

**Иновационна педагогическа технология за
възприемане и интерпретиране на кратките
фолклорни и литературни жанрове в
условията на формално и неформално обучение**

© Росица Пенкова – автор, 2018
© АСТАРТА – графично оформление, 2018

ISBN 978-954-350-

Росица Пенкова

**Иновационна
педагогическа технология за
възприемане и интерпретиране
на кратките фолклорни и
литературни жанрове в
условията на формално и
неформално обучение**

Съдържание

Въведение	7
ПЪРВА ГЛАВА. Теоретична постановка на проблема.....	11
I. Същност на кратките фолклорни и литературни жанрове и проекция на работа с тях в началния етап на основната образователна степен.....	11
II. Проблемът за кратките фолклорни и литературни жанрове в методичната литература	25
III. Кратките фолклорни жанрове и ролята им за развитие на речта, мисленето, въображението и творческите способности на учениците от начална училищна възраст	33
IV. Описание и анализ на учебното съдържание по проблема за изучаването на кратките фолклорни жанрове в IV клас.....	44
ВТОРА ГЛАВА. Организация и методика на проучването.....	85
I. Цел на проучването и работна хипотеза.....	85
II. Задачи на проучването.....	85
III. Обект на проучването.....	86
IV. Предмет на проучването.....	86
V. Материал и методи на проучването.....	86
ГЛАВА ТРЕТА. Педагогическа технология за изучаване на кратките фолклорни и литературни жанрове в системата на неформално образование	97
I. Характеристика на обучението в учебен център като неформална образователна институция.....	97
II. Активизиране на учебния процес чрез интерактивна образователна среда.....	111
III. Методически похвати и форми, прилагани в процеса на изучаване на кратките фолклорни жанрове в IV клас	118
IV. Придобиване на социокултурни знания чрез работа с кратките фолклорни жанрове.....	127
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. Описание и анализ на резултатите.....	133
I. Описание и анализ на резултатите от Тест I.....	133
II. Описание и анализ на резултатите от Тест II	138

III. Описание и анализ на резултатите от Тест III.....	141
IV. Описание и анализ на резултатите от тест IV.....	148
Заклучение	152
ПРИЛОЖЕНИЕ 1. Тест I. Задача 1	155
ПРИЛОЖЕНИЕ 2. Тест I. Задача 2	156
ПРИЛОЖЕНИЕ 3. Тест I. Задача 3	157
ПРИЛОЖЕНИЕ 4. Тест I. Задача 4	158
ПРИЛОЖЕНИЕ 5. Тест I. Задача 5	160
ПРИЛОЖЕНИЕ 6. Тест I. Задача 6	163
ПРИЛОЖЕНИЕ 7. Тест II	165
ПРИЛОЖЕНИЕ 8. Тест III. Задача 1	166
ПРИЛОЖЕНИЕ 9. Тест III. Задача 2	166
ПРИЛОЖЕНИЕ 10. Тест III. Задача 3	168
ПРИЛОЖЕНИЕ 11. Тест III. Задача 4	169
ПРИЛОЖЕНИЕ 12. Тест III. Задача 5	171
ПРИЛОЖЕНИЕ 13. Тест III. Задача 6	173
ПРИЛОЖЕНИЕ 14. Тест IV	175
ПРИЛОЖЕНИЕ 15	176
ПРИЛОЖЕНИЕ 16	176
ПРИЛОЖЕНИЕ 17	176
ПРИЛОЖЕНИЕ 18	177
ПРИЛОЖЕНИЕ 19	177
ПРИЛОЖЕНИЕ 20	178
ПРИЛОЖЕНИЕ 21	179
ПРИЛОЖЕНИЕ 22	180
ПРИЛОЖЕНИЕ 23	180
ПРИЛОЖЕНИЕ 24	181
ПРИЛОЖЕНИЕ 25	182
ПРИЛОЖЕНИЕ 26	183
ПРИЛОЖЕНИЕ 27	184
ПРИЛОЖЕНИЕ 28	185
ПРИЛОЖЕНИЕ 29	187
ПРИЛОЖЕНИЕ 30	188
ПРИЛОЖЕНИЕ 31	189
ПРИЛОЖЕНИЕ 32	190
Литература	192

Въведение

Образованието е национален приоритет и се реализира в съответствие с принципите в системата на предучилищното и училищното образование, залегнали в закона за предучилищното и училищното образование, обнародван в ДВ бр. 79 от 13.10.2015, в сила от 01.08.2016 година:

- Ориентираност към интереса и към мотивацията на детето и ученика, към възрастовите и социалните промени в живота му, както и към способността му да прилага усвоените компетентности на практика.
- Запазване и развитие на българската образователна традиция.
- Хуманизъм и толерантност.
- Съхраняване на културното многообразие и приобщаване чрез българския език.
- Иновативност и ефективност в педагогическите практики и в организацията на образователния процес въз основа на научна обосновааност и прогнозиране на резултатите от иновациите.

Законът за предучилищно и училищно образование определя и основните цели:

- Интелектуално, емоционално, социално, духовно-нравствено и физическо развитие и подкрепа на всяко дете и на всеки ученик в съответствие с възрастта, потребностите, способностите и интересите му.
- Съхраняване и утвърждаване на българската национална идентичност.
- Придобиване на компетентности, необходими за успешна личностна и професионална реализация и активен граждански живот в съвременните общности.

- Ранно отриване на заложите и способностите на всяко дете и ученик и насърчаване на развитието и реализацията му.
- Формиране на устойчиви нагласи и мотивация за учене през целия живот.
- Формиране на толерантност и уважение към етническата, националната, културната, езиковата и религиозната идентичност на всеки гражданин.
- Познаване на националните, европейските и световните културни ценности и традиции.

Държавните образователни изисквания за учебното съдържание предвиждат в резултат от обучението по литература в края на началния етап на основната образователна степен учениците могат да откриват основни белези на своята национална идентичност, да разбират основната етическа опозиция добро-зло, да изразяват емоционално-оценъчно отношение.

Системата на предучилищното и училищното образование осигурява условия за валидиране на компетентности, придобити чрез неформално обучение. Наред с обучението във формалните образователни институции все по-сериозно значение придобиват неформалните образователни дейности-извънкласните и извънучилищни дейности на децата. В училище учениците се адаптират към наложеното учебно съдържание и методи на преподаване, докато в основата на неформалното обучение са интересите и потребностите на учащите се. В основата му са учебни ситуации, а не учебните предмети. Обучението е ориентирано към мислене, самостоятелност, креативност, вземане на решения в практически ситуации, а не към механично запаметяване и възпроизвеждане на информация. Тази негова специфика го прави интелектуална и практическа провокация за учителите.

В монографичния труд е описано проведено проучване с цел установяване на педагогическите условия за възприемане и интерпретиране на кратките фолклорни и литературни жа-

нрове от учениците в четвърти клас, както в системата на формалното образование, така и в извънкласните и извънучилищни дейности и установяване на връзката между използваните методи и похвати при изучаване на пословици, поговорки и гатанки и формираните умения за работа с тях. Носители на вековната народна мъдрост, те са литературен материал, който дава възможност да се работи за постигане на заложените в Закона за предучилищно и училищно образование цели – формиране на ценни качества и придобиване на компетентности.

Анализирано е учебното съдържание по проблема в учебниците по български език и читанките за 4 клас. Представени са заглавията на поместените в учебниците по български език и в читанките за 4 клас художествени текстове (различни по жанрова принадлежност и авторско представяне), свързани с изучаването на кратките фолклорни жанрове.

Представени са методически идеи за изучаване на пословици, поговорки и гатанки, съобразно особеностите на литературното развитие на четвъртокласниците и комуникативноречевата насоченост на обучението по български език и литература.

Направена е съпоставка между литературното обучение в часовете по български език и литература в 4 клас в училище като формална образователна институция и в извънкласните и извънучилищни дейности в учебен център като образователна институция на неформалното обучение.

В четвърта глава, на основа на анализиранияте от изследването на автора резултати, са изведени изводи и отправени препоръки към преподавателите.

В монографията са използвани допълнени и обогатени предишни статии и разработки на автора.

Монографията е предназначена за начални учители, възпитатели и студенти от специалност предучилищна и начална педагогика.

ПЪРВА ГЛАВА

Теоретична постановка на проблема

I. Същност на кратките фолклорни и литературни жанрове и проекция на работа с тях в началния етап на основната образователна степен

Устното народно поетично творчество говори за народния гений, изказ е на народните възжеления, мъки и страдания, разкрива високия нравствен морал. В народното творчество е отразен духът на народа, неговата нравствена чистота. Всяко създадено от народа творение е откровение, радост и тъга. То се е предавало от ръка на ръка, от поколение на поколение, като естетически завет, възплътил в себе си особеностите на бита, мисленето и чувстването на народните маси.

Във фолклорното богатство на всеки народ наред с приказките, песните, преданията се включват и пословиците и поговорките.

Пословиците и поговорките са включени в литературното обучение в началните класове, макар и само като допълнителен материал в уроците за изучаване на произведения от друг жанр, т.е. изпълнявайки спомагателна функция.

В проведеното от Н. Иванова научно методическо изследване (Иванова, Н., 1995:45-48) е направена констатация, че „една голяма част от началните учители отъждествяват пословицата и поговорката, афоризма и сентенцията като жанрове, и използват неправилно терминологията при назоваването им и из-

ползването им в урока... Този факт не може да не тревожи, имайки предвид, че в ежедневната училищна практика в урока по литература се включват допълнително пословици и се интерпретират като жанр, за съжаление от учители, които не са направили нужната справка в съществуващите изследвания за същността на жанра“ (Иванова, Н., 1995:47).

Независимо от националното своеобразие на пословиците и поговорките и на историческото отражение на епохата при тяхното създаване, те имат някои общи жанрови белези, които ги отличават от останалите фолклорни жанрове. Редица фолклористи насочват вниманието си към жанровата специфика на пословиците и поговорките.

Според известната наша фолклористка, изследователка на пословицата като фолклорен жанр, Цв. Романска: „Пословиците са кратки, често двучленни изречения, които предават в стегната и емоционална форма дълбоки мисли и широки обобщения от наблюдения върху живота. Те се използват и в разговорната реч, за да се задълбочи нейният смисъл, и за повече изразителност и действеност, като често заменят дълги и отвлечени разсъждения. Израз на народната мъдрост, голям брой от пословиците имат и поучителен характер“ (Романска, Цв. 1976:285).

Според друг виден изследовател на българския фолклор М. Арнаудов, пословицата „има размерите на една синтактична цялост, на едно изречение, което включва непременно някакъв образ, способен да се хваща в преносен смисъл“, „Пословицата никне от момента, когато мисълта добие поетичен елемент чрез сравнение или метафора, които се поставят на първи план, за да се подразбира без изказване в слово нещо друго, по-общо...“ (Арнаудов, М. 1978:536).

Според Д. Петканова характерна за жанровата природа на пословицата е „пределно кратката форма, в която се вмести значително съдържание и затова лесно се запомня и бързо се разпространява“ (Иванова, Н., 2014:343).

Според Ив. Койнаков пословиците се отличават с „богато съдържание и изключителна изобразителна сила“, представляват „поетична и нравствена оценка на определено събитие или явление“ и „служат като извор на поука, като средство за възпитание“ (Койнаков, Ив., 1976:115).

М. Григоров и К. Кацаров – съставители на сборника „5000 български пословици и поговорки“, разглеждат пословиците като кратки, пестеливи на думите изречения, които се отличават с аналитичната си дълбочина, удивителна красота и картинност.

Цв. Минков твърди, че „пословицата се развива обикновено в късо изречение, което изразява съдържателна мисъл в образно-емоционална форма“ (Българско народно творчество, т. 12, 1963:6).

В цитираните източници изследователите на жанровата природа на пословиците се спират освен на богатия идейно емоционален подтекст и широкото обобщение, лаконичността и краткостта им, и на това, че пословиците са завършена мисъл-изречение, синтезиращо народната мъдрост.

Според М. Арнаудов пословиците имат най-разнообразна форма. „Правилото е обаче – просто или сложно изречение, което се разпада на две половини, равнозначни или съподчинени синтактически.“

Освен като просто или сложно съчинено, сложно съставно или смесено изречение, пословицата често се среща и под формата на елиптични изречения, в които чрез изпускане на глагола се постига по-голяма стегнатост напр. „Парица-силна царица“ (Иванова, Н. 1993:13). Независимо в каква конкретна синтактична конструкция битува в речта дадена пословица, тя изразява завършена мисъл и е една синтактична цялост под формата на изречение.

Поговорката е също кратък фолклорен жанр, който често се отъждествява с пословицата. „А това говори за недостатъчно

добро познаване на жанровата специфика на тези два фолклорни жанра“ (Иванова, Н., 2014:344).

Според Цв. Романска „поговорките са обикновено устойчиви, съвършено кратки изречения, които се явяват като извод от единично наблюдение върху живота и най-често изобразяват комични състояния, като напр. „Пратил го за зелен хайвер“, „Кажи ми го на калпака“, „Право куме, та в очи“, „Гони вятъра“ и пр. (Романска, Цв., 1976:285).

Цв. Минков твърди, че „поговорките в сравнение с пословиците са по-къси, почти едно кратко изречение... Поговорката често звучи с хумористичен акцент поради ролята си в разговора – да внесе разнообразие в речта, да я раздвижи: „Свива се като куче под стряха“, „Бият по устата му“, „Станал кожа и кости“, „Подир дъжд качулка“, „Ще ми накривиш“. Пословиците са двучленни изречения, поговорките се състоят от едно изречение или израз“ (Българско народно творчество, т. 12, 1963:7-8).

По своята същност поговорката не е завършена мисъл и не може да синтезира съдържанието на творба от друг жанр като широко обобщение, синтезиращо житейската мъдрост от множество аналогични ситуации...

Като фолклорни жанрове пословиците и поговорките имат редица общи черти: носят белезите на фолклорното изображение; черпят образи и идеи от бита на хората, от обществения и историческия им живот; кратки са като форма – лаконични, пестеливи по отношение на изразните средства; придават раздвиженост, живост и емоционалност на речта.

Съществуват различни класификации на пословиците и поговорките по различни признаци.

Цв. Романска разделя пословиците и поговорките на две групи в зависимост от това дали имат пряк смисъл или преносно значение, алегоричен смисъл, в който освен алегорията широко се използват и метафората, метонимията, синекдохата и др. художествени похвати.

Според класификацията на Цв. Романска пословиците и поговорките се делят на три големи групи според съдържанието си: с историко-политически характер, със социално-класов характер и с битова тематика (Романска, Цв., 1976:295).

Пословиците и поговорките, които се използват като допълнителен материал в часовете по литература (четене) в началните класове се отнасят основно към третата голяма (според тази класификация) група. Това са пословиците и поговорките, в които се утвърждават нравствени и естетически ценности на народа или се отричат човешките недостатъци и пороци. В редица пословици и поговорки се утвърждава труда и трудолюбието, напр. „Без труд и мъка няма сполука“ и др. , а в други се осмива мързелът, безделието, напр. „Мързеливият два пъти оре“. Към тази група спадат и тези, в които се изразява почитта към науката, любознателността на българина и значението на ученето: „Ученият е с четири очи“. В някои пословици и поговорки от тази група се осмиват страхливостта, лакомията и скъперничеството, лъжата, суетността, глупостта и други човешки недостатъци – „Като се катурне колата – пътища много“, „Страхлив дома стои“ и др. Към пословиците и поговорките с битова тематика се отнасят и тези, в които обект на внимание са семейните и роднински отношения, напр. „Кръвта вода не става“, „Брат брата не храни, тежко му, който го няма“. Чрез познавателната ценност на пословиците и поговорките с битова тематика учениците в началния етап на основната образователна степен дават оценки, правят характеристики, утвърждават или осъждат постъпки, мисли, действия, критикуват или одобряват мотивите на човешкото поведение.

Освен по съдържание, Цв. Романска предлага пословиците и поговорките условно да бъдат разпределени в три групи и според произхода си, и по начина, по който са създадени. Към първа група тя обособява пословиците, възникнали като изводи от наблюденията на хората над живота, бита, труда: „Каквото посееш, това ще пожънеш“. Към втората група Цв. Романска

отнася тези пословици и поговорки, които са възникнали като сбити и синтезирани изводи от други фолклорни творби – предимно приказки и анекдоти: „Болен здрав носи“ и др. Към третата група тя отнася пословиците и поговорките, които постепенно преминават от литературата във фолклора. Те са предимно с религиозно нравоучително съдържание като „Бог дал, бог взел“ и др. (Романска, Цв., с. 286-287).

Цв. Романска предлага и още една класификация на пословиците и поговорките в зависимост от обсега на областта, в която са познати. По този признак тя обособява две групи – общи, разпространени в цялата страна, и локални, разпространени само в дадена област.

Балан класифицира пословиците според историческата им основа. Спира се на морално-битови страни, отразени в пословиците, на правните възгледи на народа. (Българско народно творчество, т. 12, 1963:20)

Кр. Генов в студията си „Народните пословици“ класифицира пословиците и поговорките, придържайки се към историческото развитие на обществото (Генов, Кр., 1950).

М. Арnaudов в студията си „Български народни пословици“ се обявява против всякакви опити за класификация на пословиците въз основа на съдържание, идея или тенденция изобщо.

Многоаспектни са темите, проблемите, на които се дава трактовка чрез пословиците и поговорките, а в някои от тях има и преплитане, взаимовръзка на теми и идеи, което затруднява опитите да бъдат класифицирани тези фолклорни жанрове (Иванова, Н., 1993).

По отношение на езика и стила на пословиците и поговорките се забелязва многообразие на използваните художествени похвати и средства – метафори, сравнения, епитети, метонимия, синекдоха и пр. Иносказанието е отличителен белег на жанра. То е свързано с естетическа оценка на явленията. Пословицата се издига до широко обобщение, което излиза извън рамките на конкретното съдържание. Затова тя се обезсмисля,

ако се тълкува буквално. Тя затруднява децата при долавяне дълбочината на мисълта и поучителността ѝ.

Осмислянето на пословиците предполага проникателност и наличие на жизнен опит.

Често идейно-образното съдържание на пословицата е изградено върху антитезата („С добър другар и в зло време е весело“), използват се метонимии („Искаш ли голяма лъжица, вземи и голяма мотика“), тавтологии („Виното и умния изумява“) и др.

Повелителните глаголни форми обръщат съдържанието на пословиците непосредствено към всеки човек („Време печели, сила печелиш“). Художествената им изразителност се подчертава и от ритмичния строеж на езика, от ритмичните съзвучия. („Вярна дружина – яка твърдина“). Парадоксалното на пръв поглед твърдение ярко и въздействащо поднася поуката, затова парадоксът е сред предпочитаните от народния творец похват при изграждане на пословиците („Мързеливецът два пъти работи, скъперникът два пъти плаща“).

Друга характерна черта на българските пословици и поговорки е диалектната им окраска, тъй като те възникват и се разпространяват в определена говорна среда, в дадена диалектна област. В този смисъл се говори за варианти на една и съща пословица или поговорка, като са главно в лексикалния им състав, а смисълът е един и същ, или с близко значение (Иванова, Н., 1993).

В съвременната литература пословиците и поговорките се срещат най-често в детската литература – в авторизираните и в някои авторови приказки, в басните. В разговорната реч също се използват, но в сравнение с епохата на Възраждането, тяхната употреба е много по-ограничена, което е лесно обяснимо. Пръв от нашите книжовници, съставители на учебници – Петър Берон отделя специално място в своя „Буквар с различни поучения“ (1824 г.) на пословиците и поговорките. С това той

поставя началото на една педагогическа традиция, жива и до наши дни.

Използването на пословици и поговорки прави непосредствената разговорна реч по-образна, по-ярка и емоционална. Поради това, фолклористите определят тези два жанра като най-жизнените фолклорни произведения, отличаващи се с богато смислово съдържание и изобразителна сила (Иванова Н., 2014). В учебното съдържание по литература са застъпени и афоризмите. Според Ив. Богданов афоризмът е „кратка, дълбоко съдържателна мисъл, изразена в съвършено по форма изречение. Жанр на дидактическата литература, формално съответстващ на пословица и сроден с апофтегма, сентенция, максима, и гнома, първоначално в два или четири стиха, по-късно проза чрез синтетичен израз с непреходно значение. Строи се върху антитези, паралелизми, парадокси и хиперболи. Основите на жанра поставят Хипократ и Марк Аврелий през древността, но до разцвет достига през 17, 18 и 19 век под перото на Монтен, Паскал, Ларошфуко, Лабрюйер, Вовенарг, Риварол, Шопенхауер и др. От началото на 20 век упражнява силно влияние върху художествената литература: Ортега и Гасет, Уайлд, Пруст, Шоу. Когато е основно средство на нечий стил, казват, че този стил е афористичен“ (Богданов, И. Енциклопедичен речник на литературните термини. ИК „П. Берон“, С., 1993, с. 50). Някои афоризми, създадени от отделни литературни творци, постепенно се превръщат в пословици и въпреки това те имат своята специфика и не бива да се отъждествяват. Налице са както общи черти в жанровата специфика, така и различия. Те са кратки завършени съждения, в сбита стегната форма, наситени с богато съдържание с образен характер, тематично близки. Тези прилики водят до отъждествяването им, което често се допуска не само в училищната практика, но и в ежедневната говорна практика. Това е доказателство за недостатъчно познаване на жанровото своеобразие на тези кратки жанрове. Разли-

чията между пословиците и афоризмите се изразява главно в начина на възникване и по пътищата на разпространение сред народа. Установени са и формални отлики помежду. Пословицата като анонимно съждение се разпространява в народната среда за разлика от афоризма, който се употребява като се сочи автора му. От формална гледна точка пословицата се изразява като ритмическа организираност, използва се римата, има звукови повторения, за разлика от свободната форма на афоризма. Често афоризмите се наричат „крилати изрази“, тъй като започват да битуват анонимно, но „недопустимо е обаче, когато в училищната практика учениците се срещат с афоризми и пословици, да се допуска отъждествяването им от учителя“ (Иванова, Н., 1993).

Гатанката е сред най-устойчивите и популярни фолклорни жанрове, който битува активно в детската среда. При проведена анкета с ученици от първи, втори и трети клас в няколко училища в град Плевен се установи, че читателските предпочитания на децата в тази възраст клонят към приказката, което отговаря на читателските им потребности и особеностите на читателското им възприемане. На трето място по брой са учениците, посочили като предпочитан жанр гатанката.

Макар че в древността приказката и гатанката са обслужвали предимно възрастните, постепенно и като резултат от промените, настъпили в духовния живот на човека, те преминават в детската сфера.

Фолклорната гатанка има древен произход и е художествено произведение на устното народно творчество.

Според Ст. Стойкова гатанката е фолклорно произведение във формата на „въпрос, отправен към събеседника. В свършено стегната форма гатанката изобразява предмет, без да го назовава, като го уподобява на друг или като посочва някои характерни негови качествени и функционални белези, по които той трябва да бъде отгатнат“ (Стойкова, Ст., 1984:11).

Според друг наш известен фолклорист – М. Арnaudов, „гатанките (думата произлиза от старобългарския глагол гадати в значение говоря, пея), са народно творчество, отличителен белег на което са краткостта на израза и духовитостта на търсен отговор...“ (Арnaudов, М., 1978:621-622).

Според друг изследовател на кратките фолклорни жанрове – Цв. Минков: „Гатанките са метафорични наподобявания на предмети и явления из селската действителност в забулено словесно руно... Отначало гатанката е само алегория, наподобяване на предмети и действия. Постепенно обаче тя придобива нов смисъл – да дава познания за околния свят действено, в образна форма“ (Българско народно творчество, т. 12, 1963:38-39).

Фолклорната гатанка има определена културно-историческа и естетическа стойност. Неин предмет на изображение са предмети и явления в природата, бита и човека. Това са явления, които всеки човек наблюдава и обхващащи живота заедно с изчезващите предмети от бита на труда. Тя включва и нови предмети, постижения на техниката и прогреса, отразява промените в човешкото материално и духовно битие.

По отношение на многообразието на гатанките различните изследователи-фолклористи предлагат и различни класификации. В нашата фолклористика се е утвърдила класификацията, предложена от Ст. Стойкова. Според нея гатанките обхващат няколко тематични кръга: природа, човек, трудова дейност, материален бит и духовна култура.

В зависимост от формата и предназначението на гатанките Ст. Стойкова различава гатанки-въпроси, гатанки-задачи и т. н. „погаждания“.

Към гатанките-въпроси тя отнася гатанки като: „Кой ти вижда всички кусури, но си мълчи?“ – огледалото. Гатанките-задачи са от вида на: „На едно дърво имало 10 гълъба. Ловецът убил 3. Колко са останали на дървото?“ – нито един, другите са отлетели.

Според Ст. Стойкова „погаждането е широко разпространено из цяла България игра, при която се загатва за конкретно домакинство в селото... Този, към когото е отправено запитването, трябва да познае за кое домакинство се отнася и да го назове по име“ (Стойкова, Ст., 1984:449-460).

Във фолклорните гатанки се сближават предмети и явления, между които на пръв поглед не съществува взаимна връзка. Отвлечените се превръщат в конкретни образи, сближаването с познатото ги прави разбираеми и достъпни за децата. „Фолклорната гатанка притежава устойчива художествена форма, образност и поетически средства, използва природата и бита като предметно образен арсенал“. В зависимост от начина на изображение гатанките се разделят на две големи групи – описателна и метафорична гатанка. Гатанките-описания се отличават с пределна конкретност, която взема предвид и най-малките детайли.

Този специфичен белег обяснява непосредственото възприемане и неизменната привлекателност на жанра. Те са предпочитани от децата, тъй като в тях по „заобиколен“ начин се намеква за съществени отлики на скрития предмет и така се улеснява правилното решение.

Гатанката има диалогична форма, състои се от описание въпрос и отгатване, изисква общуване между две страни – задаващ въпроса и отгатващ. Наред с диалогичността, краткостта е друг отличителен белег на фолклорните гатанки. Тя е построена от прости изрази, кратки съобщения от едно-две съждения.

Метафоричната гатанка засилва детското въображение и създава фантастична картина, която е нужна да привлече и задържи вниманието на детето, да го накара да се замисли и насочи към отгатването.

Според характера на съотношението между реални и метафорични образи се срещат гатанки с различна сложност.

Загатнатият предмет се поставя с един метафоричен образ; с няколко метафорични образа или пък няколко загатнати

предмета се съпоставят с няколко метафорични образа и рисуват цели поетични картини. Метафората се използва и в гатанки, при които загатнатият предмет не се подменя изцяло от друг предмет със сходни признаци, а се посочват само отделни негови свойства или части, които се дават в метафорични образи.

Не по-малка е ролята на епитета в гатанката. Освен самостоятелно употребяван в гатанките, при които качествата на предметите се дават описателно, епитетът се употребява и с метафора. Обикновено той изразява качество на загатвания предмет, което съответства и на метафоричния образ. Нерядко в този жанр се съчетават логически несъвместими образи, получават се абсурди, които изострят детското любопитство и активизират мисълта им.

В такива случаи епитетът, употребен покрай метафората, изразява качество на загатвания предмет, което не съответства на метафоричния образ.

Наред с метафората и епитета между най-често употребяваните тропи в гатанките е и метонимията. В метонимичните гатанки често могат да се намерят указания за старинната направа на някои предмети (например „Одран бик из село реве“ – тъпан).

За създаване на образи в гатанките се използва сравнението и особено отрицателното сравнение. Отрицателната форма на сравнението се състои в изключване на предметите със сходни качества (например „Не е човек, а приказва, не е дреха, а е шито“ – книгата).

Едни от най-сполучливите и най-духовити гатанки са изградени върху парадокса. „Те поразяват въображението със своята неочакваност, със смели замествания, съпоставки и сравнения.“ (Стойкова, Ст., 1984:148)

Близко до парадокса и често пъти във връзка с него стои противопоставянето-антитезата. Особено използвано е противопоставянето черно и бяло.

Извънредно често фолклорната гатанка си служи с олицетворението. То кара детето да приема непосредствено „очовечената“ съдба на предметите и явленията и така да се доближи до поетичното виждане на взаимоотношенията между човека и неговата природна и битова среда.

За раздвижеността и гъвкавостта на формата на фолклорната гатанка допринася техният ритмичен строеж. Повечето от тях са издържани в мерена реч, като важно значение за мелодичността им има римата. Звуковите повторения и звукоподражанията служат като предпоставка за възприемане на печалния свят с неговата неочаквана поетична привлекателност.

Във фолклорните гатанки се откриват остатъци от езикови форми и изрази, изчезнали дори от местните говори (зърцала – очи, ройка – пчела). Те затрудняват децата при разкриване на същността на въпроса и отгатването на отговора и се срещат все по-рядко в детската литература. Заедно с това се използват думи, които подсказват някакво действие или качество на загатнатия предмет (например „Чака Чакана, бяга Бегана, рипна Чакана, хвана Бегана“ – котката и мишката). С оригиналното си словотворчество те издържат любопитството на децата и им откриват богатствата на езика.

По своята форма фолклорната гатанка не е изолирана от останалите фолклорни видове. Гатанката прилича твърде много на броилките, тъй като и „едната и другата играят с несъобразности“ (Стойкова, Ст., 1984:149). Понякога гатанката губи значението си на гатанка и влиза като съставна част на броилката.

Алитерацията, асонанса и др. звукови повторения доближават фолклорната гатанка до скоропоговорката.

Много общо има също между фолклорните гатанки, пословици и поговорки. Стилните им особености и синтактичният им строеж са почти еднакви, и затова те могат да преминават една в друга без особени промени. Така гатанката за езика „Кости няма, кости троши“ е дошла от пословицата „Език кости не-

ма, кости троши“. „Това показва, че границите между гатанките и другите видове дребен фолклор поради формални прилики и близост на функцията са доста лабилни и че преминаването на отделни произведения от други видове дребен фолклор към гатанките и обратно става сравнително лесно.“ (Стойкова, Ст., 1984:152)

Както приказките, така и гатанката се поддава на промяна и обработка. Тя проявява приспособимост към промените в обществото. „Несъмнено осъществяването на промените не е еднократен акт, а непрекъснат творчески процес, в който се извършва отпадане на остарели и нефункционални образи и похвати и усвояването на нови. Този процес разкрива спецификата на взаимодействието между фолклора и художествената литература и раждането на нов жанр-литературната гатанка.“ (Тонов, А., 1993:7)

Тя е изградена по законите на литературното стихотворение. В нея се преплитат елементи на различни поетически жанрове – стихотворение, главоломка, залъгалка. На мястото на традиционните норми и правила са творческата импровизация и фантазия. При нея не винаги е формулиран въпрос. Литературната гатанка осигурява по-богати изобразителни възможности, по-разгърнато изображение на скрития предмет. „Не на последно място трябва да отбележим и съществената роля на творческата личност, на създателя на гатанки, на неговия поетичен талант и възможности.“ (Тонов, А. 1993:7)

Българската литературна гатанка няма продължителен период на развитие. Първите автори, които я създават, са Стоян Русев (дядо Благо) и Трайко Симеонов. Техните гатанки, подобно на народните, отразяват явления от природата, предоставят предмети от живота на човека и неговата трудова дейност, от бита и духовната култура.

Започнатото от тях продължава Асен Разцветников, но той създава нова гатанкова форма, която нарича „стихотворна гатанка“. Това са двете основни направления в развитието на ли-

тературната гатанка. „Първите двама остават по-близо до фолклорната форма, тематика, образност и поетика, а Разцветников сътворява оригинална гатанкова форма – литературна гатанка, като използва принципите и похватите на художествената литература.“ (Тонов, А., 1993:65)

Ненадминати художествени образци на жанра създават Ас. Босев, Л. Станчев, Ат. Душков, К. Малина, Кр. Станишев, К. Назъров и др. Тематичното обогатяване на литературната гатанка е двупосочно – чрез включване на ново съдържание, и чрез преосмисляне на традиционното. Най-съществената им отлика, че те определено са предназначени за деца. Авторите изграждат своите творби с оглед на детското отношение към загатнатия предмет. Използват обръщения, закачливи подкани и насърчения към децата. (Бояджиева, Ст., 1982: 54).

Литературната гатанка предлага разнообразни художествени форми и хрумвания, творчески открития и поетически образи, които безспорно мотивират нейната популярност и жизненост, висока естетическа стойност и неотразимо емоционално въздействие върху децата (Тонов, А., 1993)

II. Проблемът за кратките фолклорни и литературни жанрове в методичната литература

Съвременното обучение по български език и литература в началния етап на основната образователна степен има за цел да подготви образовани читатели на литературни произведения, способни да общуват, да създават устни и писмени текстове.

Чрез литературно-естетическата насоченост на съвременното обучение по литература се създават оптимални предпоставки за усвояване на литературния материал в неговата художествена специфика и за изграждане на адекватна методическа система. В процеса на овладяването на четенето учениците получават и елементарни литературни познания, ориентират се в

жанровото многообразие, тъй като в основата на обучението е отделното художествено произведение.

Чрез четенето на ярки и достъпни за възприемането им произведения от класическата (наша и чуждестранна) и съвременна литература в жанровите форми на приказката, разказа, стихотворението и баснята те навлизат в света на героите, техните постъпки и взаимоотношения. Всеки от тези жанрове има свои специфични особености, с които всеки учител трябва да се съобразява при анализирането. Но в стремежа си да усъвършенстват четивната техника на учениците, учителите често оставят в сянка начините на четенето на различни по жанр текстове. Необходимо е още тогава, когато учениците се учат да четат художествени текстове от различни жанрове, да се излезе от шаблонното използване на еднакви методически похвати. При това не само учителите в своята методическа работа трябва да следват жанровата специфика, но да включват и учениците осъзнато в тази дейност. Тази диференциация по отношение на жанра не трябва да се води епизодично, а в контекста на обща теза на целево ориентирано четене.

Формирането на литературно образована личност, според Н. Иванова, предполага:

- формиране на умение да се идентифицират и разграничават художествен и нехудожествен, и научнопопулярен текст;
- формиране на умение да се идентифицират и разграничават различни типове текст (повествование, описание, разсъждение, диалог, монолог, и пр.);
- формиране на умение да се идентифицират и разграничават характерните за художествената образност черти;
- формиране на умение за възприемане и осмисляне конкретно съдържание на литературно и/или анонимно/фолклорно произведение;
- формиране и усъвършенстване на уменията да се отговаря на въпроси във връзка с конкретно съдържание на ли-

тературното и/или анонимното/фолклорното произведение;

- формиране на умение да се интерпретира художествен текст;
- формиране на умение да се създава собствен текст по определена словесна или визуална опора, по определена тема и от даден жанр, във връзка с изучаваното литературно и/или анонимно/фолклорно произведение; и пр.
- формиране на умение за изразяване на мнение, оценка и отношение към изучаваното и/или прочетеното самостоятелно литературно и/или анонимно/фолклорно произведение;
- формиране на умение за обосноваване на отношение към героите и случката, разказана в изучаваното произведение;
- формиране на читателски интереси;
- формиране на умение за изразяване на читателски предпочитания, което е част от процеса на литературно и читателско развитие на децата в начална училищна възраст (Иванова, Н.)

Според Ст. Здравкова осмисленото четене на даден текст е сложен процес, възможен при постигане на следните три условия: „първо да се разбира значението на отделните думи като отправен материал на изказването (лексикално равнище), второ, да се възприема системата от думи като синтактическо цяло, т.е. като изречение, а следователно като завършена мисъл (синтактическо равнище), и трето, да се осмисля съотношението на мислите в цялото произведение, т.е. текста като цялостно съобщение“ (Здравкова, Ст., 1996:336). Осмислянето на текста е сложен в своята психологическа същност процес на „... анализ и синтез със съпоставяне на отделните, понякога намиращи се далеч един от друг фрагменти на съотношението, със създаване на хипотеза за общия смисъл и нерядко – с излизане от пределите на „външния текст“, с преминаване в „подтекста“, ако четеният текст е художествен (Здравкова, Ст., 1996).

Често малките ученици не могат да доловят онзи допълнителен смисъл, който думите придобиват в художествения текст, не могат да схванат емоционално-изразителния подтекст създаван от метафорични изрази, тъй като ги възприемат в прякото им речниково значение и у тях възникват образи, които не съответстват на текста. „Това се дължи – отбелязва Ст. Здравкова – главно на конкретността в мисленето им и на бедната им асоциативност в познавателната дейност.“ (Здравкова, Ст., 1996:362).

Корней Чуковски нарича малките деца „буквалисти“, тъй като за тях всяка дума, а понякога и цяла фраза има един единствен пряк и ясен смисъл. Но настъпва период в езиковото развитие, когато те „... започват да се примиряват с метафоризма на нашата „възрастна“ реч... Доколкото съм успял да забележа – пише К. Чуковски – у нормалните деца този период започва от шестата и завършва към осмата или деветата година“ (Чуковски, Н., 1982:49). Това е времето, през което интензивно нарастват интелектуалните и асоциативни възможности на децата. Тъкмо този благоприятен период от развитието им трябва да се използва максимално, да им се помага, за да навлязат в сложната метафоричност на художествения текст. Разбирането на думата в художествения текст не се изчерпва с усвояване на речниковото и значение, необходим е преход към непосредствено обозначаващата функция на думата. (Здравкова Ст., 1996)

Учениците от началните класове усвояват частично някои литературни термини и понятия по практичен път, в процеса на работа над текста на художественото произведение – например жанровете приказка, разказ, стихотворение, басня. Съвсем бегло те се запознават с кратките фолклорни и литературни жанрове – пословици, поговорки и гатанки.

Традиционно се схващането за мястото и ролята на кратките литературни жанрове в часовете по четене като помощен материал за улесняване на читателското възприемане на учениците на епическите и лироепическите произведения (Ивано-

ва, Н., 1993). Вариантите за използването им в урока по литература с цел по-задълбочено възприемане и осмисляне на идейно-емоционалното съдържание на изучаваното литературно произведение са няколко.

„В практиката на обучението по четене пословиците и поговорките не се изучават самостоятелно. Те се използват в хода на работата с текста на приказките... Като се основава върху конкретен анализ на подбрани за целта пословици и поговорки, учителят убеждава учениците в справедливостта и мъдростта им и подчертава тяхната сила.“ За самостоятелно използване на пословиците и поговорките, включени в читанката за II клас, са препоръчани някои упражнения за развитие на речта на учениците: съставяне на устен разказ по пословица, подбор на пословици по определена тема.

В статията „Интерактивен подход към литературата“ Дж. Макрий и Л. Пантелеони (Mc Ral, Pantaleoni, 1990) поддържат тезата, че пословиците и поговорките осигуряват четене на текстове за наслаждение и развитие на речта. Четейки ги, учениците се чувстват свободни да реагират и разговарят, изразявайки мнение и отговори; да се съгласяват или опровергават; да отправят предизвикателства и да обсъждат идеи. Целта на пословиците и поговорките е да повишават интереса към определена тема – чрез тях се представят предметите на обсъждане, особено ако учениците нямат все още изградени навици за подхода към творбата. Целта е да стимулират самоинициативата, независимостта на ученика и да се развива тяхната езикова и комуникативна компетентност.

Пословиците и поговорките могат да бъдат използвани за дискусия в час, писмена работа вкъщи, изработване на проекти. Целта е да се окуражават учениците да разсъждават по теми и материали, да обобщават идеи, да преговарят определен тематичен речник, да откриват ключови образи, да откриват запомнящи се изречения и да ги съотнасят към друг контекст. Подходът цели да ангажира ученика към темата, да го накара да се

чувства свободен и да интегрира свои материали с тези от учебника. Всичко това стимулира уменията им да пишат. Всеки път когато ученикът изрази предпочитания към дадена пословица или поговорка или предложи друга по темата, е налице процес на критическа преценка и по този начин те стават съзнателни спрямо света около тях и творчески участници в него.

Ярката словесна образност, естетическата привлекателност прави пословиците, поговорките и гатанките подходящ четивен материал за учениците от началните класове.

Учебната програма по български език и литература (четене) не предвижда самостоятелни уроци за изучаване на пословици и поговорки като фолклорни жанрове. Те изпълняват по-скоро спомагателна функция – улесняват читателското възприемане на учениците на епически и лироепически произведения. Съотношението на пословици или поговорки към богатия идейно-емоционален подтекст на литературното произведение съдейства за по-осезателното долавяне на идеята или поуката на литературната творба, за осмисляне на ролята, на мястото на образите на героите в цялостната тъкан на творбата, за откриване на авторовото отношение към изобразеното в нея, изразено чрез езиковите изразни средства и художествени похвати (Иванова, Н.: 27).

Със своята образно-емоционална обогатеност и наситеност със съдържание, под формата на синтезирана народна мъдрост, пословицата интригува малкия читател и отговаря на потребността му да намери отговор на вълнуващите го въпроси, възникнали при възприемане и осмисляне на съдържанието на литературната творба.

Вариантите за използване на пословицата и поговорката в урока по литература с цел по-задълбочено възприемане и осмисляне на идейно-емоционалното съдържание на изучаваното литературно произведение са различни (Иванова, Н.: 27-35).

Най-широко разпространен и често използван от началните учители е вариантът, при който учениците съотнасят помес-

тената след текста на изучаваната литературна творба, пословица или поговорка към даденото съдържание (трябва да преценят дали тя подхожда и защо) (Иванова, Н., 1993]

Използването на пословици или поговорки в урока по четене (литература) с цел задълбочаване на читателското възприемане се прилага и в случаите, когато пословицата или поговорката се съдържа в самото заглавие на литературната или фолклорната творба.

Друга възможност за използването им е и поставянето на учениците задача за подбор от предложени други пословици на подходяща, съзвучна с общия тон на творбата пословица или поговорка (Иванова, Н., 1993).

Задача, изискваща по-голяма самостоятелност на мисленето на учениците, при използването на кратките фолклорни жанрове, се поставя, когато се изисква от малките читатели сами да си спомнят познати им вече пословици и поговорки, които да са съзвучни с подтекста на творбата или с отделни епизоди от развитието на действието.

Независимо от това кой от вариантите ще бъде използван, резултатът от подобен методически подход е насочен към обогатяване на читателските представи на учениците, към коригиране и уравновесяване на читателското възприемане. Същевременно учениците на практическа основа се запознават с особеностите на различните фолклорни жанрове (освен приказката), разширяват представите си за общочовешкото им звучене, за синтезираната народна мъдрост, съдържаща се в тях, за яркия им емоционално обогатен език.

Примерните направления за работа с фолклорни и литературни гатанки са няколко:

- запознаване с основните теми на гатанките, за да се направи изводът, че народът ни е създавал гатанки, преди всичко за онова, което го е заобикаляло и с което се е срещал във всекидневния си живот и в труда;
- разбор на гатанки, които представят загатнатия предмет чрез друг предмет;

- сравнение на различни гатанки за един и същ предмет;
- сравнение на фолклорни и литературни гатанки, като се обръща внимание на това, какво ново е внесъл поетът при литературната обработка на гатанката.

Като интересна форма на работа с гатанките е идеята за съчиняване на гатанки за предмети от съвременния бит. Целта е учениците да се запознаят активно-творчески с изобразителните похвати при този жанр и да се стремят да търсят точни думи, чрез които да определят качествата на предмета, скрит в гатанката.

В пособието за начални учители „Българското народно творчество в обучението по четене 1. – 3. клас“ с автори Ст. Бояджиева и Н. Ковачева са включени обща характеристика на фолклора и на неговите словесни видове и примерни методически разработки на уроци върху гатанки, пословици и поговорки, беседи по извънкласно четене върху авторски произведения по образец на фолклорни творби за деца. Авторите на пособието посочват някои общи изисквания, които насочват подбора на методически форми и средства при работа с произведенията на народното творчество в обучението по четене (според вида на урока):

- организиране, систематизиране и изясняване на възникващите при четенето образи и представи, свързани с патриархалния бит, с народното художествено виждане;
- систематизиране на знания, представи и впечатления, добити от средствата за масова информация и от различни форми на извънкласна дейност;
- самостоятелна творческа изява на учениците върху основата на примери за използване на пословици и поговорки като заглавия на приказки, колективно съчиняване на кратък разказ по дадена пословица или поговорка, съчиняване на гатанки по образец на фолклорните.

С помощта на методическото помагало на Н. Иванова „Кратките фолклорни и литературни жанрове в обучението по лите-

ратура 1-4 клас“ се дава възможност на началните учители да доразвият и обогатят методическата си работа с тези жанрове. В методическото помагало се предлагат методически варианти за включването на кратките фолклорни и литературни жанрове в урока по литература и тяхното обсъждане в беседите по извънкласно четене след самостоятелното им възприемане и осмисляне от малките читатели. Предлагат се идеи за методическия подход на учителя към изучаването на фолклорното богатство и от друга страна – литературните гатанки и афоризми. В изложението са дадени примерни варианти за използване на пословиците, поговорките и гатанките при изучаването на фолклорни и литературни творби в началния етап на основната образователна степен.

В съвременното българско училище учителите все още не разполагат с общотеоретически разработки за намиране на нови надеждни и ясни модели за използване на особеностите на кратките литературни жанрове в цялата им пълнота, така че да бъдат включени пълноценно в началното образование на децата.

III. Кратките фолклорни жанрове и ролята им за развитие на речта, мисленето, въображението и творческите способности на учениците от начална училищна възраст

Нашето общество изпитва все по-голяма нужда от личности с творческо отношение към трудовата дейност, които да умеят самостоятелно да поставят и решават жизненоважни проблеми.

Началната училищна възраст е твърде важен период както за общото психическо развитие на личността, така и за разгръщане на творческите заложби. Формирането на тези качества е възможно при творческото развитие и усъвършенстване на

системата „учител – ученик“ и при организиране на творчески образователен процес още от началния етап на основната образователна степен. Решаването на тази важна задача на образованието и възпитанието, насочена към формиране на творчески личности, не може да бъде правилно организирана без познаване на същността на творчеството като феномен.

В съвременната литература се срещат многобройни възгледи върху природата на творчеството, но всички те в крайна сметка се свеждат до отстояването на идеалистически или материалистически позиции (Василковский, В. А., 1986).

Идеалистическият подход към творчеството е присъщ на определена част от западните учени, които отстояват твърдението, че „Господ е творец“, „че да се твори, това означава да се прави от нищо нещо“, т.е. ние сме съвсем неспособни да творим (Василковский, В. А., 1986). Представителите на фройдисткия подход към творчеството считат, че творческият акт задължително трябва да има като свой избор безсъзнателното. Откъсвайки изучавания проблем от реалната действителност, западните психологически направления изхождат биологизаторски позиции в своите изследвания.

От материалистически позиции понятието „творчество“ се разглежда в две основни направления – творчеството като необходимо условие за развитие на материята и като атрибут на човешкия индивид (Василковский, В. А., 1986).

Като обобщава изследванията върху творческия процес на различни автори, Я. А. Пономарев посочва следните етапи на осъществяване на творческата дейност (Пономарев, Я., 1976: 118):

Първи етап (съзнателна работа) – подготовка – особено дейно състояние, явяващо се като предпоставка за интуитивен проблясък на нови идеи.

Втори етап (безсъзнателна работа) – съзряване на безсъзнателна работа над проблема, инкубация на направляващите идеи.

Трети етап (преход на безсъзнателното в съзнанието) – вдъхновение – в резултат от безсъзнателната работа в сферата на съзнанието постъпва идеята за откритието, отначало в хипотетичен вид.

Четвърти етап (съзнателна работа) – развитие на идеята и нейното окончателно оформление и проверка.

Творчеството е процес на създаване на нещо ново, способност, която може и трябва да развие всеки човек. „Творчеството е необходимо условие за развитие на материята, за образуване на нейните нови форми, заедно с възникването, на които се менят и самите форми на творчеството.“ (Пономарев, Я., 1976:43)

У всяко дете има скрит творчески потенциал и ако не се създадат условия, за да се развие, той ще закърнее. Като анализира причините за задръжките в развитието на способностите, Я. А. Пономарев ги разглежда в три основни аспекта.

Първата причина е, че децата не попадат в ситуация, където да им се налага не само да достигнат до някакъв резултат, но и да обяснят как, с какви способности е достигнат този резултат, т.е. да решават теоретически задачи. При този случай децата изпълняват само преки речеви указания на възрастните, подражават им, но не решават творчески теоретични задачи в процеса на речево общуване с тях. Използват речта само при осъществяване на практически ситуации и не са способни да обяснят как са изпълнили определено действие, дори когато то е многократно изпълнено с успех. Речта на децата е бедна, недоразвита, често с неправилно построение на фразите.

Втората причина е отсъствието на необходимите за ученика познавателни мотиви. Децата с желание ходят на училище, не бързат да се приберат вкъщи, но в клас са пасивни. Равнодушни са както към собствените си успехи, така и към провалите си.

Третата причина е свързана с отсъствието на необходимата съсредоточеност на вниманието, седейки в клас, децата не шумят, но заедно с това те не са съсредоточени.

У всички деца обаче има достатъчно добре развит практически интелект. В практически действия те са съобразителни и при целенасочена работа могат не само да достигнат, но и да надминат по-изявените си връстници. Ето защо творческите способности трябва да се разгръщат с цялата си сила още от най-ранно детство, да се иска от децата не само да извършват определена творческа дейност, но и да обяснят как я извършват, да се активизира речта им, да се мотивира добре дейността им и да се търсят средства за съсредоточаване на вниманието им. Само на тази основа може да се развива умението на всяко дете да комбинира познатите елементи в нови съчинения.

Обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен дава богати възможности за развитие на творческите способности на малките ученици, при това не само чрез овладяване на учебното съдържание, но и чрез прилагане на различни организационно-методически форми на работа. Между тях съществено място заемат, поради обучението по литература в началния етап на основната образователна степен, високата ефективност, творческите задачи и литературни игри.

Творческите задачи, поставени при работа над литературни произведения, са винаги многофункционални. Те поставят учениците в активна позиция, създават условия за инициативност. Най-важната функция, която оправдава включването на творчески задачи в системата на учебно-възпитателната работа по литература е литературно-естетическата им функция. Чрез тези задачи детето опознава по-многогранно и детайлно литературната творба, приобщава се към идейно-нравствените и послания, изгражда се емоционално-оценъчно творческо отношение към образите в нея.

Чрез творческите задачи в уроците по четене (литература) децата развиват творческите си способности. От всички форми на творчество, литературното (словесно) творчество е най-характерно за училищната възраст. За да достигне до литератур-

но творчество, детето трябва да е достигнало до висока степен на овладяване на речта. Детското литературно творчество е нужно преди всичко за разгръщане на творческите способности на самия „автор“ – детето, отколкото за литературата. С цената на много упоритост, такт и труд всяко дете успява да достигне своя литературен връх. „Малкият ученик е щастлив, когато се чувства откривател на един малък остров на детското творчество, отминаван несправедливо от големите кораби на литературните експедиции.“ Когато малкият ученик разкаже своите приказки, напише своите гатанки, той се чувства творец.

Въпросите на детското творчество са в пряка връзка и зависимост с литературните способности.

Литературните способности, като вид специални способности, свързани с естетически-художественото развитие на личността, играят изключително важна роля за нейното изграждане и усъвършенстване. Ето защо развитието на литературните способности е важно звено в системата на съвременното образование и възпитание. Те могат да се разглеждат като съвкупност от свойства на личността, които водят до значителни постижения както в сферата на литературното познание – различните равнища на проникване в идейно-духовния и естетически свят на литературното произведение, така и в кръга на детските съчинения.

Проблемът за същността и развитието на творческите способности на детето е изследван задълбочено от редица наши и чуждестранни учени от различни аспекти – психологически, методически, педагогически. Руският психолог Л. С. Виготски убедително доказва две основни положения – въображението е начин на действие на човешкия интелект; всички се стремят към творчество, различията обикновено са резултат от социални и културни фактори.

В книгата си „Въображение и творчество на детето“ той обосновава въображението и фантазията като жизнено необхо-

дими социални функции и зависимостта им от педагогическия опит на човека.

Л. С. Виготски разглежда четири основни форми на връзка между въображението и действителността:

1. Всяка творба на въображението винаги се изгражда от елементи, взети от действителността и съдържащи се в миналия опит на човека. Би било чудо, отбелязва той, ако въображението може да се съзижда от нищо или ако то има други източници за своите творения освен предишния опит. Съчетанието на елементите може да е фантастично, но самите те са взети от действителността: дори приказните образи, като Горски дух, русалките, къщичката на баба Яга и др., са продукт на сложна комбинация на елементи, подсказани от реалността.

2. Между готовия продукт от фантазията и някакво сложно явление от действителността съществува тясна връзка, която не възпроизвежда пряко възприетото в миналия опит, а създава нови комбинации. В този случай въображението става средство за разширяване на жизнения опит, защото чрез него човек може да си представи на основата на чужд разказ или описание това, което не е било в неговия непосредствен жизнен опит.

3. Между въображението и реалността съществува емоционална връзка, която се осъществява по т.нар. закон за двойното изразяване на чувствата. Фантазните образи дават вътрешния език на нашето чувство. Това чувство подбира отделните елементи от действителността и ги комбинира в такава връзка, която е обусловена от нашето настроение, а не отвън, от логиката на самите образи. Това влияние на емоционалния фактор върху комбиниращата фантазия психолозите наричат закон за общия емоционален знак. Същността му се свежда до това, че впечатленията или образите, имащи общо емоционално въздействие, имат тенденция да се обединяват помежду си, независимо от това, че между тези образи не съществува никаква връзка нито по сходство, нито по близост. Получава се комбинирано произведение на въображението, в чиято основа лежи

общо чувство или общ емоционален знак, обединяващ разнородните елементи.

4. Построението на фантазията може да бъде нещо съществено ново, небивало в опита на човека и несъответстващо на някакъв реално съществуващ предмет, но въплътено навън, това „кристализирало“ въображение започва реално да съществува и да въздейства върху други предмети. Такова въображение се превръща в действителност.

От тези постановки на Виготски е очевидно, че най-важните съставни части на творческия процес са дисоциацията и асоциацията на възприетите впечатления. Ето защо в цялостната творческа дейност на децата от основно значение е обогатяването на детските впечатления, които като процеси „се движат, изменят, живеят, отмират и в това движение е гаранцията за тяхното изменение под влияние на вътрешните фактори, които ги изопачават и преработват“ (Виготски, А., 1982).

Ш. Амонашвили разглежда развитието на творческите способности на учениците от позицията на това кое е най-желано от децата, при какви условия трябва да протича тяхното обучение и възпитание, за да се осигури на всеки ученик и на целия детски колектив атмосфера на доброжелателство, отзивчивост, сигурност; да ги насочи към саморазвитие и самовъзпитание и да формира действени мотиви за учебно-възпитателна дейност. Залагайки на това, Амонашвили доказва, че в условията на експерименталното обучение, което е провел, голяма част от учащите се имат творчески стремежи и равнището на детското творчество е два-три пъти по-високо (Амонашвили, Ш., 1983).

В своята „Граматика на фантазията“ италианският писател Джани Родари разкрива вътрешният смисъл на общото развитие на литературните способности на всички ученици, което се отразява положително на тяхното общохудожествено и общокултурно развитие: „Не за да станат всички художници на словото, а за да не бъде никой роб“. Той определя творчеството като „синоним на оригиналния начин на мислене, т.е. способ-

ността да се чупят остарели начини на мислене“ (Родари, Дж., 1981).

Американските психолози У. Уилиъмз и Е. Стърнбърг от Йелския университет, разглеждат въпросите за подобряване на познавателната компетентност на децата в аналитичната, практическата и творческата област (Уилиъмз, У., Стърнбърг, Е., 1994).

Трифонов разглежда способностите като „познавателни психични феномени“, които се изграждат на основата на различни дейности, но като структура не просмукват в себе си структурата на дейността, а се изграждат от компоненти на психиката (Трифонов, Т., 1986).

Училищната възраст е твърде важен период както за общото психическо развитие на личността, така и за разгръщане на творческите заложби. В училището се проявяват първите осъзнати пориви към литературно творчество, които трябва да се стимулират от педагога.

Според Виготски още от най-ранна възраст намираме у децата творчески процеси, които най-добре се проявяват в техните игри. Тази негова констатация показва, че преди да се проследи развитието на литературните способности у учениците, трябва да се изясни ролята на играта за формирането и развитието на творческото въображение.

Играта с нейните специфични характеристики е преходна форма между перцептивния процес, с който започва развитието на активното отношение на детето към света и творческата дейност на личността. Критерий, според който играта на детето може да се отдели от другите форми на неговата дейност, по мнението на Виготски е това, че в нея детето създава въображаема, мнима ситуация. В тази ситуация игровото действие е начин за реализация на потребностите, стремежите, желанията на детето. На тази основа възникват умствени действия, реализирани във въображаемия план, формира се способност да се оперира с образи-представи, да се извършват такива мислени

преобразувания, които по-рано са се извършвали само реално. Вследствие на това у децата се формира богатство на въображението. Умелото включване на игрови похвати в учебно-възпитателния процес съдейства за активизиране на детското въображение. Играта като основа на творческата дейност е много резултатен път за провокиране на художественото мислене на децата от началните класове. (Виготски, Л., 1982)

Освен това литературната игра дава познания за различни сфери на живота и изкуството в зависимост от изходната позиция на водещия играта; възпитава любов към родната реч, усет към нейните стилно-езикови възможности, формира умения за свободно боравене с поетическата техника (ритъм, римуване и т. н.) и жанровите форми. (Боянова, Р., Кунчев, Кр., 1988)

При обучението „пилеенето“ на детското творчество трябва да бъде спряно. Необходимо е то да се изследва, анализира и да се създават предпоставки за развитието му. Най-често търсенето на творчески тенденции и степени на готовност за творчество в началните училищни години се съсредоточава в обучението на малките ученици и то преди всичко чрез използването на игрови похвати, тъй като играта в тази възраст е търсена и желана. Тази творческа и интелектуална дейност се осъществява с много емоции и чувства, чрез които се изразява личното отношение на децата. Те са способни да възприемат света емоционално и това не само обогатява техния душевен мир, но е и стимул за постоянни усилия към все по-високи постижения. Според проф. Л. Ст. Георгиев без вдъхновение, без емоционален заряд не може да има творческо напрежение. Ето защо е необходимо учителите да акцентуват върху организационните форми за пълноценен емоционален живот на децата в урока, в съответствие с техните индивидуални емоционално-волеви особености. (Георгиев, Л., 1966)

Възможностите, които обучението в началните класове открива за реализация и съответно за развитие на творческите способности, се отнасят до две основни насоки на учебно-въз-

питателната работа. Едната обхваща уроците, при които основната дейност на учениците е творческа. Тогава се създава творчески продукт в материален или вербален план, като съчинения, рисунки и др. В тези уроци творческата дейност запълва голяма част от времето. По своя характер това са творчески уроци. Другата възможност за реализация и развитие на творческите способности се отнася до условията, които различните видове уроци предлагат за използване на отделни моменти за творческа дейност. За осъществяване на тази възможност много важно е да се познават както условията, които предлага учебно-възпитателната работа, така и особеностите, елементите и изискванията на творческата дейност и на творческия процес. За реализация и развитие на творческите способности на учениците е необходимо не само да се използват, но и да бъдат създавани условия и творчески ситуации.

Ключът за пробуждане на творчески пориви може да е непосредственото общуване с природата или с детската поезия. Необходимо е само да се даде „знак за игра“. Детето започва да създава играейки и от това то изпитва естетическа наслада. Словесната игра активизира речевата дейност на детето, то открива в думите неподозирани значения. Неговото въображение започва да създава образи, които колкото и да са причудливи, понякога и алогични, са външен израз на пробуденото творческо начало и естетическа активност. С цялото си несъвършенство тези образи не са безсмислени, те са израз на детския поглед към света.

Отправна точка на детското литературно творчество могат да станат пословиците и поговорките – тези кратки прозаически и същевременно много поетични умозаклучения. Пословиците крият големи възможности за свободно интегриране: винаги се използват в неизменен вид, по-универсални са, съществуват без задължителен контекст. Детската фантазия ги превръща в необикновени герои от странни приказки. Случки и герои, взети направо от пословиците, се смесват с традицион-

ни, взети от живота, герои и случки. Като сюжетен двигател на повествованието присъстват конкретни пословици и поговорки, които внасят фолклорен патос на творбата. Съчиняването на приказки, в които главният герой е пословица или поговорка и разказва за патилата си с помощта на свои любими пословици, изисква от децата владение на голям брой пословици с различна тематична насоченост, умение да бъдат организирани от една обща идея, подчинена на техния „метафоричен прочит“. Малките творци откриват, че буквалното тълкуване на народните мъдрости има комичен ефект и умело го използват за включването им в други варианти на своите творби.

Благодарение на занимателния си характер гатанката като жанр си е извоювала самостоятелно място. Тя привлича децата с поетическите си образи и с неочакваните сравнения. При умело използване от страна на учителя този жанр помага на децата да чувстват красотата на света, да виждат прекрасното в обикновеното, тъй като в гатанките обикновения предмет се заменя с красив, ярък. Чрез гатанките може да бъде пробудена любовта към народното творчество, към родния език, към стремежа за намиране на най-точната дума, за да бъде речта жива и картинна. Системното и целенасочено обогатяване и разширяване на жизнения и художествен опит поражда у децата желание и те сами да измислят гатанки. Преподавателят трябва да организира правилно методически средства, да създаде ситуации, които да стимулират към творческа дейност.

Системата на обучение в четене е отворена и се обогатява както от специалисти, така и от учители. Едно от направленията, по които се налагат целенасочени изследвания, е разкриването на нови и ясни модели за използване особеностите на кратките фолклорни и литературни жанрове в цялата им пълнота, така че да бъдат включени пълноценно в началното образование на децата. Целево ориентираното четене на пословиците, поговорките и гатанките, в съответствие с жанровата им специфика и психофизическото развитие на учениците, води до

по-успешно формиране на четивни умения и навици, а чрез тях по-ефективно се стимулира интелектуалната дейност и интеркултурното развитие на децата от начална училищна възраст.

Овластяването и усъвършенстването на четенето в началното училище е особено важна област, тъй като резултатното осъществяване на тази задача предопределя както правилното езиково развитие, така и цялостното личностно изграждане на малкия ученик.

IV. Описание и анализ на учебното съдържание по проблема за изучаването на кратките фолклорни жанрове в IV клас

В началната училищна степен децата основно се запознават с произведения на художествената литература от четирите жанра: приказка, разказ, стихотворение и басня. На кратките фолклорни и литературни жанрове е определена спомагателна функция в литературното обучение. Те не се изучават самостоятелно и в отделни уроци (с изключение на няколко урока, посветени на литературните гатанки на дядо Благо и Асен Разцветников), а се използват като допълнителен материал в урока по литература с цел по-задълбочено възприемане и осмисляне на идейно-емоционалното съдържание на изучаваната в урока литературна творба.

С образния си, ярък, изразителен и емоционално обогатен език, пословицата и поговорката заинтригуват малките ученици, грабват тяхното внимание и въображение. Децата в тази възраст не познават теоретичната същност на пословицата и поговорката, а само на практическа основа си служат с тях при изучаването на други фолклорни и литературни жанрове. Те трудно разграничават пословицата от поговорката, от афоризма и сентенцията. Децата сравнително трудно осмислят широкото обобщение в пословицата, нейния подтекст, дълбочината

на мисълта и преносното значение. Поради нагледно-образното мислене и конкретно-сетивния характер на възприемане на малките ученици в тази възраст, те обикновено се впечатляват от нейната лаконичност и изразителност, без да долавят докрай вложената в нея мъдрост, богатия и подтекст, широкото и обобщение. Осмислянето на последното предполага наличие на богат житейски и читателски опит.

Житейската мъдрост, съдържаща се в пословиците и поговорките, тяхното философско, общочовешко звучене, могат да бъдат осмислени от учениците. Посредством дискретна намеса на учителя, улесняващ процеса на възприемане и осмисляне на този фолклорен жанр.

В Читанката за IV клас на издателство „Просвета“ с авторски колектив Румяна Димитрова Танкова и Виктор Исак Самуилов е отделено място на кратките фолклорни жанрове.

След възприемане и осмисляне на текста „Селянин и лъв“ на Румй (с. 16) , учениците достигат до изясняване мотивите за поведението на героите и откриват мъдростта. Поставената им познавателна задача е да изразят отношение и оценка към прочетеното като изкажат мъдростта, скрита в текста със свои думи или с пословици и поговорки, които знаят.

В урока за възприемане и осмисляне на българската народна приказка „Приказка за бъчвата“ (с. 25) са предложени две пословици за сговора и приятелството: „С един камък къща не става“ и „Малките ветрове, събрани заедно, образуват тайфуни“.

За съжаление при методическите насоки за хода на урока в книгата за учителя по литература за IV клас с автор Румяна Димитрова Танкова, пословиците изобщо не са споменати и не насочват вниманието на учителя към работа с тях.

Поставените от авторите въпроси след разказа на Йордан Радичков „Сянката на магарето“ (с. 27) насочват към тълкуване значението на пословиците: „Живота си дава, а от ината не се оставя“ и „От инат няма по-лош занаят“. Методическите насоки към учителя и този път насочват вниманието към развитие на

уменията за отделяне частите на текста и развитие словотворческите умения на учениците. Не е спомената възможността за развитие на детските умения за откриване на причинно-следствените връзки и синтез.

При оформяне на ученическите концепции по темата за таланта, при работа с творбата на Светослав Минков „Как гарджето стана певец“ (с. 33) отново пословици са в помощ на анализа на образите на героите: „Кога гарван грачи, славеят бяга и плаче“ и „Насила хубост не става“. И тук обаче липсват методически насоки към учителя за работа с пословиците, за тяхното съотнасяне към герои и събития в текста.

При изучаване на турската народна приказка „Намереният късмет“ (с. 43) авторите сами насочват вниманието на учителя и учениците към пословиците и конкретизират задачата: „Избери подходящата пословица“. И в книгата на учителя е предложено използване на пословици и поговорки като материал за сканиращо четене. „Човек не е птица, а лети“; „Хванал се на хорото, а да играе не може“ и „Каква е ползата от звездите, ако свети луната“.

Стихотворението „Неочакван резултат“ на Валери Петров (с. 53) е повод конкретната случка да бъде използвана за дискусия за цената на свободата. Учениците биха могли да защитят отговорите си с предложените от авторите пословици: „По-добре да бъдеш куче на свобода, отколкото лъв в клетка“; „По-добре на клонче, а не в кафезче“ и „Орелът е свободен, когато има криле“. Работата с кратките фолклорни жанрове тук е задълбочена. Отправено е предизвикателство: „Изберете пословица и я препишете. Напишете съчинение, като я използвайте за заглавие“. Авторите търсят ново място на народните мъдрости. Изваждат ги от традиционно отреденото им място – четене, запомняне и възпроизвеждане. Изхождайки от възрастовите особености на възприемане и литературни умения на четвъртокласниците е препоръчително съчинението да бъде направено колективно с насочващи въпроси от страна на учителя.

Два учебни часа са предвидени за работа със стихотворението на Стефан Цанев „Приказка за другото овчарче“ (с. 56). Степента на осмисляне на основната идея на художествения текст децата показват като избират подходяща пословица от предложените четири:

„Каквато главата, такава и шапката.“

„Човек се учи от що му се случи.“

„Сила без разум само се съсипва.“

„Сам който падне, не плаче.“

Тук авторите са отделили място за методическа работа, свързани с уточняване на понятията „пословица“ и „поговорка“, които за съжаление доста често се отъждествяват не само от учениците, но и от самите учители. С помощта на учителя, четвъртокласниците се запознават с приликите и разликите на тези кратки жанрове. Поради недостатъчно развитото абстрактно-логическо мислене малките ученици биха се затруднили сами да открият художествената функция на алегорията или широкото обобщение. Написаната информация за пословиците и поговорките като жанр ги подпомага при изпълнението на следващата задача – „Препишете поотделно пословиците и поговорките“:

„Да би мирно седяло, не би чудо видяло.“

„Далеч отива само онзи, който не се отбива от пътя си.“

„Ни риба, ни рак.“

„Спи като къпан.“

„Който носи товара, той знае тежестта му.“

„С пот на челото.“

Учителят може да установи доколко децата умеят да осмислят преносното значение на поговорките при изпълнение на поставената по-трудна задача на същата страница – „Образувай-те изречения със следните поговорки“:

„Стиска зъби.“

„Сви се в черупката си.“

Към предложените в учебника задачи за разграничаване на пословици и поговорки са добавени и още идеи за работа в часа в книгата на учителя: пословици и поговорки с разменени части; свързване на поговорки с техните значения и съчиняване на собствен текст по предложена пословица.

Знанията за приказката като литературен жанр са обобщени в темата „За приказките“ („Дръжте крадеца“ – американска народна приказка, с. 65). Авторите са извели жанровите специфики на приказката. При работата над приказката „Дръжте крадеца“ учениците прилагат усвоените знания не само за приказка, но и за пословици. След текста са предложени три народни мъдрости по необсъждана до сега тема – кражба:

„Покажи ми лъжеца, да ти кажа крадеца.“

„Чужди пари пръсти горят.“

„Който открадне игла, той ще открадне и хазна.“

Темата на разказа „Страхотният букет“ от Ръоне Госини (с. 103) е използвана умело от авторския колектив, за да предложат на децата преминалата през вековете мъдрост на народа, обобщена в пословиците за майчината обич:

„Гаргата не изоставя гарджетата си, че били черни.“

„Всяка крава телето си ближе.“

„За майката по-мило от чедото ѝ няма.“

В книгата за учителя е предложена дискусия за междукултурната толерантност в урока върху предложената в читанката приказка „За два гроша“ (с. 108). Идеята на автора е от учителя да бъдат представени и други произведения на ромския фолклор – гатанки, народни песни и пословици. Така у учениците се формира умение за откриване на културната различност и характерното за националната идентичност.

Авторовият замисъл в приказката на Ангел Каралийчев „Човекът и лъвът“ (с. 111) е изказан чрез изречението: „Със си-

ла не мога надви това страшилище, но ще опитам с ум“. Поставената от авторите задача е децата да изберат от предложените след текста подходяща (съзвучна) на този извод пословица.

„Знанието е сила – силата е успех.“

„Човекът с ум и разум побеждава.“

„Сила без ум – лошо богатство.“

„Човешката сила няма граници.“

Наред с пословиците и поговорките гатанката също принадлежи към кратките фолклорни жанрове. За разлика от пословицата, която е отражение на действителността и разкрива типични образи и идеи, гатанката е метафорично наподобяване на предмети и явления, което активира съобразителността на малкия читател чрез описание или действие да разкрие загатвания предмет.

В читанката на издателство „Просвета“ във връзка с изучаването на стихотворението „Нещо хубаво“ на Ив. Цанев (с. 8) създателите прилагат две народни гатанки:

„Колко съм дълъг, да съм прав,
бих небето достигнал.“

(пътят)

„Златно кълбо се търкаля, цял свят обикаля.“

(слънцето)

Авторите на читанката предлагат отговорите на фолклорните гатанки, имайки предвид, че децата от начална училищна възраст трудно долавят метафоричността в гатанката. Това се дължи на техния беден, както читателски, така и житейски опит.

Теоретична информация за гатанката като жанр има на с. 109 при изучаване на приказката „За два гроша“ на Йосиф Нунев, защото в много приказки гатанките са средство да се изпита умът на героя. Посочени са и видовете гатанки – фолклорни

и литературни. В подкрепа на това има две авторови гатанки на Янаки Петров:

„Сигурно е важна птица господина,
Та отива често във чужбина.
Е, навярно във командировка
ходи тази птица с дълга човка?
Половин година във чужбина,
Половина тука – на комина!
Що е то ?
(щъркелът)

„Отдалече, чак от небесата,
Гост очакван е пристигнал тука.
Но защо не чука на вратата,
А на покрива ни гостът чука?
Той почука, колкото почука,
и изчезна после през улука.
Що е то ?
(дъждът)

С това присъствието на гатанките като кратки фолклорни и литературни жанрове в читанката на издателство „Просвета“ е изчерпано. Литературоведската информация за рима, сравнение, олицетворение, повторение и ритъм авторите на читанката са поместили на с. 14-15, 30, 106 и 126, която преподавателите могат да използват както за подпомагане и за отгатването, така и за самостоятелно съставяне на текст – гатанка от учениците.

В читанката на издателство „Просвета“ е предвидена работа с афоризмите като кратки литературни жанрове. При изучаване на художествения текст „Есенно премеждие“ с автор Ем. Станев (с. 11) е поместен афоризъм на Саади: „Онзи, който не слуша съвети, е обречен да слуша упреци“. Няма поставена конкретна задача към учениците и всеки учител може да интер-

претира неговото съдържание, свързано със съдържанието на текста.

Афоризмът на Августин „Човек е толкова голям, колкото големи са мечтите му“ е съзвучен с подтекста на „Вълшебното камъче“ на В. Петров (с. 52).

Основна тема в стихотворението на Ран Босилек „Я кажи ми“ (с. 61) е обичта към родината. Своеобразно поетично обобщение на темата са афоризмите след текста:

„Чужбината родина не става.“

Гьоте

„Няма по-топла стряха от бащината и по-успокоително небе от родното.“

П. К. Яворов

„Родината се обича не затова, че е велика, а затова, че е своя.“

Сенека

В тези уроци по литература съотнасят предложените им афоризми към идейното съдържание на изучаваните художествени творби без да са запознати с тяхната жанрова специфика. Едва на с. 69 във връзка с изучаване на стихотворната приказка „Цар Салтан“ на Ем. Попдимитров има теоретична информация за жанровата специфика на афоризма. За улесняване читателското възприемане на приказката имат спомагателна функция афоризмите:

„Вярата в себе си е първото необходимо условие за всяко велико начинание.“

С. Джонсън

„Силният побеждава опасността, преди да я е изпитал.“

Вергилий

„Умът е не само в знанието, но и в умението да се прилага.“

Аристотел

На основата на наблюденията над постъпките на героите в „Живот, пронизан от слънце“ на Екзюпери учениците достигат до изясняване и осмисляне на мотивите на поведението им с помощта на афоризма на Саади: „Онова, което завладява сърцето, изглежда прекрасно и за очите“ (с. 119).

Конкретна познавателна задача е поставена пред учениците чрез подбора на подходящ афоризъм от предложените:

„Ако искаш да живееш за себе си, живей за всички.“

Сенека

„Съгласието строи, несъгласието разрушава.“

Аристотел

„У истинските приятели всичко е общо.“

Цицерон

„Най-добрият начин да запазиш своя дом е да защитаваш чуждия.“

Ромен Ролан,

съзвучни с основната тема за приятелството при възприемане и осмисляне на идейното съдържание на художествения текст „Чудесен скок“ на Доналд Бисет из „Небивалици“ (с. 125).

Авторовата идея на Даниел Дефо в откъса „На пустия остров“ из „Робинзон Крузо“ е синтезирана в афоризмите:

„Надеждата е последното, което умира в човека.“

Диоген

„Никой не знае какви са силите му, докато не ги изпита.“

Гьоте

Работата с кратките фолклорни жанрове е застъпена и в традицията към читанката на издателство „Просвета“ с автори Румяна Танкова, Теменужка Тотева, Елена Ролева и Пенка Димитрова.

Умение на основата на наблюденията над постъпките на героите и техните взаимоотношения да изразят емоционално-

оценъчно отношение показват учениците при изпълнение на поставената на с. 15 задача – подчертават коя от предложените народни мъдрости е съветът на бащата в българската народна приказка „Приказка за бъчвата“:

„В задружна къща немотия не влиза.“

„Едно криво дърво разсипва целия товар.“

„Додето има съгласие в семейството, ще има и честит живот.“

„Най-щастлив е този, който има мир в дома си.“

След възприемането и осмислянето на литературната творба „Как гарджето стана певец“ на Светослав Минков (с. 18) учениците трябва да преценят кои от пословиците предават обобщено авторовата концепция и тяхната гледна точка и да зачертаят тази, която не е подходяща.

„Ако не можеш, не се залавяй.“

„Гаргата не изоставя гарджетата си, че били черни.“

„От нищо нещо не става.“

„От всяко дърво свирка не става.“

„Добрата стока сама се хвали.“

Жанровите белези на басните създават затруднения при осмисляне на авторовата идея. Умение за самостоятелно съотнасяне на пословица за край на басня показват четвъртокласниците показват като избират от три предложени пословици, подходящата за край на баснята на Радой Ралин „Птиците в мрежата“:

„Съгласието строи, несъгласието руши.“

„Умният пълководец се старее да посее раздор между враговете си.“

„Несъгласието помежду ни е по-зло и от болест.“

Вариант на използване на пословици е търсенето на такава, която е съзвучна само с епизод или с края на приказката. Такава е задачата пред учениците, анализирайки турската на-

родна приказка „Намереният късмет“ (с. 22). От предложените три народни мъдрости те подбират тази, която е подходяща за край на приказката.

„Роди ме, мамо, с късмет, па ме хвърли на смет.“
„Ако имаше сиромашът късмет, нямаше да е сиромаш.“
„Изпуснеш ли си късмета, той втори път не идва.“

Една от водещите цели на урока с тема „Приказка за другото овчарче“ на Стефан Цанев (с. 27) е уточняване на понятията „пословица и „поговорка“. Освен в читанката и в тетрадката към читанката са предложени задачи, с които учениците да затвърдят новите си знания за тези фолклорни жанрове. Разпределят народните мъдрости според вида им в урока „Припомнете си изученото“ (с. 59).

„Дебела глава.“
„Който не пита, той се скита.“
„Не всичко , което хвърчи, се яде.“
„Гони мъглите.“
„От вълка овчар не става.“
„Вятър го вее.“

Работа с литературни и фолклорни гатанки е предвидена и в учебната тетрадка (с. 47). Едната от поставените задачи е свързана с допълване на римите и откриване на верния отговор от посочени четири отговора.

„Аз пазач съм без заплата,
винаги съм на вра... (*вратата*),
че от гости нежелани,
пазя стаи и та... (*тавани*).“

Предложените варианти за отговор са: катинар, котка, ключ, изтривалка.

Другата задача изисква от четвъртокласниците да разпределят написаните думи в две гатанки спрямо дадените отгово-

ри. Различният шрифт на изписаните думи подпомага изпълнението на задачите:

„Разкрачен дядо над река седи.“

Що е то? (мостът)

„Червено куче къща пази.“

Що е то? (езикът)

Да открият авторовото отношение към изобразените събития в литературното произведение „Селянин и лъв“ на Руми е конкретната познавателна задача поставена на учениците на с. 9: „Препишете мъдростта изказана от автора“. За установяване степента на възприемане и осмисляне на художествения текст и умение за самостоятелно съотнасяне на афоризми, съзвучни с подтекста на изучаваното литературно произведение е следващата познавателна задача. Четвъртокласниците откриват неподходящите, от предложените афоризми :

„Не всичко, което блести е злато.“

Екзюпери

„Истински щедър е този, който дава от своето.“

Сенека

„Не гледай делвата, ами онова, което е в нея.“

Шамфор

Към познавателна задача на с. 17 учениците трябва да определят кой от посочените афоризми е подходящ за текста. Предложените изречения са:

„Колкото по-малка е дарбата, толкова повече се хвалят с нея.“

„Както живееш, така и ще се прочуеш.“

Имайки предвид теоретичната обосновка на жанровата специфика на афоризма като кратък литературен жанр (посочена в читанката на с. 69), тези изречения не са афоризми, тъй като няма посочен автор.

В тетрадката по български език на издателство „Просвета“ с автори Румяна Танкова, Катя Чернева и Ваня Иванова по темата „Редактиране“ (с. 7) учениците чрез разместване записват пословици, а не афоризми, както е записано в условието на задачата. В читанката на същото издателство на с. 69 четвъртокласниците се запознават със значението на термина „афоризъм“ – „кратки изречения, в които известни личности, писатели или философи са изразили дълбока мъдрост. Наричат ги още „крилати фрази“.

„Езикът на истината е прост.“

„Никога не е късно да се учим“

„Смехът прогонва сянката от лицето на хората.“

„И малкото знание е по-добро от незнанието.“

Чрез редактиране със съкращаване децата записват на с. 10 в учебната тетрадка пословиците:

„Златото се изпитва в огън, а мъжеството – в беда.“

„Водата всичко измива, само черно лице – не.“

„Светът за едни е рай, а за други – мъка безкрай.“

„Желязото желязо изостря, разговорите – ума.“

„Ум да дават могат много, пари да дават – малко.“

В четвърти клас учениците се запознават на емпирично равнище с видовете изречения по състав и формират умения да ги разграничават в практически план. Овладеват информация и за главните части на простото изречение и начина на членуване на подлога. Авторите на учебната тетрадка използват пословици (отново в текста на условието на задачата е използван термина „афоризми“), в които е изразен чрез съществителни и прилагателни имена в мъжки род (с. 13).

„Вятърът раздухва пламъка, но не го гаси.“

„Гладът и царя накарва да се моли.“

„Мързеливият и трудолюбивият заедно не могат да живеят.“

Използвани са и при изпълнение на задача за определяне мястото на сказуемото чрез подреждане на думи в изречение (с. 15).

„Осланено цвете връх не издига.“

„С гнили дърва огън не се пали.“

„Утрото е по-мъдро от вечерта.“

„Добрата дума цена няма.“

В четвърти клас у учениците се формират начални умения за откриване и сравняване на начините на свързване на простите изречения в сложно. При темата за запетая в сложното изречение (с. 19) задачата е да бъде открита липсващата в поговорките запетая:

„Лъже, та се къса.“

„Не врат, ами шия.“

„На път и под път.“

В друга познавателна задача те зачертават неправилно поставената запетая във всеки афоризъм (с. 19). Предложеният за работа лингвистичен материал се състои от пословици.

„Далеч отива само онзи, който не се отбива от пътя си.“

„Камък, който се търкаля, трева не хваща.“

„Когато глупавият говори, умният мълчи.“

„Страхливото куче повече лае, отколкото хапе.“

За затвърдяване на уменията за правилно свързване на простите изречения в състава на сложното в задача на с. 21 учениците откриват мястото на пропуснатата запетая в следните пословици:

„Който пее, зло не мисли.“

„Дето е тънко, там се къса.“

„Яж бавно, работи бързо.“

Кратките фолклорни жанрове са подходящ материал за задълбочаване знанията на учениците за звуковата и смислова

страна на думите, за определяне значението на думите в определен контекст, за правилната им употреба в пряко и преносно значение. Изпълняват задача да препишат думите с преносно значение от пословицата:

„Блага дума железни врати отваря.“ (с. 27)

В четвърти клас се формират умения за идентифициране на антоними (с. 27). Отново пословиците са подходящ работен материал. Задачата е да допълнят афоризмите, като използват антоними:

„Младите кога се веселят, старите се сърдят.“

„Големите дървета мъчно растат, но лесно падат.“

„Животът е стълба, едни се качват, други слизат.“

В практически план учениците усъвършенстват уменията си за членуване на съществителни имена от мъжки род (с. 31), като допълват определителния член в пословиците:

„Лъжецът и сам себе си лъже.“

„Вълкът козината си мени, но нравът – не.“

„На общуващата деца без общува ходят.“

В следващата задача откриват допуснатата при членуването грешка.

„Хитрецът и дявола надлъгва.“

„Езикът по-лошо от ножа сече.“

„Крадецът вика: дръжте крадеца.“

Учениците усвояват знания за подлога като главна част на изречението и неговото изразяване чрез различни части на речта, нееднородни по лексикално значение, но обединени от граматичната категория предметност. В познавателната задача на с. 37 поправят грешките при членуване на подлозите, изразени чрез прилагателните имена в пословиците (в текста на задачата е използван терминът „афоризми“), като зачертават излишната буква.

„Хитрият приятел е по-лош и от най-злия враг.“
„За силния винаги е виновен слабия.“
„Разточителството на богатия е кражба от бедния.“
„Здравият просяк е по-щастлив от болния крал.“

Чрез задача на с. 49 откриват с каква част на речта е изразен подлога в пословиците и поговорките, определят вида на числителното име и членуват правилно.

„С едната ръка дава, а с двете взема.“
„Първият врабец последен каца.“
„Едва свързва двата края.“
„Чак на третия път режи.“

Чрез задачите за откриване и сравняване на начините на свързване на простите изречения в състава на сложното, у учениците се формират умения за адекватната им употреба в устната и писмена реч. На с. 65 добавят пропуснатите думи за връзка между изреченията в пословиците и поставят запетай.

„Който е завистлив, светът му е крив.“
„Ако не посееш, не никне.“
„Както му свирят, така играе.“

В урока за обобщаване и систематизиране на знанията за богатството на българския език на с. 66 учениците използват различни видове редактиране при работа с пословиците, поправят членуването и избягват повторението:

„Плътхът мисли едно, а котката – друго.“
„Конят се хвали след месец, а човек – след година.“
„Светът ще се свърши, но книгата – никога.“

Правят нови обобщения на основата на известна, осмислена вече лингвистична информация, откриват наречията, прилагайки морфологичните знания за частите на речта и допълват пословиците с техните антоними.

„Върви бавно, за да стигнеш бързо.“

„Който лете мързелува, зиме гладува.“

„Лесно се обещава, трудно се дава.“

„Високо хвърка, ниско пада.“

По темите Редактиране, Подлог, Запетаи в сложното изречение, Синоними и антоними, Членуване на прилагателни имена и Богатството на българския език са използвани като лингвистичен материал следните изречения:

„Езикът на истината е прост.“

„Никога не е късно да се учим.“

„Смехът прогонва сянката от лицето на хората.“

„И малкото знание е по-добро от незнанието.“

„Вятърът раздухва пламъка, но не го гаси.“

„Гладът и царя накарва да се моли.“

„Мързеливият и трудолюбивият заедно не могат да живеят.“

„Далеч отива само онзи, който не се отбива от пътя си.“

„Камък, който се търкаля, трева не хваща.“

„Когато глупавият говори, умният мълчи.“

„Страхливото куче повече лае, отколкото хапе.“

„Младите кога се веселят, старите се сърдят.“

„Големите дървета мъчно растат, но лесно падат.“

„Животът е стълба, едни се качват, други слизат.“

„Хитрият приятел е по-лош от най-злия враг.“

„За силния винаги е виновен слабият.“

„Разточителството на богатия е кражба от бедния.“

„Здравият просяк е по-щастлив от болния крал.“

„Плъхът мисли едно, а котката – друго.“

„Конят се хвали след месец, а човекът – след година.“

„Светът ще се свърши, но книгата – никога.“

Авторите на учебната тетрадка ги определят като афоризми. Жанровата специфика на афоризма изисква посочено име на автор. След изброените изречения липсва името на автор. Въпреки краткостта на израза, сбитата и стегната форма, наси-

тена с богато съдържание, които са характерни за афоризма, тези изречения са пословици, имайки предвид анонимността им.

При затвърдяване на знанията за главните части на изречението на с. 14 е използвана гатанка, в която учениците добавят подходящите сказуеми:

„Денем, нощем не спира
работа си намира,
чука, трака, отпява,
вдига глъчка и врява.“
(Часовникът)

В четвърти клас учениците се запознават с видовете изречения по състав – прости и сложни. За установяване степента на усвояване на новите знания са използвани гатанки на с. 16. Учениците определят вида на изреченията и от простите образуват гатанка за очите, а от сложните – гатанка за светкавицата:

„Лицето си има две малки дупки.
Нощем се крият те под черупки.“
„Ражда се в небесата и умира на земята.
Сече като меч и блести на отдалеч.“

Гатанката е метафорично наподобяване на предмети и явления, което активира съобразителността на малкия читател. За да разкрие загатвания предмет, той чрез описание или действие на конкретно посочени предмет или явление открива характерните белези на неназования предмет. При затвърждаване на понятията „пряко значение на думата“ и „преносно значение на думата“ учениците осъзнават различията между точното назоваване (пряко значение) и уподобяването (преносно значение). За определяне степента на осъзнаване на тези различия на с. 25 в учебната тетрадка е поставена задача да изберат думите, които носят преносно значение:

/ Животно, Топка / от бодлички
/ ходи, припка / по тревички.

По клонаци и по баири
/ вее, пее / и силно / духа, свири /

В тетрадка № 2 по български език и литература на издателство „Просвета“ с автори Румяна Танкова и Лиляна Стефанова при поправката на краткия преразказ на баснята „Рибката и рибарят“ (с. 9) в помощ на учениците при редактирането е поставен напомнящ въпрос: „Написана ли е пословица в края на баснята?“.

Предвиден е и урок за съчиняване на приказка по пословицата „Кой каквото прави, на себе си го прави“ (с. 28). Целта е в нея да е синтезирано конкретното съдържание на съставената приказка. В помощ на литературната дейност на четвъртокласниците са конкретните въпроси в работното поле.

За развитие на словотворческите възможности на учениците на с. 35 е поставена задача, свързана с подреждане на изречения по правилата на стихотворната реч. Учениците разделят на четири стиха и преписват четиристишието, като се ориентират по римуваните думи (черен – верен; отведнъж – дъжд; зидар – вар; строил – качил). Оставено е свободно място, в което учениците правят свободни опити за съчиняване на свои гатанки, подпомогнати от идеи в картинки.

В учебното помагало по български език и литература за IV клас на издателство „Просвета“ с автори Румяна Танкова, Пенка Димитрова и Ваня Иванова, предложено за използване в часовете по задължително-избираема подготовка, също има предвидени часове за работа с кратките фолклорни жанрове.

При краткия преразказ на италианската народна приказка „Вълкът и лисицата“ (с. 18) учениците трябва сами да подберат подходяща пословица. Това изисква умения за долавяне и осмисляне на широкото обобщение в пословицата в съответствие на съдържанието на конкретния текст, както и познаването на достатъчен брой пословици.

В урока за възприемане и осмисляне на литературната творба „Стоян и сокол“ (с. 38) учениците трябва да покажат

умение за самостоятелно откриване на народната мъдрост, скрита в легендата, подпомогнати от въпроса: „Каква мъдрост е скрита в легендата?“

Отговорът на въпроса „Има ли птиче мляко?“, поставен от Димо Божков в учебното помагало (с. 60), помага на учениците да си обяснят двете значения на поговорката „от пиле мляко“ – буквално и метафорично. Много често поради силно развитата си механична памет децата запомнят веднага дадена пословица или поговорка, но поради конкретно-сетивния характер на възприемане не откриват метафоричното им значение, затова е необходима помощта на учителя.

В учебното помагало са използвани и при изпълнението на различни познавателни задачи, които улесняват възприемането и осмислянето на лингвистична информация. При овладяване на знания за пунктуация на сложни изречения при общуване на стр.21 четвъртокласниците подреждат думите от пословицата и поставят необходимите препинателни знаци.

„Брат брата не храни, но тежко му, който го няма.“

Фолклорните паремии са подходящ езиков материал за формиране на умения за идентификация, разграничаване и адекватна употреба на антоними, с които учениците се запознават в четвърти клас (с. 29). В предложените пословици те подчертават антонимите:

„Ако искаш да вземеш, научи се да даваш.“

„Много слушай, малко думай.“

„Ако ти е слаб умът, да ти е силен гърбът.“

„Истината няма нито младост, нито старост.“

Както пословиците, така и афоризмите се използват за установяване степента на овладяване на идейно-емоционалното съдържание на творбата. Те са и подходящ лингвистичен материал за усвояване на пунктуационни знания. В учебното помагало на с. 21 е поставена задача да се поставят правилно запе-

таите, както и да се посочи подходящия афоризъм към текста „Еднодневка“ на Н. Шейнов.

„Щастието не се търси, а се прави.“

Л. Толстой

„Щастлив е не онзи, който взема, а който дава.“

Х. Сенкевич

„Щастлив си, когато правиш другите щастливи.“

Р. Ингерсол

„Щастието е сянка, която не се стига.“

Ив. Вазов

В Читанката на издателство „Булвест2000“ с автори Т. Борисова, Ек. Котова, К. Никова и Николина Димитрова няма отделно място за уточняване на понятията „пословица“ и „поговорка“. Подобна информация би улеснила учениците да откриват приликите и отликите между кратките фолклорни жанрове.

Отреденото място на пословиците и поговорките в урока за възприемане и осмисляне на литературно или фолклорно произведение е традиционно – в заключителния етап, с цел синтезиране в едно изречение на нравственото послание, отправено от автора към читателите.

Така при изучаване на приказката на Ангел Каралийчев „Дядо Петко и баба Пена“ (с. 20) лаконичността на пословицата „Сърдит Петко празна му торбичката“ насочва малките читатели към хумористичния подтекст на приказката.

При изучаването на народната приказка „Вълкът и лисицата на лов“ (с. 30) учениците имат възможност да доловят ролята на пословиците при обобщаване съдържанието на приказката и функцията на поговорката да обагри емоционално речта. Те сами трябва да подберат съзвучните към текста.

„Видяла жабата, че коват вола, и тя вдигнала крак.“

„Вижте му ума, па му кройте капата.“

„След дъжд качулка.“

„Каквото правиш, от това ще и патиш.“

Аналогична е работата с пословиците, предложени след „Приказка за рибаря и рибката“ по Ал. С. Пушкин (с. 67).

„Както дошло, така отишло.“

„Който много иска, загубва и малкото.“

„Не е лъжица за твойта уста.“

Поставените от авторите въпроси след художествения текст по Георги Райчев „Неверницата Арда“ насочват към тълкуване значението на пословицата „Кой каквото прави, за себе си го прави“.

Внимание на кратките фолклорни жанрове е отделено и при работа с баснята „Мурджо и Таралежко“ на Д. Подвързачов (с. 103). Учениците трябва да подберат поговорката, която е подходяща:

„От ума си тегли.“

„От трън та на глог.“

За кои герои от чешката народна приказка „Пророкът“ (с. 119) се отнася пословицата „Гузен, негонен бяга“ – това е въпросът, който е зададен към малките читатели от авторите. Аналогична работа с пословици е предложена и след художествения текст „Мечката“ на К. Константинов (с. 124). Поговорката „На страха очите са големи“ е подходяща за един от героите. Вариант на използване на пословиците и поговорките е подбиране на такава, която характеризира даден герой.

За установяване на степента на умение за самостоятелно съотнасяне на мъдрости, съзвучни с подтекста на изучаваното литературно произведение са използвани и афоризми. Към текста „Малкият беломорец“ по Ангел Каралийчев (с. 41) са написани два афоризма на Гьоте: „Благородството се нрави на всички, особено, когато е съпроводено от скромност“ и „Смелостта не може нито да се отучи, нито да се научи“.

За да се открие житейската мъдрост, която се съдържа в художествения текст „Приказка за рибаря и рибката“ по А. С. Пушкин (с. 65), както и в афоризма на Джефри Чосър „Алчността е корен на всички злини“, е необходима помощта на учителя.

При откриването на основната идея на художествения текст по Ангел Каралийчев „Българката“ със спомагателна функция е предложен афоризмът на Езоп: „Даже за цялото злато на света не бива да продаваш своята свобода“.

Афоризмите се ползват със спомагателна функция за цялостно възприемане и осмисляне на идейно-емоционалното съдържание на различни по жанр текстове. За тази цел при изучаването на народната песен „Стоян и агънце“ е предложен афоризмът на Гл. Николаева: „Майката – това е съдбата на детето.“

Както пословицата, така и литературната и фолклорна гатанка не се изучават в самостоятелни уроци. Обикновено те са разположени след текста на конкретна приказка, басня, разказ или стихотворение. Пословиците и гатанките притежават богата образна страна, която се с голямо разнообразие от художествени похвати (епитет, метафора, метонимични тропи, антитеза, олицетворение и др.). За съжаление читанката на издателство „Булвест“ не предоставя възможност учениците да се запознаят с образното страна на този кратък фолклорен и литературен жанр. Езикът, стилът, композицията и образността на гатанката се отличават с много голямо разнообразие, до което учениците от четвърти клас не могат да се докоснат. Авторите предлагат единствено литературоведска информация за олицетворението като художествен похват (с. 61).

В тетрадката по четене на издателство „Булвест2000“ при възприемане на лирическото произведение „Най-хубавият час“ на Анастас Стоянов (с. 3) учениците изпълняват задача свързана с познаването на пословици за учението. Те трябва да допишат последната дума:

„Ако не знаеш, няма да ...“

„Без наука няма ...“

„Който се учи, той ще ...“

При осмисляне на художествения текст „Дедал и Икар“ по Н. А. Кун из „Старогръцки легенди и митове“ (с. 26) задачата пред четвъртокласниците е да подредят думите правилно, за да получат пословици, свързани с легендата:

- жъне, сее, ще, Който, бури, вятър;
- зло, прави, Който, зло, намира.

В „Есенна приказка“ (с. 35) майсторът на емоционално-обогатеното слово Ангел Каралийчев е използвал поговорки. Учениците трябва да покажат разбиране на тези кратки изрази, внасящи разнообразие в речта и да ги свържат с изрази, обясняващи тяхното значение:

изгоряла ми е душата	прияде ми се;
очите ми останаха в тях	силно желая;
устата ми се напълниха	много ми харесват.

Работата в тетрадката по четене над баснята „Похвали“ на Алберт Декало (с. 39) включва избор на подходяща към текста пословица от три предложени.

„Похвали се сам, за да те похвалят и другите.“

„Самолюбият не може да оцени таланта у другите.“

„Важна е оценката, която получаващ от талантливия, а не от бездарния.“

В тетрадката по развитие на речта на издателство „Булвест 2000“ с автори Татяна Борисова, Екатерина Котова, Катя Никова и Николина Димитрова са предвидени часове за съчинение на повествователен текст по пословицата „Трудът краси човека, а мързелът го грози“ – да измислят героите и техните имена, да опишат развитието на случката, а дадената пословица да бъде извод от нея. Логическата структура на пословицата се състои от две части. Първата част представлява указание за действието, от което трябва да се предпазим, а втората – указание за нежелателното следствие, до което води изпълнението на дей-

ствието от първата част: „Казана дума, хвърлен камък“. Нежеланото следствие може да не е назовано пряко, но да се подрабзира.

Пословицата може да бъде изразена както с просто, така и със сложно изречение, изразяващо заповед, забрана, съвет, предупреждение или заплаха. Съветът често е изразен чрез глагол в повелително наклонение без отрицателната частица „не“; забраната с глагол в императивна форма с частицата „не“; забраната с глагол в бъдеще време. Една и съща пословица може да бъде тълкувана и като забрана, и като съвет. Тази тяхна особеност ги прави подходящ четивен материал при усвояване на синтактични и пунктуационни знания в четвърти клас.

В помагалото по задължително-избираема подготовка за IV клас по български език и литература на издателство „Булвест 2000“ с автори Татяна Борисова, Екатерина Котова, Катя Никова и Николина Димитрова към темата за сложното изречение в устната и писмена реч са предложени 7 пословици, чиито части са разместени и учениците ги свързват по смисъл.

„Искаш ли голяма лъжица, вземи и голяма лопата.“

„Учението не цяра да го изпиеш, та да станеш учен.“

„Ако не посееш нещо, няма да ожънеш нищо.“

„Учи се от малък, кога остарееш да не ти е жал.“

„Който е копал лозето, той ще яде гроздето.“

„Добрият човек все добрини прави, но никому не се хвали.“

„Който знае книга, той има четири очи.“

Пословицата „Ум царува, ум робува, ум патки пасе“ е използвана в познавателната задача на с. 31 като материал за прегор на знанията за гласните звукове.

В урока „Аз редактирам“ (с. 46) четвъртокласниците трябва да покажат добро познаване на пословиците и да задраскат излишната дума.

„Който се учи, той ще сполучи в живота.“

„Вълкът козината и цвета си мени, но нрава си не.“
„Денят се познава от сутринта на всеки празник.“
„Здравето е най-голямото богатство през всеки сезон.“

При темата „Здравейте, пролетни празници!“ (с. 58) четвъртокласниците разбират, че понякога буквалното и метафоричното тълкуване на поговорка може да съвпада. В Задача 5 те обясняват как разбират поговорката „Пази го като писано яйце“.

Употребата на поговорки в разговорната реч прави речта по-образна, по-емоционална и експресивна. В това се убеждават учениците при изпълнение на едно от упражненията към темата „Родна реч, омайна, сладка“ (с. 63). Решавайки игрословица, като заместват цифрите с букви от българската азбука, те откриват народни поговорки за качествата на родната реч:

„Мед му капе от устата.“
„Остър език.“

При затвърдяване на езиковите знания и усъвършенстване на лингвистичните и комуникативноречевни умения, свързани с правилно членуване на думите на с. 65 са предложени 4 пословици и една поговорка, в които учениците поставят пропуснатия определителен член:

„Не морето, а вятърът потопява кораба.“
„Без книга човекът е сляп.“
„Ден година храни.“
„Умният човек струва повече от безценен камък.“
„Книгата е най-големият приятел на човека.“

Литературна гатанка на М. Попова е използвана като лингвистичен материал по темата „Аз редактирам“ (с. 18). Единствено от преподавателя зависи тя да бъде използвана не само за поправяне на правописни грешки, но и като образец за рима, метафора и други похвати, типични за гатанката като кратък литературен жанр.

Гатанка, съчинена от дете, е използвана при темата „Сложното изречение в нашата устна и писмена реч“ (с. 25). По този начин, от една страна, учениците формират умения за идентификация, разграничаване и правилна употреба на различните видове изречения по състав в устната и писмената реч, с което се формира езикова, социокултурна и комуникативна компетентност, и от друга провокира креативния потенциал у четвъртокласниците.

„Моята пълна леля Грета
вечно ходи със барета.
пролет, лято, есен, зиме
и от страх да не простине
все на печката стои,
ту мърмори, ту заспи.

Стане ли ѝ пък горещо
през носа изсвирва нещо,
идвам бързо да я взема,
иначе леля ще се кара
и ще хване лоша хрема,
ако тук деня прекара.“

Що е то?

Линията за провокиране на творческия потенциал у четвъртокласниците е продължена и при темата „Досъчиняваме стихове“, където в литературната гатанка на Ас. Разцветников (с. 48) са изпуснати думи. Ръководейки се от римата, децата трябва да намерят мястото на всяка от предложените думи:

„На греди стоят черни девойки,
в ръце с тояги, с флагчета бойки.
Нашият батко, певица Златко,
знае на всяка името кратко,
че това не е тежка наука
седем имена всичко са тука

и щом им вика сричките лесни,
от устата му излизат песни.“

Що е то ?

Към същата тема има поставена творческа задача – съчиняване на римувани гатанки.

Фолклорните паремии са благодатни като материал за допълване, обогатяване и конкретизиране на лингвистична информация. Чрез решаване на комплексни задачи в учебника по български език на издателство „Булвест2000“ се цели както изясняването на семантиката на дадено езиково понятие, така и разграничаването и употребата му в различните видове реч. Обхванати са четири лингвистични теми. При овладяване на нови езикови знания за пунктуация на сложно изречение (с. 24) четвъртокласниците изпълняват познавателна задача, при която от предложените прости изречения и съюзи образуват сложно.

„Скромността краси човека, а мързелът го грози.“

„Дълбока рана заздравява, но лоша дума не се забравя.“

„Вода не го топи и огън не го гори.“

„Най-добрият приятел е майката, а най-добрата страна е родината.“

Пословицата „Блага дума железни врати отваря“ е предложена при затвърдяване на езикови знания за пряко и преносно значение на думите (с. 31). При изграждане на уменията на учениците да си служат с основната езикова единица „звук“, като лингвистичен материал е предложена пословицата „Ум царува, ум робува, ум патки пасе“ (с. 68). Темата за частите на речта на (с. 78) включва затвърдяване на знанията за членуване на съществителни нарицателни имена от мъжки род. Като езиков материал са предложени следните пословици с допуснати грешки при членуването.

„Работата краси човека, а мързелът го грози.“

„Конят се познава в ездата, а човекът – в дружбата.“

„Камъкът тежи на мястото си.“

„Трудът на всичко надвива.“

Гатанката, със своята богата образност и метафорична основа, е предложена от авторите на учебната тетрадка по български език за задълбочаване знанията на четвъртокласниците за звуковата и смисловата страна на думата, за нейното пряко и преносно значение към темата „Пряко и преносно значение на думата. Синоними. Антоними“.

„В суха шума – блага дума.“

Що е то?

Кратките фолклорни жанрове са използвани като четивен материал при осмислянето на лингвистична информация за пунктуация на сложното изречение в нашата писмена реч на с. 22 в тетрадка № 1 по български език и литература на издателство „Булвест2000“, със същите автори.

„Който се учи, той ще сполучи.“

„Сговорна дружина планина повдига.“

При конкретните практически задачи, които предполагат определяне на граматическите категории на числителното име като част на речта, са използвани пословиците като езиков материал на с. 16 в учебна тетрадка № 2:

„Двама се карат, трети печели.“

„Два остри камъка брашно не мелят.“

В учебника по български език за 4 клас на издателство „Просвета“ пословиците и поговорките са използвани като лингвистичен материал в пет теми. При усвояване на нови знания за определителния член като морфологичен показател на граматическата категория „определеност“ (с. 34) са предложени пословиците:

„Денят се познава от сутринта.“

„Ябълката не пада далеч от дънера.“

„Вълкът нрава не си мени.“
„Глупакът от ума си тегли.“
„Мързелът грози човека.“
„Орелът гледа света отвисоко.“
„Котаракът не пада на гърба си.“
„В дома най-важен е сговорът“

В част от тях познавателната задача е усложнена и учениците сами трябва да подредят думите, така че да се образува пословица. Конкретни практически задачи изпълняват учениците, когато затвърдяват овладените знания за употреба и правопис на съществителните имена (с. 36). В упражнение 5 те откриват по две грешки във всяка от пословиците:

„Който е хапнал от меда, той му знае сладостта.“
„Бисерът е малко зрънце, но почитта към него е голяма.“
„Който носи товара, той му знае тежестта.“
„Завистта и мързелът често заедно ходят.“

Аналогичен е подходът по темата за членуване на прилагателни имена (с. 40), когато изпълняват синтактичната функция на подлог в изречението. В подкрепа на лингвистичната информация за членуване на прилагателните имена са използвани пословици:

„Здравият е най-богат.“
„Умният в яда се познава.“
„Алчният насита няма.“
„Лъжливият сам не си вярва.“
„Страхливият „юнак“ се нарича.“
„Мокрият от дъжд не се бои.“
„Глупавият за умен се смята.“
„Мързеливият къща не храни.“
„Умният винаги отстъпва.“
„На мързеливия все нещо му пречи.“

За формиране на умения за идентификация, разграничаване и правилна употреба на числителните имена на с. 52 като лингвистичен материал са предложени следните пословици:

„Ръката има пет пръста, но и петте са различни.“

„Конят има четири крака, но и с четирите може да се препъне.“

„Ако държиш под мишница две дини, и двете можеш да изпуснеш.“

Четвъртокласниците поставят пропуснатите числителни имена – членувани и нечленувани.

В подготвителната част на урока за овладяване на нови езикови знания и умения чрез конкретна познавателна задача (с. 56) се създава необходимата нагласа и мотивация за възприемане и осмисляне на новата лингвистична информация за наречието и основният му морфологичен признак неизменяемост. С помощта на въпроси учениците откриват пропуснатите наречия-антоними.

„Който днес мързелува, той утре гладува.“

„Върви бавно, за да стигнеш бързо.“

„Когато много гърми, малко вали.“

Чрез решаване на познавателни задачи от различен вид се съдейства за възприемане и осмисляне на морфологичните признаци на наречието като част на речта. В една от тях се поставят пропуснатите степенувани наречия.

„Четири очи от две по-добре виждат.“

„Лъжата върви по-бързо от истината.“

„По-добре късно, отколкото никога.“

„Доброто стига по-бавно от лошото.“

„Колкото по-малко говориш, толкова повече чуваш.“

Разработените от автора критерии за анализ на учебното съдържание, свързано с изучаване на кратките фолклорни и

литературни жанрове в обучението по български език и литература в четвърти клас, са следните:

Първи критерий: Наличие на теоретична информация за жанровата специфика на пословиците, поговорките, гатанките и афоризмите като кратки фолклорни и литературни жанрове.

Втори критерий: Разнообразие на тематичните кръгове на използваните в учебното съдържание пословици и поговорки.

Трети критерий: Количествено съотношение на използваните пословици и поговорки, съотнесени към определен художествен текст.

Четвърти критерий: Вариативност на съотнасяне на пословици и поговорки при възприемане и осмисляне на определен художествен текст.

Пети критерий: Използване на пословиците и поговорките като лингвистичен материал за изясняване и овладяване на езикови знания.

Шести критерий: Различие в синтактичната постройка на използваните пословици и поговорки в обучението по български език и литература в четвърти клас.

Седми критерий: Различие в смисъла на използваните пословици (пряк или алегоричен) в обучението по български език и литература в четвърти клас.

Осми критерий: Количествено съотношение на използваните гатанки.

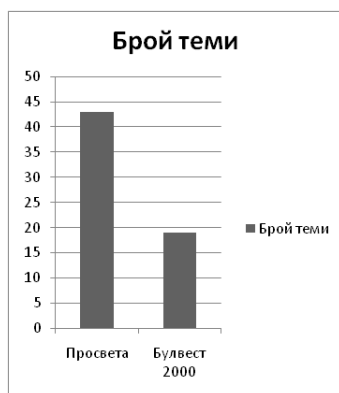
Девети критерий: Количествено съотношение на използваните афоризми и разнообразие на тематичните кръгове.

Анализът на резултатите по първия критерий показват, че в читанката, учебника по български език, учебните тетрадки и помагала на издателство „Просвета“ е описана специфика на пословиците и поговорките като кратки фолклорни жанрове. В читанката (с. 57) са изяснени както приликите и отликите им,

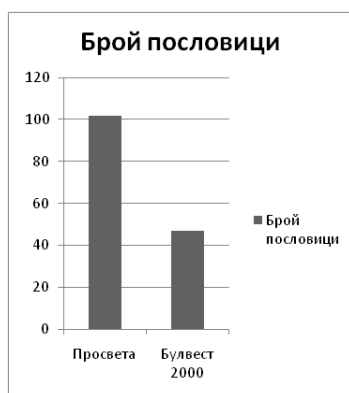
така и мястото им в речевата комуникация. Въведените литературоведски понятия са подкрепени с примери. Степента на възприемане и разбиране на новите знания се установява от учителя при изпълнение на познавателните задачи на същата страница – преписват поотделно предложените пословици и поговорки. Включват поговорки в състава на изречение, характеризиращо конкретна ситуация. На с. 69 в читанката е изяснено значението на литературния термин „афоризъм“ и неговия синоним „крилат израз“ и е подкрепено с примери. Не липсва и теоретично обяснение на литературния термин „гатанка“, спецификата на отгатването и видовото им разнообразие.

В учебния комплект на издателство „Булвест 2000“ липсва информация за жанровите отлики и прилики на пословиците и поговорки като кратки фолклорни жанрове, както и значението на термините „гатанка“ и „афоризъм“.

Анализът на резултатите по втория критерий относно разнообразието на тематичните кръгове на използваните в учебното съдържание пословици сочи, че в учебния комплект на издателство „Просвета“ са обхванати 43 теми, подкрепени от 102 пословици, докато в учебния комплект на издателство „Булвест 2000“ са засегнати само 19 теми, подкрепени от 47 пословици.

Фиг. 1

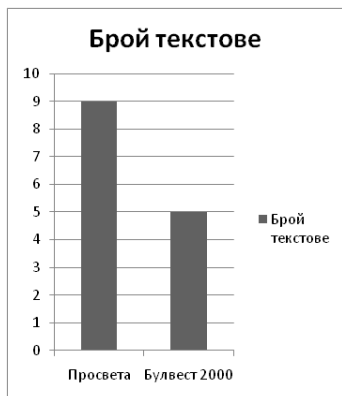

Фиг. 2

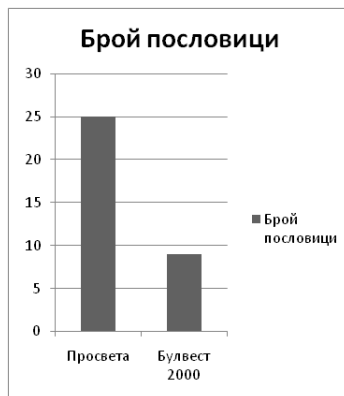
Пословиците, използвани като литературоведски материал, са с битова тематика. Утвърждават нравствени и естетически ценности на народа и отричат човешките недостатъци и пороци. Пословиците в читанката, учебника по български език и учебните тетрадки и помагала на издателство „Просвета“ обхващат темите: мъдрост, сговор, инат, талант, остроумие, свобода, самонадеяност, кражба, майчина обич, етническа толерантност, самооценка, късмет, знание, веселие, мъжество, срам, нагласа, ум и разум, щедрост, подстрекателство, глад, трудолюбие, добра дума, целеустременост, страх, младост, старост, лъжа, хитрост, здраве, бедност, алчност, напредък, завист, покорство, добро, изобилие, истина, добродетел, мързел, опит, заблуда, рано-късно, възмездие. Темите на пословиците в учебния комплект в учебния комплект на издателство „Булвест 2000“ са: мъдрост, сговор, инат, алчност, страх, търпение, гузност, подражание, знание, ум и разум, самооценка, самонадеяност, труд, учение, добродетел, добра дума, устойчивост, майка, родина.

Третият критерий отчита количественото съотношение на брой пословици и поговорки, съотнесени към определен художествен текст с броя на текстовете. При обобщаване на конкретното съдържание на 9 художествени текста в читанката на издателство „Просвета“ са използвани 25 пословици. Броят на художествените текстове в читанката на издателство „Булвест 2000“ е 5, а пословиците, съотнесени към тях, са 9.

Вариативността на използване на пословици и поговорки при възприемане и осмисляне на художествен текст е отчетена чрез четвъртия критерий. За да се даде завършен и ясен израз на основната идея на дадена творба в читанката на издателство „Просвета“ са използвани 25 пословици, приложими към 9 текста, а в читанката на издателство „Булвест 2000“ има 5 текста, към които са съотнесени 9 пословици. Няма използвани пословици като вариант за окачествяване на герои или оценка на постъпки.

Фиг. 3

Фиг. 4

Използването на пословиците и поговорките в обучението по български език като лингвистичен материал за усвояване и изясняване на езикови знания е отчетена от петия критерий. Броят на темите, при които са използвани като граматичен материал кратките фолклорни жанрове е 12. (в учебника по български език и в учебните тетрадки на издателство „Просвета“), а броят на пословиците и поговорките е 92. В учебника по български език и учебните тетрадки на издателство „Булвест 2000“ са използвани 31 пословици за овладяване, затвърдяване и усъвършенстване на лингвистични знания и комуникативно-речеви умения в 10 теми.

Различието в синтактичната структура на пословиците е отчетено с шестия критерий. Според М. Арnaudов пословиците имат най-разнообразна форма. „Правилото е обаче – просто или сложно изречение, което се разпада на две половини, равнозначни или съподчинени синтактически.“ (Н. Иванова, с. 348) От общо използвани 129 пословици в учебния комплект на издателство „Просвета“ с конструкция на сложно изречение са 72. Останалите 57 са с конструкция на просто изречение. Съотношението в учебния комплект на издателство „Булвест 2000“ е:

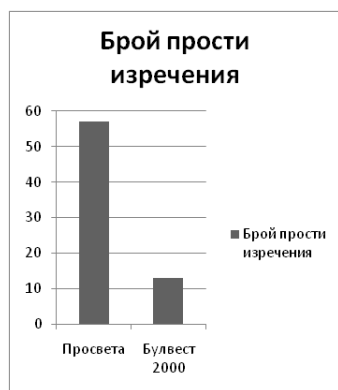
от общо 48 – 35 са с конструкция на сложно изречение, а 13 пословици – с конструкция на просто изречение.

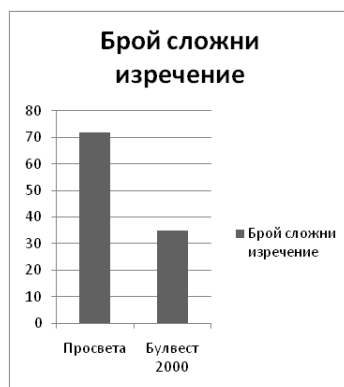
Фиг. 5

Фиг. 6

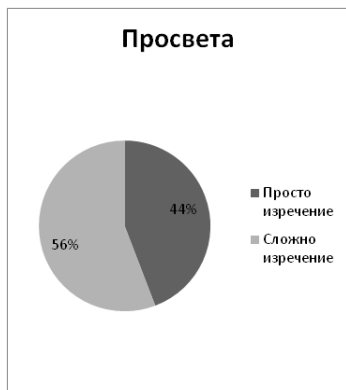

Фиг. 7

Фиг. 8

В процентно отношение резултатите показват, че в учебния комплект на издателство „Просвета“ пословиците, изразени с просто изречение са 44,2%, а със сложно изречение – 55.8%. В учебния комплект на издателство „Булвест 2000“ с просто изречение са изразени 27.1% от пословиците, а със сложно изречение – 72.9% от тях.

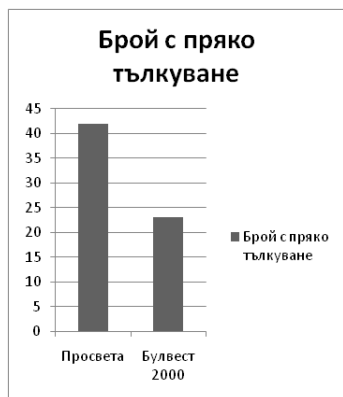
Фиг. 9

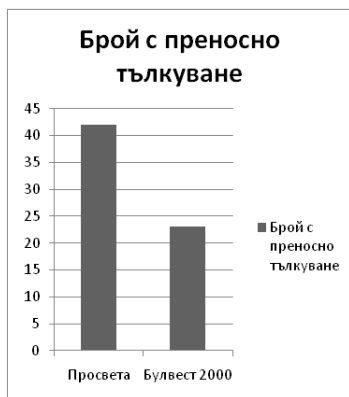
Фиг. 10

Според М. Арнаудов „Пословицата има размерите на една синтактична цялост, на едно изречение, което включва непременно някакъв образ, способен да се хване в преносен смисъл... мисълта добива поетичен елемент чрез сравнение или метафора“ (вж. по-подробно: Арнаудов, М., 1978: 8:536). Различието в смисъла на използваните пословици (пряк или алегоричен) в обучението по български език е отчетено чрез седмия показател. В учебния комплект на издателство „Просвета“ от общо 129 пословици, 42 могат да бъдат тълкувани и в буквален смисъл. Преобладава метафоричното претворяване на мисълта пред конкретното тълкуване, за разлика от учебния комплект на издателство „Булвест 2000“, където от общо 48 пословици, 23 могат да бъдат тълкувани и пряко.

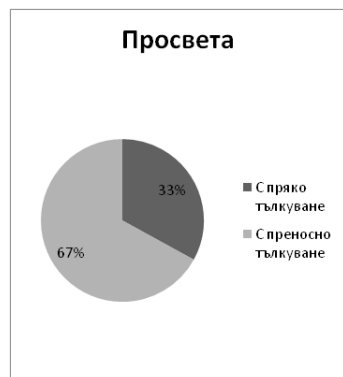
Сравнени в процентно отношение резултатите показват, че в учебния комплект на издателство „Просвета“ 33% от използваните пословици могат да се тълкуват и в пряко, и в преносно значение; само в преносно – 67%. Пословиците, използвани в учебния комплект на издателство „Булвест 2000“, които могат да се тълкуват и в пряко, и в преносно значение са 48%; само в преносно значение се тълкуват 52%.

Фиг. 11

Фиг. 12

Фиг. 13

Фиг. 14

В учебния комплект на издателство „Просвета“ преобладава метафоричното претворяване на мисълта пред конкретното тълкуване.

Осмият критерий отчита степента на използване на фолклорни и литературни гатанки в учебните комплекти.

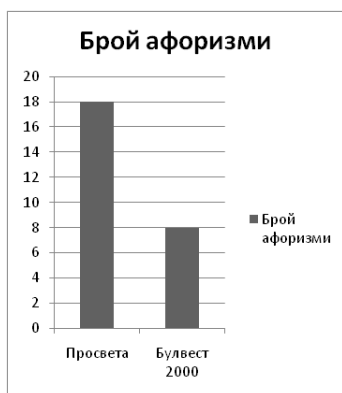
Фиг. 15

За разлика от пословицата, която е отражение на действителността и разкрива типични образи и идеи, гатанката е метафорично наподобяване на предмети и явления, което активира съобразителността на читателя чрез описание или действие да разкрие загатвания предмет. Друго същностно различие между гатанката и пословицата е това, че гатанката изразява предмет или явление, а пословицата – съждение. Метафоричната основа на пословицата и гатанката като кратки жанрове ги сближава. От друга страна многообразието на гатанките се изразява и във формата.

Използваните фолклорни гатанки в учебните комплекти са от най-често срещаните със структура на обикновено просто изречение – съобщително или въпросително, по което се различават гатанки-въпроси и гатанки-задачи. В тях се срещат епитетът и метафората заедно, както и синехдоха и сравнение като похвати, които изграждат образната страна на този кратък жанр.

В учебния комплект на издателство „Просвета“ използваните гатанки (фолклорни и литературни) са 11 броя, а в учебния комплект „Булвест 2000“ са 6.

Яркият образно-емоционално обогатен език, точността и лаконичността на афоризмите впечатляват учениците от четвърти клас, макар без докрой да вникват в широкото обобщение и подтекста, които съдържат афоризмите. Деветият критерий отчита степента на използване на афоризми и тяхното тематично разнообразие в учебните комплекти на издателствата. Макар и трудни за възприемане, защото липсва повествованието, учениците от четвърти клас възприемат изразените от автора оценки за събития и герои. Така се запознават с разсъждението като тип текст. Издателство „Просвета“ използва 18 афоризма от 6 тематични кръга. Издателство „Булвест 2000“ – 8 афоризма от 4 тематични кръга.

Фиг. 16

Фиг. 17

Направеният, според разработените от автора критерии, анализ на учебното съдържание, свързано с изучаване на кратките фолклорни и литературни жанрове в обучението по български език и литература в четвърти клас води до следните изводи:

- Учебните комплекти на изд. „Просвета“ и изд. „Булвест 2000“ са добре структурирани, съобразно възрастовите особеността на психофизиологическото развитие на учениците в четвърти клас.

- Учебното съдържание в двата учебни комплекта създава предпоставки за възприемане, разбиране и осмисляне в дълбочина на художественото обобщение, метафоричността на кратките фолклорни и литературни жанрове и ориентиране на образователния процес към цялостното развитие на децата.
- Учебният комплект на издателство „Просвета“ предлага по-голям брой на използвани пословици, както и по-голямо тематично разнообразие. Това съдейства за формиране на национално самосъзнание, на умение за познаване на традиционни български празници и народни добродетели.
- Двата учебни комплекта представят новата литературна и лингвистична информация, изписана с различен цвят и шрифт.
- В читанката на изд. „Булвест 2000“ се използват термините, които назовават кратките фолклорни и литературни жанрове, без да се извежда теоретична информация за жанровата специфика на пословици, поговорки, афоризми и гатанки.
- В читанката на изд. „Просвета“ е ясно и достъпно формулирана жанровата характеристика на всеки един от кратките фолклорни и литературни жанрове, но при формулиране на конкретни литературни и познавателни задачи има несъответствие с изведената теоретична информация.
- Кратките фолклорни и литературни жанрове не се изучават в самостоятелни уроци и това ограничава използването на техните възможности като литературен и лингвистичен материал. Отредената им спомагателна функция води само до синтезиране на конкретното съдържание на изучаваното художествено произведение, а те със своята краткост и метафоричност носят мъдростта на поколенията и са недостатъчно използвана образователна възможност.

ВТОРА ГЛАВА

Организация и методика на проучването

I. Цел на проучването и работна хипотеза

Основна цел на проведеното проучване е да се установят педагогическите условия за възприемане и интерпретиране на кратките фолклорни жанрове в системата на неформалното образование.

Работна хипотеза: Ако процесът на изучаване на пословиците и поговорките се осъществява в рамките на вариантен модел с различна целева ориентация, у учениците ще се формират умения за оптимално овладяване на езика като средство за общуване, необходими за подготовката на литературно образовани личности.

II. Задачи на проучването

Анализиране на учебното съдържание по проблема

Да се проучи възможността за използване на вариантна система от методически похвати и форми при изучаване на пословици и поговорки в IV клас в сферата на формалното и неформалното образование.

Да се конструира и апробира педагогическа технология за възприемане и интерпретиране на кратките фолклорни жанрове при ученици от четвърти клас.

Да се направи сравнителен анализ между уменията за възприемане и интерпретиране на кратките фолклорни жанрове

при ученици в четвърти клас в системата на формалното и неформалното образование.

III. Обект на проучването

Обект на проучването е възприемането и интерпретирането на кратките фолклорни жанрове в обучението по български език и литература от учениците в четвърти клас.

IV. Предмет на проучването

Предмет на проучването са педагогическите условия за възприемане и интерпретиране на кратките фолклорни жанрове от учениците в четвърти клас в системата на формалното и неформалното образование.

V. Материал и методи на проучването

Експерименталната работа е проведена с цел да бъде установена връзката между използваните методи и похвати при изучаване на кратките фолклорни жанрове и формираните у учениците умения за работа с тях. Наблюдението е проведено от автора и още един практикуващ в сферата на формалното образование учител.

А. Констатиращ етап

Констатиращият етап от експеримента е проведен през учебната 2015/2016 година с 20 ученика от IV клас, обучаващи се в учебния център „Стокрачка“ (неформална образователна институция) и 25 ученика от IV клас на Гимназия с преподаване на чужди езици, Плевен (държавна образователна институция). Основен материал е разработената от автора примерна диагностика за изследване степента на разбиране и осмисляне на кратките фолклорни жанрове.

Изследването е проведено с тест от шест задачи. Тест-спецификациите са изготвени по Ф. Стоянова, изд. „Атика 96“ и са използвани по време на експерименталната работа, описана в дисертационния труд.

Тест – спецификация I за IV клас

Литература: Кратки фолклорни жанрове – пословици и поговорки.

Общо описание на целта: Да се измери степента на развитие на уменията на учениците за възприемане, разбиране и осмисляне съдържанието на пословиците и поговорките като кратки фолклорни жанрове.

Примерна тестова задача: „Свържете имената на героите от народната приказка „Чорбаджията и жетварят“ с пословиците и поговорките, които отговарят на поведението им“.

Описание на стимула: Тестът съдържа 6 задачи от типа задачи за съответствие. Оценката за резултата е дихотомична (вярно-невярно). Една задача се определя като вярно решена, ако е посочен само един отговор и той съвпада с верния. Максималният брой точки е 44.

В зависимост от йерархията на когнитивните равнища, съответстващи на учебните цели според класификацията на Б. Блум, разпределението на задачите е както следва:

- знание – 1 зад. (приложение 1);
- разбиране – 4 зад.; 5 зад.; 6 зад. (приложения 4, 5, 6);
- анализ – 2 зад. и 3 зад. (приложения 2 и 3).

Основните критерии за измерване постиженията на учениците са 2. Те включват по 3 показателя, всеки от които има три равнища.

I критерий: Равнище на владееене на учебния материал.

Показател 1. Пълнота на обобщена представа за пословиците и поговорките на какво равнище учениците използват наличния запас от знания за същественият признаци на кратките фолклорни жанрове; каква е степента на разбиране на синтак-

тичните особености на пословиците и поговорките. Отчита се чрез задача 2 от тест I и задача 1 от тест III.

а) **високо равнище** – използват максимално знанията си за жанровите особености на пословиците и поговорките; разбират общите черти и различията в съдържателната същност и синтактичната постройка на двата фолклорни жанра;

б) **средно равнище** – частично използват знанията си, показват недобро познаване на жанровата същност на пословиците и поговорките, непълно разбират синтактичната и логическата съдържателност на двата фолклорни жанра;

в) **ниско равнище** – не познават жанровата същност на пословицата и поговорката, отъждествяват синтактичната им постройка и функцията им с речта.

Показател 2. Разбиране съдържателната същност (смисъла) на пословиците и поговорките – на какво равнище учениците осмислят широкото обобщение на пословицата и хумористичния акцент на поговорката, свързани с дадена тема. Отчита се чрез задача 3 от тест I и задача 3 от тест III.

а) **високо равнище** – максимално разбиране на съдържанието на пословиците и поговорките; целесъобразно прилагат знанията си при тематичен подбор;

б) **средно равнище** – частично разбиране на съдържателната същност на двата фолклорни жанра; не винаги прилагат знанията при тематичен подбор;

в) **ниско равнище** – допускат съществени неточности при тълкуване съдържанието на пословиците и поговорките; нецелесъобразно прилагат знанията си при тематичен подбор.

Показател 3. Адекватност на възприемане на пословици и поговорки – на какво равнище учениците разбират идейно-емоционалния подтекст на двата фолклорни жанра. Отчита се чрез задача 4 от тест I и задача 2 от тест III.

а) **високо равнище** – максимално разбиране на житейската мъдрост, вложена в пословиците и съдържателната същ-

ност на поговорките; правилно и точно заменяне с подходящи по смисъл изречения на дадените фолклорни образци;

б) **средно равнище** – непълно разбиране идейно-емоционалния подтекст на двата фолклорни жанра, недостатъчно пълна и точна замяна на пословиците и поговорките с подходящи по смисъл изречения.

в) **ниско равнище** – неадекватно разбиране съдържателната същност на пословиците и поговорките, замяната им с подходящи по смисъл изречения е непълна и неточна.

II критерий: Равнище на интелектуалното израстване на учениците.

Показател 1. Приложимост на обобщената представа за двата фолклорни жанра – на какво равнище е готовността на учениците да прилагат усвоените знания. Отчита се чрез задача 1 от тест I и задача 4 от тест III.

а) **високо равнище** – умело прилагане на знанията при работа с художествен текст; адекватно съотнасяне на пословиците и поговорките към даден текст;

б) **средно равнище** – недостатъчно точно използване на знанията за съдържателната същност на пословиците и поговорките, отчасти адекватно съотнасяне към даден художествен текст;

в) **ниско равнище** – ограничени възможности за пренос на знанията, неадекватно съотнасяне към идейната същност на даден художествен текст.

Показател 2. Ценностна ориентация на учениците – проява и изразяване на оценъчно отношение към героите от дадена литературна творба чрез пословици и поговорки. Отчита се чрез задача 6 от тест I и задача 6 от тест III.

а) **високо равнище** – точна и правилна характеристика на героите;

б) **средно равнище** – непълно охарактеризиране на герои от текста чрез двата фолклорни жанра;

в) **ниско равнище** – неточно осмисляне качествата на героите и неправилно охарактеризиране чрез пословици и поговорки.

Показател 3. Използване на логически операции – на какво равнище учениците демонстрират умение за съпоставки, отделяне на същественото от несъщественото, правене на изводи. Отчита се чрез задача 5 от тест I и задача 5 от тест III.

а) **високо равнище** – умело използване на логически операции при съотнасяне на пословиците и поговорките към епизод от даден художествен текст;

б) **средно равнище** – непълно използване на логически операции.

в) **ниско равнище** – ограничени възможности за използване на логически операции.

При определянето на системата от критерии и показатели за нуждите на изследването са взаимствани и модифицирани същите от системата, разработена от Д. Тодорина.

Тест-спецификация II за 4 клас

Литература: Кратки фолклорни литературни жанрове-гатанки.

Общо описание на целта: Да се измери степента на развитие на уменията на учениците за възприемане, разбиране и осмисляне съдържанието на гатанките.

Примерна тестова задача: „Съчинете самостоятелно гатанка за любим предмет (същество, явление, животно)!“

Описание на стимула: Разпределението на тестовите задачи според техния вид е:

- с избран отговор (1 зад.) – приложение 7;
- с разширен свободен отговор (2, 3 зад.) – приложение 7.

Тестът съдържа 3 задачи. В зависимост от йерархично-структурните когнитивни равнища тяхното разпределение е:

- разбиране – 1 зад.;
- приложение – 2 зад.;

– синтез – 3 зад.

Дистракторите към първа задача са конструирани на основата на следните принципи:

1. Даване на фрагментарни отговори.
2. Опиране върху житейски аналогии.

Първа задача се приема за вярна само ако е ограден един отговор и той съвпада с верния. Постиженията на учениците се оценяват по следната система:

I критерий: Равнище на практическо осмисляне на метафората в гатанките.

Показател 1. Използване на логически операции (сравнение, абстракция, обобщение) при търсене на отговора на гатанката.

а) **високо равнище** – проследяват съотношението на признаците между реалния и скрития предмет, търсят целенасочено доказателства за правилността на отгatkата, използват правилно усвоените значения за разтълкуване преносното значение на думите;

б) **средно равнище** – анализират гатанките като се опират на собствения си житейски опит, обосновават отгatkата като се опират на познати житейски аналогии;

в) **ниско равнище** – не дават или не успяват да дадат отговор как са отгatkнали гатанката.

II критерий: Равнище на използване на фолклорната гатанка като творчески образец.

Показател 1: творчески прояви на учениците – на какво равнище учениците използват информацията получена от фолклорната гатанка, предлагане на нови варианти, проява на оригиналност.

а) **високо равнище** – вмъкване на отделни детайли от фолклорната творба, добавяйки и нови качества и действия на описвания предмет, използване на художествени похвати, промяна на художествената форма.

б) **средно равнище** – запазване на фолклорното описание и образност, промяната е незначителна, текстът е предаден на литературен език.

в) **ниско равнище** – дословно възпроизвеждане на фолклорния образец.

III критерий: Равнище на творческа самостоятелност на учениците при съчиняване на гатанки.

Показател 1. Творческа осмисленост на знанията – на какво равнище е готовността на учениците да предлагат знанията за метафорично представяне на скрития предмет, за тематично обогатяване на литературната гатанка.

а) **високо равнище** – предмет на изображение са непознати предмети и явления, екзотични растения или рядко срещани живи същества; подмяната на скрития предмет се осъществява чрез сравнение, метафора, олицетворение и др. Художествени похвати; текстът е предаден в стихотворна форма.

б) **средно равнище** – предмет на изображение са съвременни явления и предмети от действителността, приказки и животински персонажи, природа и природни явления; скритият предмет е представен по описателен начин, без да се подменя или назовава условно; използвана е рима.

в) **ниско равнище** – подражание и почти дословно възпроизвеждане текста на познати фолклорни и литературни гатанки.

При измерване на резултатите на високо равнище съответстват 3 точки, на средно равнище – 2 точки, на ниско равнище – 1 точка.

Максимален брой точки от теста е 9.

Б. Обучаващ етап

Обучаващият етап е проведен през учебната 2015/2016 година. Този етап е свързан с апробиране на конкретни методически идеи, в съответствие с особеностите на психо-физиологи-

ческото развитие на учениците в системата на формалното и неформалното образование при възприемане и интерпретиране на кратките фолклорни жанрове. В рамките на изследването, в хода на формиращия експеримент и в съответствие с предварително заложените цели и задачи с учениците от учебния център се апробира педагогическа технология за формиране на социокултурни и литературни компетентности при работа с пословици и поговорки.

В. Заключителен етап

Заключителният етап е проведен през май 2016 година. Задачите в тест III са изменени, с оглед формираните компетентности за работа с кратки фолклорни жанрове. Усложняването на тестовия материал се основава и на количествения признак-речниковият фонд на учениците е обогатен (увеличен е броят на пословиците и поговорките). От методологична гледна точка при обработка на резултатите, с цел сравняване, е запазен общият брой точки в тестовете на констатиращия и заключителния етап. Чрез тест III се отчита изходното ниво на учениците след проведения обучаващ експеримент. Условията на изпълнение са същите, както при отчитане на входното ниво.

Тест-спецификация III за 4 клас

Литература: Кратки фолклорни жанрове-пословици и поговорки.

Общо описание на целта: Да се измери степента на развитие на компетентностите на учениците за възприемане, разбиране и осмисляне на съдържанието на пословиците и поговорките като кратки фолклорни жанрове.

Примерна тестова задача: „Свържете имената на героите от българската народна приказка „Неволята“ с пословиците и поговорките, които отговарят на поведението“.

Описание на стимула: Тестът съдържа 6 задачи от типа задачи за съответствие. Оценката за резултатите е дихотомична (вярно-невярно). Една задача се определя като вярно решена, ако е посочен само един отговор и той съвпада с верния. Максималният брой точки е 44.

В зависимост от йерархията на когнитивните равнища, съответстващи на учебните цели според класификацията на Б. Блум, разпределението на задачите е както следва:

- знание – 1 задача (приложение 8);
- разбиране – 4, 5 и 6 задача (приложение 11, 12, 13);
- анализ – 2, 3 задача (приложение 9 и 10).

Направен е количествен и качествен анализ на резултатите от проведеното изследване.

Тест-спецификация IV за 4 клас

Литература: Кратки фолклорни и литературни жанрове-гатанки.

Общо описание на целта: Да се измери степента на развитие на уменията на учениците за възприемане, разбиране и осмисляне на съдържанието на гатанките.

Примерна тестова задача: Отговорете на въпроса: „Как се досетих за отговора?“

Описание на стимула: Тестът съдържа 3 задачи от типа задачи с разширен свободен отговор. В зависимост от йерархично-структурните когнитивни равнища по класификацията на Б. Блум, тяхното разпределение е:

- разбиране – 1 зад. (приложение 14);
- приложение – 2 зад. (приложение 14);
- синтез – 3 зад. (приложение 14)

Максимален брой точки 9.

Резултатите от тест IV се отчитат по описаните вече критерии и показатели.

Цели на проучването:

ОБРАЗОВАТЕЛНИ:

- Формиране на умения за оптимално овладяване на езика като средство за общуване.
- Да се обобщят и затвърдят знанията на децата за жанровите особености на кратките фолклорни жанрове в детската литература.
- Да трансформират знания за различните литературни жанрове към кратките фолклорни жанрове и обратно.
- Да се обогатят уменията им за търсене и интерпретиране на литературното послание в кратките литературни жанрове.
- Да продължи работата за изграждане на понятия за литературните жанрове пословица, поговорка, гатанка.
- Формиране на умения за създаване на собствен текст по определена словесна или визуална опора.

РАЗВИВАЩИ:

- Да се развиват творческите възможности, въображението и фантазията на учениците.
- Да се даде възможност на децата да търсят аргументи като защита на собствена теза.
- Формиране на умения за изразяване на мнение, оценка и отношение като използват колоритността и експресивността на кратките фолклорни жанрове.
- Формиране на читателски интерес и предпочитания у учениците чрез работа с кратките фолклорни жанрове.
- Овладяване на по-големите възможности, които предоставят кратките фолклорни жанрове, за развитие на творческите способности на децата.

ВЪЗПИТАТЕЛНИ:

- Изграждане на национално самосъзнание;
- Формиране на умения за откриване на характерното за национална идентичност в изучаваните кратки фолклорни жанрове.

- Формиране на умения за откриване и изучаване на характерното за традиционните за българите празници и свързаните с тях обичаи и обреди.
- Формиране на умения за откриване на културната различност на българите.
- Изграждане у детската личност на естетическо възприемане и опознаване на действителността чрез пословици и поговорки, при които отсъства понятието за време и обогатяват всекидневния опит без да се прибегва до морална норма.
- Да се възпитава гордост и преклонение пред българското фолклорно творчество.

Тестовите задачи в края на периода са изменени и усложнени и отчита нивото на знанията и способностите на учениците след проведеното обучение.

Резултатите се отчитат по описаните критерии и показатели.

ГЛАВА ТРЕТА

Педагогическа технология за изучаване на кратките фолклорни и литературни жанрове в системата на неформално образование

I. Характеристика на обучението в учебен център като неформална образователна институция

Неформалното образование се развива с бързи темпове през последните години в страните от Европейския съюз. Това е обусловено от новите социално-икономически условия в България като член на съюза. Наблюдава се изчезване на границите между формалното и неформалното образование обединяване на усилията между институциите и организациите, осъществяващи двата вида образование.

Неформалното образование се определя като комплекс от процеси, средства и институции, специално и специфично разработени за нуждите на обучението и възпитанието, които обаче не са директно насочени към даване на образователна степен. (Николаева, С., 2008) То не е ориентирано към определена процедура за сертифициране. По-скоро е практическо, отколкото теоретично. В основата на модерното разбиране за неформалното образование са извънкласните и извънучилищни дейности на децата, образователните занимания през свободното време и редица други алтернативни образователни услуги.

Въз основа на тези характеристики учебният център, като неформална институция, предлага нетрадиционни подходи, методи и форми на работа с учениците.

Във формалната образователна система се използват общоприетите дидактически методи, при които основните дейности на ученика са записване, запомняне, възпроизвеждане; основните психологически механизми за учене са подражание и аналогия; основни източници на знания са учителят и учебникът, а ролята на ученика е преди всичко да запомня и възпроизвежда готови знания. (Гюрова, В. и кол., 2006)

Организацията на занятията в сферата на неформалното образование предлага по-големи възможности за използване на алтернативни подходи.

Преподавателят в учебен център като неформална институция трябва да притежава съвкупност от качества-въображение, креативност, умение да създава нещо ново и оригинално, да подбира методи, форми и похвати на работа, които да бъдат така съчетани, че да са ефективни при разрешаване на даден проблем. Трябва да умеє да окуражава детското творчество, да обръща внимание и да проявява разбиране на уникалната индивидуалност на всяко дете. Предизвикателство към преподавателя в неформален учебен център е да покаже не само, че владее учебния материал, но и умеє да го представи творчески и интересно. В „класната стая“ от неформален тип в центъра е детето. Както учителят учи ученика, така и ученикът учи своя учител. В подкрепящата среда на неформалното образование е подходящо използването на интерактивни методи на обучение, които спомагат развитието на мисленето. Учениците усъвършенстват уменията си поставени в различни педагогически ситуации. В сферата на неформалното образование се преодоляват противоречията:

- между класноурочната система, диференцирането и индивидуализирането на обучението;

- необходимостта от даването на знания наготово и необходимостта учениците да откриват истините самостоятелно, да преживяват процеса на откриване;
- между утвърдените етапи на урока и творческите структури на неформалното обучение.

Във формалното образование педагогическото общуване е преднамерено проектирано. То е процес, чрез който се реализира общуване между учител и ученици и се провежда с педагогическа цел, определена от задачите на учебно-възпитателния процес.

В неформалното образование учебно-възпитателният процес е превърнат в творчески път. Отличава се с непринуденост и свобода, с формирането на активна жизнена позиция у учениците.

Мисълта на Конфуций „Разкажи ми нещо и аз ще го забравя. Покажи ми нещо и аз ще си спомня. Остави ме да го направя и ще го запомня“ синтезирано дава основните принципи на подходите, използвани в условията на неформално образование. Децата напълно забравят това, което слушат. Запомнят донякъде това, което слушат и наблюдават. Започват да разбират това, което слушат, наблюдават, относно което задават въпроси или обсъждат с някой друг. Учениците придобиват знания и умения, когато слушат, наблюдават, дискутират и правят. Тогава, когато учат другите, вече са знаещи и можещи.

В основата на традиционния образователен модел е схващането, че знанието е нещо, което се предава непосредствено от учителя на учениците. В уроците като норма се приема пасивното слушане, четене и писане. Обкръжаващата среда е структурирана статично. В условията на неформалното образование средата е динамична и подкрепяща. Учителят и учениците правят заедно индивидуални оценки и работят в екип. Във формалното образование учениците слушат обясненията на учителя, трябва да запомнят неговите думи и да отговарят на въпросите му. В неформалната обстановка на учебния център

те дискутират върху това, което изучават, свързват със своя личен опит и го прилагат в ежедневието. Методите, използвани от преподавателите, са насочени към това да научат децата да мислят и да запазват знания в контекст. По този начин те не са пасивни получатели на знания, а активни участници в разбирането им, подпомагани и поощрявани да анализират, да формулират свои мнения и изводи. Стремешът е всеки ученик да стане отговорен за собствените си действия като участва активно в процеса на учене. В неформалното образование има баланс между лидерството на учителя и инициативата на ученика. Максимални резултати се постигат тогава, когато всеки ученик е способен да прави заключения и да прилага знанията си на практика. Учениците от пасивни получатели на чужди знания се превръщат в активни конструктори на свое собствено знание. Целта е не да запомнят „правилните отговори“, а да достигнат до свое собствено разбиране. Те получават знание не чрез повторение, а чрез индивидуално участие. Учителят съдейства на учениците да намират връзката между фактите и създаването на ново разбиране. Той им помага да формулират двои собствени мнения и изводи. В неформалното обучение е отхвърлена цифровата оценка, така че учениците могат активно да се самооценяват.

Неформалното образование е особен педагогически модел, в чиято основа е усвояване на знания чрез практически действия, а не на основата на традиционните методи на обучение и добре познатите словесни оценки: „ако не учиш, ще получиш двойка и родителите ти ще дойдат на разговор в училище“. Използват се интерактивни методи, при които децата не са обект на обучението. Те са равноправен субект на процеса, както и учителят. Знанията се дават чрез личен опит, лично отношение, информацията се актуализира, за да може детето да отсее важното от нея. Образователният процес в неформална среда отглежда специално място на дискусиите за моралните ценности, а не изисква безприкословното им приемане чрез учителя. В

основата на обучението е изследователския подход, който се прилага „тук и сега“ в комфортната и дружелюбна атмосфера в детския център, където учениците не се боят от авторитета на учителя, а го уважават и обичат такъв, какъвто е с тях. Децата са разкрепостени, мислят и действат нестандартно. В основана на неформалното обучение е толерантността.

Все повече от преподавателите в началния етап на основната образователна степен използват някои методи и подходи за активно и интерактивно обучение.

Условията в учебния център като неформална образователна институция дават възможности за активизиране на учебния процес. Според В. Гюрова и В. Божилова съвременните ученици са по-информирани, по-взискателни, по-свободни и се нуждаят от учебен процес, в който заемат равноправно място. Използваните методи и похвати активизират участието на учениците в обучението и възпитанието и намаляват доминиращата роля на учителя. Отчитайки разликата при работа в педагогическите условия на формалното и неформалното обучение си поставих цел да проуча възможностите, които предлага този алтернативен вид обучение при работа с пословици и поговорки в IV клас за по-добро взаимодействие в процеса на педагогическото общуване за постигане на усъвършенстване на детското въображение и нравствени оценки като предпоставка за интелектуалното развитие на децата в начална училищна възраст.

Условията на неформалното образование дават възможност на всеки ученик да направи самооценка на уменията си за учене. Много често децата от НУВ отказват да учат поради липса на умения за учене, което те определят като липса на „способност да учат“ или способност за разбиране и запаметяване на наученото. Тук е ролята на преподавателя в неформалното образование да подпомага, стимулира и мотивира усилията на учениците, вложени в учебната дейност, съчетава откриване на смисъла от това, което правят с удоволствието, което изпитват.

Големи са възможностите на учителя в образователен център за формиране на умения за учене у учениците. Повечето от тях започват обучението си без да могат да организират времето си, работното си място, без избрана стратегия за учене и без самооценка на наличните умения за учене.

Преподавателят е този, който трябва да помогне на учащите да разберат как да учат ефективно.

Едно от най-важните умения е умението за добрата организация на времето за учене. Трябва да бъде променен начина, по който учащите се използват времето си, да осмислят неговата значимост. Важно е определена задача да бъде извършена за точно определено време. Условието за учене в неформалната образователна институция предлагат възможности учениците от НУВ да бъдат научени да разработват индивидуален план за различните учебни дейности, да подреждат работното си място и разпределят времето си.

Част от учениците за първи път осмислят целенасочено как използват времето си, когато попълват следния въпросник.

ВЪПРОСНИК

1. Искам да посещавам този образователен център, защото:
 - а) искам да постигна само отлични оценки в училище;
 - б) искам да се науча как да уча самостоятелно;
 - в) искам да имам задълбочени знания;
 - г) свободен отговор.
2. След колко време смяташ, че ще има положителен резултат:
 - а) след седмица;
 - б) след месец;
 - в) в края на срока;
 - г) в края на учебната година;
 - д) срок, който определяш сам.

3. Уча, защото:

- а) трябва да запомня и повторя в момент, когато ме оценяват;
- б) се опитвам да разбера и осмисля теоретичните правила;
- в) това искат от мен родителите ми;
- г) свободен отговор.

4. Как оценяваш собствените си умения за учене:

- а) включвам се в учебния процес като полагам усилия да открия смисъла на това, което уча;
- б) чакам да ми се дадат точни указания и информация;
- в) имам разпределено внимание и мога да съм концентриран по-дълго време;
- г) свободен отговор.

5. Имаш ли умения за ефективно учене?

- а) организирам времето и мястото за учене;
- б) концентрирам се добре, когато уча;
- в) нуждая се от допълнителна подкрепа, когато уча;
- г) свободен отговор.

6. Колко време смяташ, че трябва да се отделя за учене:

- а) 1 час на ден;
- б) 2 часа на ден;
- в) повече от 2 часа на ден;
- г) свободен отговор.

7. Затруднявам се:

- а) при тълкуване инструкциите на поставена задача, за да я изпълня;
- б) да представя собствени аргументи, за да защита свое мнение;
- в) при самостоятелно търсене на определена информация от учебника;
- г) свободен отговор.

8. Как очакваш да ти помага учителя в учебния център?
- а) да ми дава изпълнени задачите от моята домашна работа;
 - б) да получавам помощ, само когато аз желая това;
 - в) да не ме оставя да работя самостоятелно;
 - г) свободен отговор.
9. Защо дойде в нашия образователен център?
- а) защото родителите ми настояват;
 - б) защото ми е трудно да уча сам вкъщи;
 - в) защото искам да придобия допълнителни умения и знания;
 - г) свободен отговор.
10. За какво искаш да използваш свободното си време?
- а) за спорт;
 - б) за четене на художествена литература (книги);
 - в) за гледане на филм;
 - г) свободен отговор.

Учителят в подкрепящата учебна среда може да предложи на учениците си следните съвети за управление на времето:

За да намериш достатъчно време за всяко нещо!

1. Подреди работното си място!
2. Концентрирай се! Мисли за едно нещо в един конкретен момент.
3. Направи така, че останалите да спрат да ти пречат
4. Научи се да казваш „не“, ако нещо е неприемливо за теб.
5. Научи се да използваш максимално помощта на приятелите си в клуба.
6. Дай си кратка почивка преди всяка задача!
7. Не обръщай внимание на негативните мисли относно твоите умения да управляваш времето си.
8. Организирай се, за да освободиш повече време за по-приятни и предпочитани неща.
9. Поставай си краен срок за изпълнение на всяка задача.

Условията за учене в учебната зала в образователния център са част от организацията на подкрепящата среда. Мобилните мебели дават възможност за комфорт на учащите. Всеки има свое самостоятелно място за учене, създаващо настроение и липса на напрежение. Осигурена е възможност за работа в подгрупи.

Една от задачите на преподавателя в сферата на неформалното образование е да подпомогне всеки ученик в изработването на стратегия на учене:

- Учителят насочва вниманието им към предварително планиране на времето; започване от теми, които са им интересни и достъпни за самостоятелно усвояване; разнообразяване на ученето чрез редуване на дейности.
- Ученето е ефективно, когато подкрепящият преподавател умее чрез различни техники да предразположи учениците да се чувстват спокойни и да не се притесняват, че при търсене на помощ или чрез даване на отговори ще изпаднат в ситуация на незнаещи. Въпросите от затворен тип (предполагащи даването на един от няколко посочени отговора или отговори „Да“ или „Не“ активизират предишен опит и знания на учениците). А последвалите ги отворени въпроси ги провокират да мислят по-задълбочено (не предполагат един единствен отговор).

Опитите на останалите от групата да иронизират или обидят при даден неверен отговор са недопустими. Ако ученикът мълчи, учителят чрез сондиращи въпроси провокира достигане до верния отговор (тези въпроси търсят повече информация, изясняване на мнение, навлизане в дълбочина).

Условията на обучение в неформална институция предпазват учениците от използване на някои неефективни подходи към ученето:

- Да работят, когато са твърде изморени.
- Да слушат или да четат, без да задават въпроси.
- Да се опитват да учат, когато вниманието им е отвлечено от други неща.

- Да учат механично, без да се стремят да разбират какво учат.
- Да не търсят или да отказват помощ, когато имат нужда от нея.
- Да не търсят връзка между това, което учат и реалния живот. (Гюрова, В., 2006 :38)

Правилно подбраните подходи водят до по-отговорно отношение на децата към учебните им задължения и към ученето. С положителна мотивация се постига задълбочено усвояване на учебния материал. Децата полагат усилия да разберат и осмислят фактите, да откриват взаимозависимости, а не просто да ги запомнят и да ги повторят в момента на изпитване в училище. Да включват минал учебен опит в нови учебни ситуации, да откриват смисъл в това, което учат.

Преподавателите в сферата на неформалното образование трябва да са способни да разграничават пасивното и активното учене и да обясняват на учениците си предимствата на активното учене.

Идвайки в учебния център учениците имат нужда от помощ, за да излязат от шаблона за даденото наготово знание. Те чакат учителят да им даде предварителни указания за изпълнение на упражнението вместо да прочетат и разтълкуват самостоятелно поставената им задача. Те следват стъпките, предложени от учителя, без да се стремят да ги разберат и усвоят. Те учат, защото „трябва“, не осъзнават ползата за себе си от научените конкретни неща.

Подпомагани от учителя, те трябва да открият смисъла на това, което учат, да го прилагат на практика в различни ситуации, свързвайки го с това, което вече знаят.

Образователната среда е позитивна и подкрепяща. Тя е комбинация от вътрешна среда (която включва социално-психологическия климат, организацията и управлението на институцията, материалните условия) и външна среда (семействата на учениците, социалните и културните институции) (Гюрова, В., 2006).

Вътрешната среда (микроклимат) обхваща човешките взаимоотношения. Важен компонент е активното включване на учениците в учебния процес.

Човешките взаимоотношения се изграждат на основата на доверие и партньорски взаимоотношения. Позитивният микроклимат включва активност и инициативност на учащите, толерантност и уважение към всяко мнение и позиция, взаимопомощ и мотивирано и доброволно участие на учащите в различните учебни дейности.

При създаването на подкрепящ и приятелски микроклимат водещите са принципите: хората имат чувства, притесненията директно се назовават, силните страни на отделните членове се проучват.

Създаването на подкрепящ и позитивен микроклимат се опира на социалните умения на учениците – умения за ефективна комуникация, умения за търсене и откриване на решения, умения за работа и съвместен живот с другите, умения за искане и оказване на помощ.

За постигането на подкрепяща и позитивна вътрешна среда съществена роля играе мотивацията на учениците да учат по-ефективно.

Учениците се мотивират повече при ограничаване на авторитарния подход и изграждане на микроклимат, основан на доверие, разбирателство и удоволствие от ученето.

Развиването на чувство за отговорност, удовлетвореност и признателност, както и обвързването на знанията с личните потребности засилват мотивацията за учене и повишава самочувствието и уменията да се справят със стреса преди и по време на изпит.

Важна роля в изграждането на позитивна и подкрепяща среда в условията на неформалното образование има преподавателят. Той е този, който създава условия за активно включване на учениците в учебната работа, за стимулиране на критично разсъждаване. Преподавателят предлага подходяща струк-

тура и организация на учебния процес, както и подходящи и разнообразни методи на обучение и учебни дейности и различни форми за оценяване постиженията на учениците, различни от тези във формалното образование, за което благоприятстват различните условия в неформалното образование.

Важен фактор за мотивацията за учене е изпитът. Учениците лесно се демотивират от един неуспешен изпит или страх да не се провалят на предстоящия. За това важна задача на преподавателя е да помогне на учениците да усъвършенстват уменията си за учене и да организират по-ефективно подготовката си за изпит.

Преподавателят напомня, че незадоволителната оценка не е повод да приемат, че са се провалили, а това е частен случай, в който нещо конкретно не са успели да направят. Подкрепя теорията си с примери за велики хора, които в един или друг момент са били смятани за неудачници. Съветва ги да упорстват и постоянстват в усилията, че продължаването да се концентрират върху това, в което искат да успеят, води до положителен резултат.

Чрез формиране и затвърждаване на положителна мотивация за учене учениците стават активни партньори на преподавателя в учебния процес, стимулира се задълбочен подход към ученето, търсят различни източници за учене. Мотивацията за учене се определя от емоциите, с които е придружено ученето – както положителни, така и отрицателни. Преподавателят в неформалното обучение провокира положителни емоции, които се базират на добрите постижения, на високото ниво на отговорност, поставено на учениците, на възможностите за личностно развитие. Относно отрицателните емоции, които могат да възникнат при нереалистично оценяване, напрежение, свързано с ученето или лични, семейни, здравословни проблеми, е важно преподавателят и учениците да могат да контролират чувствата си.

Създаването на положителна, подкрепяща и творческа образователна среда е фактор за успеха на учениците. Освен за

добрите учебни постижения тази среда допринася за радостта от общуването и съвместната работа, което често е пренебрегвано, но с огромно значение за учениците и целите на обучение.

Учебен център „Стокрачка“ започва дейност през септември 2007 година като неформална образователна институция. Появява се като иновация, предназначена да реши един от най-належащите проблеми на нашето общество: липсата на съпътстваща, допълваща и подкрепяща учебна среда.

Учебният център предлага нестандартни техники на обучение, които имат различни преимущества в сравнение с държавните образователни изисквания и стандарти и компенсират определени дефицити, доразвиват дарбите и интересите на децата, удовлетворяват любознателността им, предотвратяват или помагат търсенето на решения на социални и личностни проблеми.

Това се постига чрез работа в малки групи ученици, съчетаване на индивидуалната работа с работа в екип, изкуството с науката, обучението със забавлението. Времетраенето на учебните занятия не е строго фиксирано. Има възможност за промяна на темпото на обучение. Групите не са организирани строго регламентирани по възраст или учебни нива. В зависимост от индивидуалните интереси и потенциала на всяко дете е възможно преминаването от една група в друга, разширяването или съкращаването на дадена група. Това осигурява както индивидуална работа, така и работа в екип. В различните групи, които са оформени по възраст, по интереси или пък по потенциал е възможно разнообразяването на ролевите позиции – участниците не са само обучаеми, но и обучители; не само възпитаници, но и възпитатели; консултанти и съветници.

Преподавателят подпомага всеки ученик при възникнали трудности, насочва, предоставя му допълнителна литература. В този смисъл дистанцията учител – ученик е доста скъсена и преподавателите по-скоро са ментори в тази алтернативна об-

разователна дейност, която подкрепя усилията в сферата на формалното образование.

Цялостната дейност на центъра е насочена към самообучението – да научим децата как да учат и това да им харесва т.е. тяхна цел да не е само високата оценка в училище. В клуба децата се учат да бъдат комуникативни, да мислят задълбочено, да изявяват собствена позиция, да формират своите убеждения и ценности. Дейността на преподавателите цели постигане на самостоятелно учене. Те постепенно „се оттеглят“ от някои дейности и предоставя повече самостоятелност на децата при учене. Във всеки екип учениците от по-високата образователна степен представят наученото пред по-малките по разбираем за тях начин. Така постигат увереност в собствените си знания и отговорност пред тези, с които го споделят. При възприемане на информацията по-малките задават въпроси, уточняват подробности и се чувстват горди, че са научили повече от своите връстници. Тази самостоятелна дейност се извършва в края на подготовката за следващия ден. Така се акцентира върху наученото и насочва учителя към попълване на констатираните пропуски.

От друга страна преподавателите предоставят различни форми за културно обогатяване, модели за оползотворяване на свободното време и удовлетворяване на по-широки социални и културни интереси и потребности за социална интеграция. Децата придобиват умения за самостоятелно учене, за общуване в различна от училищната среда и организиране и разпределение на свободното време. Сами избират допълнителните форми на обучение. Удоволствие се включват в курсове по чужди езици, рисуване, моделиране, детска театрализирана игра. В тези курсове децата придобиват умения за демонстриране на усвоените знания, както и възможност за съизмеримост с околните, т.е. придобиват умения за самооценка.

Учебният център работи и като модел на социална превенция. Организирант се семинарни занятия на различни теми, в

които децата участват пряко с предоставяне на информация, в пресъздаването на близки до случилото им се ситуации, чрез споделяне на лични мисли и желания, както и с формиране на лична позиция и оценка на поставения проблем.

Постепенно все повече преподаватели, работещи в сферата на формалното образование, разбират новите потребности и оценяват подкрепящата роля на неформалното обучение в детски центрове като този. Все повече родители се доверяват на компетентната помощ на преподавателите в центъра.

II. Активизиране на учебния процес чрез интерактивна образователна среда

Традиционните педагогически подходи имат своите предимства, но в условията на формалното образование не могат да се елиминират някои от недостатъците им: ограничаване на инициативността и активността на учениците; учителят като единствен източник на знания, което лишава учениците от възможността да се запознаят с различни гледни точки по изучавания проблем; в недостатъчна степен се отчитат междупредметните връзки; не се развива творческото мислене на учениците и способността им на търсене и намиране на самостоятелно решение на поставена задача.

Обучението чрез интерактивността на играта предлага организация на учебния процес, различна от тази, в повечето класни стаи. Предлага нова организация на пространството – подвижни маси и столове, които позволяват на учениците да се групират всеки път според предпочитанията си; окачването на видно място на постери и обобщения, което води до по-доброто осмисляне на знанията. По-голяма възможност има за включването на природната среда като елемент на учебната среда. Безспорен е ефектът от разнообразяването на учебно-възпитателния процес, това се постига и чрез нова организация на времето – освен фронталната работа с всички ученици се включва

и групова и индивидуална работа. Изработват се договорени правила (Приложение 25).

Учителят е в различна светлина – той е и помощник, и съветник, и приятел. Целта е да се изгради атмосфера на доверие, уважение, разбирателство, свобода, която е условие за разностранен, творчески, мотивиран учебен труд.

Разнообразяването на учебната работа и създаването на различен тип атмосфера, която се постига лесно и по естествен път чрез играта, води до радост от ученето, мотивация за влагане на повече усилия и стремеж към по-добри резултати.

Различната организация на времето, средата и пространството, постигнати чрез играта, дава възможност за съхраняване на детската индивидуалност, разгръщане на детската инициативност и въображение и водят до удовлетворение от резултатите, които също се отчитат и оценяват по различен начин. Водещото начало при оценяването е, че всеки може да успее – един в едно, друг в друго.

Различният тип атмосфера, който се постига с интерактивните методи и похвати, включва и взаимодействие както между учителя и учениците, така и между самите ученици, при което те се учат един от друг – от знанията и опита, който всеки един притежава. Резултатът от това взаимодействие са трайни знания и умения, преносими и приложими в различни ситуации. Това води до висока степен на удовлетвореност и прави възможно удоволствието от ученето.

Интерактивните методи, според Р. Вълчев, са методите, основани на „едновременно получаване на знания, формирането на умения и изграждането на нагласи чрез поставянето на децата в ситуации, в които могат да си взаимодействат и след това да ги обсъждат на основата на преживяното“ (Вълчев, Р., 2006:38).

Интерактивни методи, подходящи за деца, според Н. Иванова, са: *Самостоятелна творческа задача* (съчиняване на текст по предложена опора); *Ролева игра* (четене по роли, драматиза-

ция, трансформиращ преразказ); *Разговор* по определена тема; *Разказ* (по картина, по преживяно, по въображаема ситуация); *Словесно-логическа задача* (за подвеждане на видови към родови понятия, за определяне качествата на героите); *Автодидактична игра* – във връзка с конкретното съдържание на изучаваното литературно произведение; *Интервю/Асоциативен облак* (визуализация във връзка с качествата на литературен герой например) и др. (Иванова, Н., 2014:44).

Някои от най-популярните интерактивни методи и техники според В. Гюрова, са:

- *SWOT-анализ* – метод/техника за самодиагностика и диагностика. Наименованието му е абревиатура от първите букви на английските наименования на изследваните характеристики: силни страни (*strength*), слаби страни (*weaknesses*), възможности (*opportunities*), страхове или опасения (*threats*).

- *Пирамида* – метод за събиране на информация, резултат от индивидуална работа.

- *Светкавица* – метод/техника за запознанство.

- *Мозъчна атака* – метод за намиране на решение чрез безкритично представяне на различни мнения.

- *Записване на идеи* – вариант на мозъчна атака.

- *Лавина* – метод/техника за събиране на информация чрез „натрупване“.

- *Завъртане/Кръг* – устно проведена лавина.

- *Съчинения-думи* – асоциации от мозъчната атака се използват като основа за съчинения.

- *Панелна дискусия* – метод за обмен на мнения и търсене на решение на сложен проблем.

- *Светофар* – метод за разпределяне на информация.

- *Аквариум* – метод за постигане на общо решение чрез консенсус.

- *Мозъчни карти* – за улесняване на разбирането и запаметяването на основни идеи.

- *Рисуване на идея* – метод за провокиране на въображението и асоциациите на учениците.

- *Ролевы игри* – метод за изразяване в малка група на собствено отношение към даден проблем с учебна цел. Съществуват три вида ролеви игри: *симулационни, ситуационни и драматизации*.

- *Техника на разделения постер* – създаване на целенасочено усещане за успех чрез сравняване мнението на учениците.

- *Техника „Трите важни неща“* – с многостранно приложение. (Вж. по-подробно Гюрова, В. и кол. Интерактивността в учебния процес или за рибаря, рибките и риболова. С., Агенция Европрес, 2006: 45-67.) Интерактивните методи на обучение използвани от преподавателите в неформални образователни институции помагат на учениците да преосмислят и препоредят дадена информация.

В хода на проведените игри различният начин на организация на средата и с междуличностните взаимоотношения, които върху принципите на обучение, ориентирано към ученика, се изгражда интерактивна образователна среда, в която преподавателят само улеснява учебния процес, при който се постига:

- формиране на усещане у ученика, че е значим и е равносетен партньор на преподавателя в учебния процес;
- формиране на усещането за сигурност и спокойствие, тъй като има информация на всеки етап от ученето;
- получаване на своевременна помощ за справяне с трудности и проблеми;
- формиране на усещане за успех, което води до повишаване на мотивацията за учене;
- повишаване на активността по отношение на търсенето на допълнителни източници на информация;
- разкриване на самокритичността и реалната самооценка на ученика;
- стимулиране на поставянето на нови цели, свързани с нови посоки на развитие на личността (Гюрова, В., 2006).

Получената обратна връзка има значение за учителя и се изразява в:

- получаване на навременна информация относно степента на разбиране и усвояване на учебния материал от отделни ученици и цялата група;
- развиване на самокритичност и реална самооценка;
- предоставяне на възможност за предприемане на своевременно коригиращи действия, свързани с усвояването на материала;
- оказване на навременна помощ на учениците при всеки конкретен проблем;
- непринудено общуване с учениците на принципите на диалога и сътрудничеството;
- стимулиране на поставянето на нови цели, свързани с по-нататъшно самоусъвършенстване.

Чрез играта като интерактивна среда се изгражда и позитивен, творчески, стимулиращ микроклимат, който осигурява активно включване на учениците в играта, свободно изказване на различни мнения и критични разсъждения, формулиране на концепции, смяна на разнообразни дейности и методи (активни и интерактивни), безопасна и подкрепяща образователна среда, възможност за прилагане на разнообразни форми за оценяване (самооценяване, оценяване от съученици, оценяване от учителя), което подпомага усвояването на знания от учениците и развитие на тяхното мислене и творчески способности.

Използването на дискусията като интерактивен метод предполага даването на право на учениците сами да решат по какъв начин да изпълнят поставената им задача. Интерактивният характер на дискусията осигурява възможност на учениците да питат и да проучват въпроси, които са от личен интерес за тях; да ползват допълнителни източници, освен учебника; да формират допълнителни знания и умения извън конкретното учебно съдържание.

Създаденият творчески, подкрепящ и приятелски микроклимат се характеризира с доверие, търпимост, откритост и уважение към всяко мнение и позиция, спокойното изказване

на „Аз-позиция“, взаимодействие и сътрудничество. Възможността ученици и преподавател заедно да дискутират важни въпроси рефлектира в радостта от общуването, предопределя появата на различни мнения и гледни точки, изясняването на скрити противоречия, формирането на умения да толерантност, себеуважение и уважение към чуждото мнение, независимо от възрастта на неговия притежател.

Дълготрайният ефект от дискусията се проявява в овладяването на знания и умения от учениците, в пълноценно общуване между тях и учителите, в смекчаване на противопоставянето и конфликтите сред учениците, в установяване на партньорски взаимоотношения.

В статията си „Ситуационно учене“ Дж. Лейв (Lave, J., 1988) твърди, че ученето так, както обикновено протича е функция от активност, контекст и култура, в която се случва. Това контрастира с повечето учебни занятия в класната стая, които включват знания, абстрактни и извънконтекстови. Социалната интеракция (взаимодействие) е критически компонент от ситуационното учене – учащите са въввлечени в „общност с една и съща практика“, която включва определени схващания и придобито поведение. Така както начинаещия се придвижва от периферията към центъра на тази общност, така и те стават по-активни и заангажирани от културата и следователно придобиват ролята на експерт или познаващ. Освен това ситуационното учене обикновено е неумишлено, а не целенасочено. Тези идеи Лейв нарича „допустимо периферно участие“. Други изследователи Браун и Колинс (Brown, J.; Collins, A., 1989) са разработили теорията и подчертават идеята за „когнитивно чиракуване. Когнитивното чиракуване подпомага ученето в определена област чрез даване на възможност на учениците да придобият, развият и използват когнитивните средства в автентични дейности. Ученето в и извън училището подобрява своята ефективност чрез колаборативно-социални взаимодействия и социалното конструиране на знанията. Браун и сътрудници

подчертават необходимостта от нов поглед върху ученето – такъв, който поставя активното възприемане над концепциите и презентирането.

Ситуационното учене е обща теория за придобиване на знания. Тя се прилага в контекста на учене с различна целева ориентация. При всички случаи има градивно (постепенно) усвояване на знания и умения, тъй като учениците се обучават в контекста на ежедневни дейности. При ситуационното учене знанието трябва да бъде представено в автентичен контекст, т.е. обстановка и приложение, които изискват тези познания. То изисква социално взаимодействие и сработване.

При обучението в четене на литературното произведение не трябва да се гледа като на текстова основа за усъвършенстване на четивната техника, а като на произведение на литературата – като носител на идеи, чувства, мисли. Очевидно, че методите, които се опират само на усвояването и повтарянето, няма да имат същата формираща стойност като методите, които се опират на търсенията и активността на самото дете.

Сериозна причина за съществуването на самоцелно овладяване на четенето, без стратегия за пренос на наученото в ежедневието е неправилно ориентираната технология на обучение, използвана досега в българското училище. При този начин на обучение децата не могат да развиват представите си за функционалните възможности на четенето.

Много важно условие за постигане на пълноценно четене е благоприятната психологическа нагласа на читателя към дадения текст и напрегнатото очакване за нещо ново. Липсата на интригуващо психологическо начало крие опасността целия прочит да премине повърхностно, без необходимото интелектуално и емоционално напрежение (Льозер, Фр., 1973).

III. Методически похвати и форми, прилагани в процеса на изучаване на кратките фолклорни жанрове в IV клас

Условията на неформалното обучение предоставят по-големи възможности за работа с децата, неограничени времево и регламентирано и благодатни за интерактивна дейност.

Обучаващият етап в учебния център преминава като преживяване, трупане на опит, увлекателна съвместна дейност (парти, игри, работилнички), с която се цели повишаване нивото на лингвистичната интелигентност като умение за предаване на експресивност, емоционалност и колоритност на ученическата реч. Разработването на иновативна технология се налага от възникналата нужда за преосмисляне на традиционните форми на обучение в институциите на формалното образование. Целта на разработената технология е да се развият у учениците умения за самостоятелно учене, да работят в екип, да приемат и оценяват чужди идеи и мнения. По този начин се оптимизира традиционното обучение.

В тези работилнички се постига максимално приближаване до реалния опит. Като се спазват правилата за работа в работилничката, всеки има право на проби и грешки. Реализира се свободен диалог на всеки със всеки. Предоставят се условия за обсъждане на мнения и идеи. За да разбират участниците, че е важен диалогът с другите, се канят гости в работилничката (учители-новатори, ученици от по-горен курс или студенти, преподаватели от друга предметна област, творчески личности и др.).

Децата се поставят в ситуации, в които могат да си взаимодействат и след това да ги обсъждат на основата на преживяното. Така се постига едновременно получаване на знания, формиране на умения и изграждане на нагласи. Те получават усещане за творческа свобода и усещане за пълноценен живот. По този начин се изключва сухият дидактизъм, а на базата на преживяното се постига формиране на социални и комуникативни компетентности.

За реализиране на иновативната технология „Работилничка“ е необходим отказ от авторитарната позиция на преподавателя, както и определена степен на самоорганизация на дейността на учениците. Необходимо е повече време и по-голям обем вложена енергия от всички участници (и преподаватели, и ученици) . За прилагане на техниката „учене чрез правене“ се изисква широка ерудиция и креативен потенциал у преподавателя в неформалната институция. Участието в този вид дейност повишава познавателната активност на учениците, защото те осъзнават собствената си роля и отговорност в образователния процес. Постига се освобождаване при общуването, засилва се убедеността на знанията. Повишава се интелектуалната самостоятелност като чрез оценка на собствения резултат и оценка на резултатите на другите се усъвършенства отстояването на собствена гледна точка.

Тематичен акцент: Коледа

Цели

1. Формиране на умения за работа в екип и елементи на социокултурна компетентност.
2. Формиране на умения за превръщане на информацията в годеен за приложение ресурс.
3. Формиране на умения за прилагане на знания към специфични ситуации.
4. Формиране на индивидуална оценка и осигуряване на обратна връзка в съвместна дейност на учители и ученици.
5. Формиране на самооценка и адекватна оценка, съотнесени към собствената и към оценките на другите.
6. Формиране на лингвистична и литературно- емоционална компетентност у участниците в комуникативно- речева ситуация в условията на неформално обучение.

Интерактивни методи и техники

SWOT-анализ – метод за самодиагностика и диагностика, като се обсъждат: силни страни, слаби страни, възможности, опасения. Методът се използва за диагностика на групата.

Панелна дискусия – метод за обмен на мнения и търсене на решения по определен проблем. Работи се по групи като всяка от тях получава конкретна задача.

Предварителна подготовка

В навечерието на коледните празници в учебния център се организират коледни работилнички, на които децата изработват коледни украшения:

- набавят се материалите: шишарки, пръчки, брукат, конуси и кълба от стереопор, канап, разноцветни топлийки, коледни панделки и др.;
- подготвят се листове, на които учениците пишат „оценките“ и името на „майстора“;
- направи на табло с листове, на които са написани различни пословици и поговорки, от които участниците ще подберат подходящите за оценка на всяка работа;
- на отделни листове са написани имената на „майсторите“, които децата сами са си избрали, след като са се запознали с дейността на възрожденски майстори.

Процедура

Участниците се разделят на групи, всяка от които получава задача: от написаните пословици на таблото да подберат подходящи за оценяване (положителна или отрицателна оценка, степенуване на оценката).

След дискутирането на подходящите пословици за оценяване на изработен предмет, участниците започват да изработват коледна украса като им се посочва последователността на различните дейности (оразмеряване, изрязване, залепване, завързване и др.) и нагледно се демонстрира.

Когато учениците завършат своите изделия, правят оглед на изработените предмети и всеки участник записва на съответния лист с името на „майстора“ собствената си оценка.

Името, събрало най-много оценката „златни ръце“, се обявява за „изкусен майстор“.

На съботните работилнички учениците се поставят в ситуации, в които могат да оценяват изработените изделия не с поставянето на цифрова оценка, а чрез съотнасянето към подходяща пословица или поговорка.

На табло са поставени отделни листове, на които са написани различни пословици и поговорки. При огледа на изработените предмети всеки участник написва на съответния лист името на „майстора“ в съответствие със собствената си оценка. Името, събрало най-много оценката „има златни ръце“, се обявява за „изкусен майстор“ (Приложение 15).

В условия на забавления при провеждане на различни партията, някои от организиранияте игри се провеждат в парка под формата на интервю.

Тематичен акцент: *Аз съм репортер*

Цели:

1. Формиране на умения за прилагане на знания към специфични ситуации.
2. Формиране на комуникативни умения и модели на поведение.
3. Формиране на лингвистична и литературно-емоционална компетентност у участниците в комуникативно-речева ситуация в условията на неформално обучение.

Интерактивни техники и методи:

Интервю – метод на диалогичност, при който се изисква добро познаване на учебното съдържание, свързано с кратките фолклорни жанрове.

Работа в група – неформални групи, спонтанно възникнали на базата на общи интереси и потребности, в които преоблада-

ват взаимоотношения на сътрудничество, толерантност и добронамереност.

Симулативна игра – възпроизвеждат се определена ситуация и роли от дадена тематична област.

Предварителна подготовка

Учениците, използвайки сборника „Български пословици и поговорки“ със съставители Милко Григоров и Костадин Кацаров, сами подбират определен брой пословици и поговорки. Към някои от тях добавят дума, а при други изпускат.

Процедура

Учениците се разделят на две групи – група на репортерите и група на интервюираните. Дете от групата на репортерите задава въпроса „Какво не е наред?“ на „случайно срещнат минувач“, казвайки пословица или поговорка, към която е прибавена дума. Интервюираното дете трябва да определи коя е излишната дума и да изкаже пословицата или поговорката в популярния ѝ вид (Приложение 16). Вариантна форма на интервюто е и изпусната дума от изказаната пословица или поговорка. Интервюираният ученик трябва да се сети за точната дума, която е изпусната и да я добави като изказва пословицата или поговорката в популярния ѝ вид (Приложение 17).

С голямо желание и удоволствие учениците участват в драматизации.

Тематичен акцент: Мимът казва

Цели

1. Формиране на умения за трансформиране на писмена информация.
2. Формиране на умения за разчитане на съвкупност от знаци като носители на информация.
3. Формиране на интерпретиране на иносказателността на поговорките.

Интерактивни методи и техники

Драматизация – ролева игра, при която се възпроизвежда текст под формата на пантомима.

Работа в група – неформални групи, спонтанно възникнали на базата на общи интереси и потребности, в които преобладават взаимоотношения на сътрудничество, толерантност и добронамереност.

Предварителна подготовка

Учителят подбира пословици, поговорки или гатанки, които са подходящи за пантомима. Пиши ги на отделни листове.

Процедура

Участниците се разделят на две групи с непостоянен състав. По време на играта всеки може да промени своята роля: зрител или изпълнител. Всеки от участниците в групата на миомвете изтегля лист, на който е написана пословица, поговорка или гатанка и я представя като етюд пред останалите. Не споменава написаното и публиката трябва да го познае по визуалните белези (Приложение 18).

Тематичен акцент: Буквата е начало

Цели

1. Овладяване на умения за използване на възможностите на паремииите за развитие на творческите възможности на четвъртокласниците.

2. Овладяване на умения за работа в група като всеки член цели успеха на групата като цяло и възможно най-добро лично представяне.

Интерактивни методи и техники

Експониране – съставяне, допълване и преобразуване на думи, словосъчетания и изречения.

Лавина – събиране на информация чрез натрупване, което предоставя възможност за разнообразни отговори.

Работа в група – неформални групи, спонтанно възникнали на базата на общи интереси и потребности, в които преобладават взаимоотношения на сътрудничество, толерантност и добронамереност.

Предварителна подготовка

Учителят подсигурява няколко екземпляра от сборника „Български пословици и поговорки“ със съставители Милко Григоров и Костадин Кацаров. На отделни листове са написани по една пословица или поговорка.

Процедура

Учениците се разпределят в две групи. Всяка група получава по няколко екземпляра от сборника с пословици и поговорки. Учителят дава лист с написана една и съща пословица или поговорка и на двете групи. Учениците трябва да ползват всяка буква от дадената им паремия. С нея да измислят дума и тази дума трябва да бъде ползвана като опорна, за да запишат друга пословица или поговорка (Приложение 19). Това дава възможност на участниците в групите да проявяват творчество. Събират информация от сборника с пословиците и поговорки, обсъждат и пишат. При друг вариант на играта едно от децата получава лист, на който е написана пословица или поговорка, а една от думите е подчертана. То трябва да напише друга пословица или поговорка, която да съдържа подчертаната дума и да избере от нея друга дума, която да подчертае. Листът се предава на следващото дете, което изпълнява същите условия и предава листа на друго дете. Играта продължава докато листът „обиколи“ всички деца (Приложение 20).

Тематичен акцент: В тази ситуация

Цели

1. Използването на непреднамерени педагогически ситуации да формира умения за адекватна употреба на вече познати пословици и поговорки.

2. Използване на потенциалните образователни възможности на пословиците и поговорките за възприемане и осмисляне на преносното значение на думите.

Интерактивни методи и похвати

Ситуационна ролева игра – използват се ситуации от реалната образователна среда.

Предварителна подготовка

Използването на ситуации от реалната образователна среда не предполага предварителна подготовка. В непреднамерени педагогически ситуации се използват и обясняват пословици и поговорки във всяка област на образователното съдържание.

Процедура

По време на занятие учителят се възползва от конкретно създадена непреднамерена ситуация, на която дава оценка с подходяща пословица или поговорка (Приложение 21). С течение на времето учениците започват да включват в речта си все повече от чути вече поговорки. Прави впечатление, че употребяват поговорки подходящи за конкретната ситуация и правилно долавят иносказанието. Поговорката обикновено звучи с хумористичен акцент, което внася разнообразие в речта на учениците и тя оживява.

*Тематичен акцент: **Вярно ли е, че...?***

Цели

1. Формиране на умение за логическо обвързване на изказване.
2. Формиране на умение за доказване на твърдение в определена комуникативна ситуация.

Интерактивни методи и техники

Панелната дискусия – съчетава социални умения, познавателни способности и цялостна емоционална и интелектуална компетентност. Учениците обменят мнения и търсят решение

на дискуссионния проблем. Решението му е сбор от отделните му решения в подгрупите.

Работа в група – неформални групи, спонтанно възникнали на базата на общи интереси и потребности, в които преобладават взаимоотношения на сътрудничество, толерантност и добронамереност.

Презентация – активно участие на учениците чрез представяне на своето мислене в процеса на дискусия.

Предварителна подготовка

Учителят подsigурява няколко екземпляра от сборника „Български пословици и поговорки“ със съставители Милко Григоров и Костадин Кацаров. Разделя групата на три подгрупи. Първата подгрупа има задача да докаже тезата, че пословиците и поговорките са верни, втората доказва, че паремииите не са верни, а третата – че има пословици и поговорки, които са верни и при пряко и при преносно тълкуване на думите.

Процедура

Всеки участник доказва, тезата, която трябва да защити чрез използване на подбрани от него подходящи пословици и поговорки. Решението на комплексния проблем е сбор от отделните решения на проблемите в подгрупите. По време на дискусията всеки участник е включен в определена дейност – споделя или изразява своите реакции и наблюдения пред останалите, изучава, обсъжда и оценява. Всички участници определят, изменят и доразвиват наученото в резултат на участие и обсъждане на проблемната ситуация (Приложение 22, 23, 24).

*Тематичен акцент: **Познай ме***

Цели

1. Формиране на умения за разпознаване на характерните за даден предмет или явление признаци.
2. Формиране на умения за осмисляне, подбиране и сравнение на белези и факти за достигане до точни обобщения.

3. Формиране на умения за откриване на метафорични образи.

Интерактивни методи и техники

Записване на идеи (Брейнгайтинг) – всички ученик записва идеята си, споделя я с останалите и се учи от опита на другите.

Завъртане/Кръг – повтарянето на уточнена за всички фраза е начало на аргументиран отговор, даден от всеки участник.

Предварителна подготовка

Учителят подготвя за всеки ученик лист, на който е написан текста на една и съща гатанка. На бялата дъска са изписани указания за работа с текста на гатанката, водещи до верния отговор и неговото доказване.

Процедура

Учителят чете текста на една гатанка. Децата анализират посочените в гатанката признаци на предмета, които водят към отговора. Четат думите, които са ги довели до съответния отговор. За да докажат верността му съпоставят реалните признаци на предмета с посочените в гатанката. Стреми се да обясни отговора на гатанката и да докаже правилно възприетия метафоричен образ. Ако се затруднят, учителят ги подпомага в осмислянето на гатанката като ги насочва към откриване на връзката на метафоричния образ с признаците на реалния предмет. По аналогия учениците работят самостоятелно на листа.

IV. Придобиване на социокултурни знания чрез работа с кратките фолклорни жанрове

Общата европейска рамка отделя особено внимание на социокултурните знания. Под социокултурни знания в Рамката се разбират знания за „обществото и културата на общността или общностите, в които се говори даден език“ (ОЕЕР 2001:128, 192). Рамката вижда отличителните черти в културата на дадено общество в следните области:

1. Всекидневен живот (храни и напитки, поведение при хранене, отпуски и празници, работно време и трудови навици, развлечения).

2. Условия на живот (жилищен стандарт, жилищни условия).

3. Междоличностни отношения (социална структура и отношения между социалните групи/класи, отношения между половете).

4. Ценности, убеждения и нагласи във връзка с фактори като: традиция и социални промени, национална идентичност, религия.

5. Норми на поведение в обществото (гостоприемство, облекло, сбогуване, точност и т. н.).

6. Ритуално поведение в области като: религиозни практики и ритуали, чествания, церемонии и т. н. (ОЕЕР 2001:128-129). Към този списък на социокултурни знания Колева-Златева добавя и „героите – реални измислени, които дадена култура смята за образец на поведение“ (Колева –Златева, 2007:98).

Социокултурна компетентност – това са знанията за културата и менталитета на дадена лингвокултурна общност. Начин за придобиване на социокултурни знания в литературното обучение в четвърти клас е работата с кратките фолклорни жанрове, които разкриват национално-специфични черти в мисленето на българина и разкриват българската ценностна система.

Точно в пословиците и поговорките са отразени междоличностните отношения, ценностната система, нормите на поведение и ритуалите на един народ. Те засилват познанията за собствената ни културна идентичност, разкриват оценката, отношението на българина към дадено явление от действителността. Те съдържат социокултурна информация и понякога са част от репликите на героите от художественото произведение.

Ето защо, за да могат учениците ефективно да прилагат своите знания и умения (не само езикови) в разнообразни дейности в реални социални ситуации от различни области, из-

граждането на социокултурна компетентност е изключително важно. Г. Н. Слепцова отбелязва, че за едно пълноценно междукултурно общуване са задължителни не само езикови знания, а и знания за културата на дадена лингвокултурна общност.

Една от главните цели на социокултурната компетентност в чуждоезиковото обучение е да развият умения за ефективна и пълноценна дейност в средата, в която се говори съответния език. Това е начин за по-лесно преодоляване на културния шок и справяне с културната бариера, културните недоразумения и конфликти. Лингвокултурологичният анализ на пословици и поговорки, използвани в подкрепящата среда на неформална институция позволява да се вникне в национално-специфичните вярвания на други народи. Това е възможно само тогава, когато учениците умеят да тълкуват не само прякото значение на думите, а и осмислят пословиците и поговорките като устойчиви изрази. В различни учебни ситуации те усвояват аналога на българската фолклорна мъдрост, използвана в контекст.

Езиковата компетентност има различни проявления. Едно от тези проявления е комуникативната компетентност, която обхваща социалния контекст на езиковата компетентност, т.е. възможността на детето да общува чрез езика и неговите възможни средства в конкретна ситуация.

Комуникативната компетентност съдържа в себе си езикова компетентност, социокултурна компетентност и стратегическа компетентност. Разбирането и съставянето на смислени изказвания, съобразени с правилата на езика, се съчетава с овладяване на знания за социокултурния контекст на изучаване на чужд език и стратегии, които да заместят липсата на знания, за да се осъществи общуване. Усетът към социокултурния контекст на даден език влияе върху подбора на езикови средства за общуване. Получаваните от учениците знания за културните традиции в страната, чийто език изучават, и тяхното влияние върху комуникативното им поведение са израз на социалнокултурния аспект на комуникативна компетентност.

Проникването в културата на даден народ се осъществява с разбирането и възможността да си служиш с неговите символи. Това налага изучаването на чужд език да демонстрира неразривната връзка между езика и културата. Цел на чуждоезиковото обучение не е само добиване на езикови знания, а и формиране на адекватно културно поведение, продиктувано от познаването на културните образци. Учениците от начална училищна възраст притежават предразположеност за приспособяване във всички сфери на социокултурата, за това педагогическата дейност трябва да е организирана така, че да засилва този аспект, който с времето отслабва.

При неформалното образование се създават условия за прилагане на усвоените езикови и социокултурни знания и компетентности с цел да се приобщи социалната идентичност на учениците към чуждия език и култура. Включването на игрови форми за използване на утвърдени в традицията и фолклора на определена общност допринася за изграждане на социокултурната компетентност у учениците. Игровият подход при обучението повишава желанието за общуване на изучавания език и задълбочават знанията за неговата култура.

Особена важност придобива включването на четвъртокласниците в достъпни комуникативни ситуации, които максимално се приближават до социокултурната действителност на страната, чийто език се изучава.

Изучаването на чужд език като средство за комуникация между представители на различни народи и култури е една от актуалните задачи на обучението в началния етап на основното образование. Един от най-добрите начини да се вникне в духовната култура на народите, говорещи този език е изучаването на пословиците и поговорките. Използването им в уроците по чужд език дава възможност за проникване в неговата естетическа същност и се постига езикова красота на смисъла на фразата. Освен това пословиците и поговорките могат да се използват за решаване на разнообразни задачи: фонетически, лексикални, граматически и педагогически. Пословиците на-

гледно показват начина на живот, географското положение на страната, историята, традициите, съхранени през вековете. Ритмическата и синтактичната същност на пословиците и поговорките, тяхната композиция, различните стилистически фигури (антоними, омоними, синоними, метафори, сравнения) са богат езиков материал.

Пословиците и поговорките могат да бъдат използвани на различни етапи от обучението по чужд език. В първите часове те са подходящ фонетичен материал за обработване на труднопроизносими звукове – такива, каквито липсват в българския език, например повторението на едни и същи пословици и поговорки подпомагат отработването на определен звук. Много често учениците допускат грешки при артикулация на звуковете. Повтаряйки ги в определени пословици и поговорки, те работят над произношението си (Приложение 26).

Пословиците и поговорките могат да бъдат използвани при обучението по граматика. Многократното повтаряне на определени фрази, в които има граматическа конструкция води до тяхната правилна употреба в речта, дори и тогава, когато съответните граматически правила на се изучавани. Например, с повелително наклонение, присъстващо в пословицата, те изразяват молба, заповед, забрана, разрешение.

Лексикално-граматическата наситеност на кратките фолклорни жанрове позволява те да бъдат използвани не само при обяснение на някои граматически категории, но и за обогатяване на речниковия запас, развитие на паметта и приобщаване към мъдростта на вековете. Една и съща пословица може да се интерпретира по различен начин. Това позволява на учениците да изразяват своите мисли, чувства, преживявания на чужд език. По-лесно се запомнят нови думи, когато са включени в изрази с метафорично значение. Използването на пословици и поговорки като лексикален, граматически и страноведчески материал повишава интереса и мотивацията на учениците за изучаване на чужд език.

Пословиците и поговорките са неотменна част от културата на един народ и отражение на нейната уникалност. Чрез тях учениците се запознават с културата на народа, чийто език изучават; с приоритетите и ценностите на чуждоезичната култура, с традициите и менталитета на хората.

Неформалната подкрепяща среда дава възможност преподавателят в различни ситуации, при даване на оценка на работата, да използва пословици и поговорки. Това способства за създаване на благоприятен психологически климат и езикова атмосфера при различни ситуации на общуване. У децата се развива езикова догадка за значението на непознатата дума като за опора се ползва ситуацията на общуване.

Обсъждането и анализа на пословиците и поговорките на чужд език спомага за разбиране и осъзнаване на мисленето и типичните черти на характера на хората, носители на съответния език. По този начин, явявайки се част от културата на даден народ фолклорните паремии винаги ще бъдат актуални. Използването им в неформалното обучение по този начин повишава интереса на учениците към изучаването на чужд език и формира потребност от непрекъснато духовно самоусъвършенстване (Приложение 27).

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Описание и анализ на резултатите

I. Описание и анализ на резултатите от Тест I

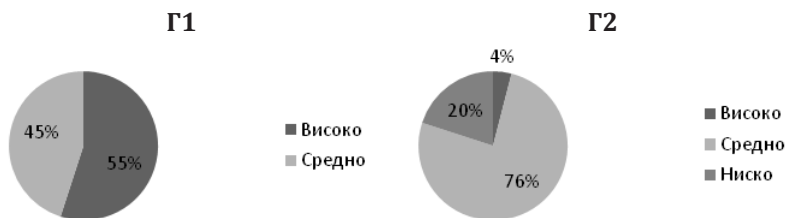
1. Степен на възприемане, разбиране и осмисляне на пословиците и поговорките в началото на IV клас

A. Степен на разбиране на синтактичните особености на пословиците и поговорките

Чрез задача 1 от тест I (Приложение 1) се изследват уменията на учениците за откриване жанровите отлики на пословиците и поговорките. В отговор на тестовата задача 11 деца (55%) от Г1 и 1 дете (4%) от Г2 определят вярно жанра и получават от 8 до 10 точки; 9 ученици (45%) от Г1 и 19 ученици (76%) от Г2 – от 4 до 7 точки.

В групата на детския клуб няма ученици с по-нисък бал от 4 точки, а в групата на IV а клас броят им е 5 деца (20%).

Една от причините за голямата разлика в процентното съотношение е фактът, че в учебника по четене за IV клас все още липсва информация за приликите и отликите на пословиците и поговорките като жанр, докато с децата от детския клуб на това е отделяно време и се работи с тях още от I клас. Вярно определените жанровите отлики от Г2 вероятно се опират на това, че поговорките са по-кратки или ги разграничават интуитивно.

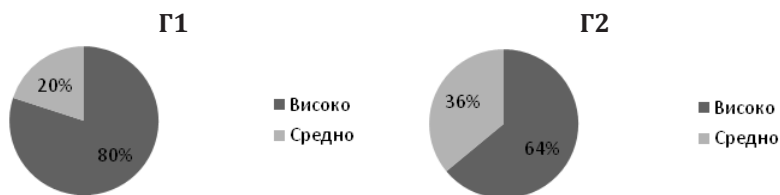
Фиг. 1. Степен на разбиране на синтактичните особености на пословиците и поговорките.

Б. Степен на разбиране на съдържателната същност на пословиците и поговорките

Доброто разбиране на функцията на пословиците и поговорките като фолклорни жанрове, придаващи раздвиженост и емоционалност на речта, показват учениците при изпълнение на задача 2 от тест I (Приложение 2). Прониквайки в съдържателната им същност 80% (16 деца) от изследваните ученици от Г1 подбират съзвучни с определена речева ситуация пословици и поговорки.

С максимален брой точки (5) са 16 ученици от Г2 – 64%, а 3-4 точки постигат 4 ученика – 20% от Г1 и 36% (9 деца) от Г2.

Тази част от Г2, в която не могат да подберат съзвучна с определена речева ситуация пословица или поговорка вероятно не се справят, защото не са поставяни в конкретна ситуация, носеща метафоричното значение на пословици и поговорки. И в двете изследвани групи няма ученици, които да показват ограничени възможности при тълкуване съдържанието на поговорките.

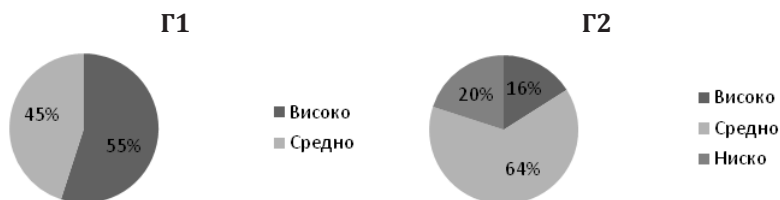

Фиг. 2. Степен на разбиране на съдържателната същност на пословиците и поговорките.

В. Степен на умение за тематичен подбор на пословици и поговорки

Чрез задача 3 от тест I (Приложение 3) се установява степента на разбиране смисъла на двата фолклорни жанра и умението на учениците за разпределението им по тематични групи. При задача 3 темите са предварително зададени. Максималният брой точки е 9, като всяка тематично правилно определена пословица или поговорка носи 1 точка. Всички ученици от изследваната група Г1 определят вярно точките. С максимален брой точки са 11 ученици, 55%, останалата част от групата обхваща ученици, които нямат по-нисък резултат от 6 т. Отчетените резултати при Г2 сочат, че 5 ученици (20%) не могат да определят темата, а само 4 ученици (16%) намират максималния брой точки.

Сравнението на постиженията показва високи точкови резултати за Г2.

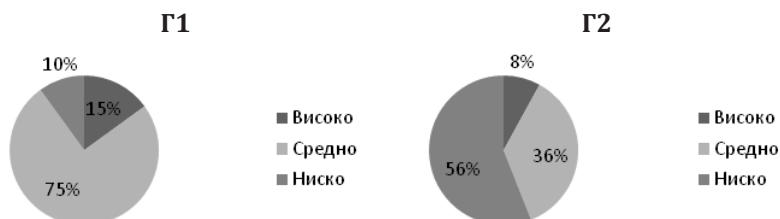
Фиг. 3. Степен на умение за тематичен подбор на пословици и поговорки

Г. Степен на приложимост на усвоените знания

Задача 4 от тест I (Приложение 4) е използвана за изследване умението на учениците за изразяване идеята на дадена литературна творба с помощта на двата фолклорни жанра. Максималният брой точки е 5. Децата, подбрали всички пословици и поговорки, които отговарят на поставеното условие (3 от предложените 5 пословици и 2 от предложените 5 поговорки), са 5 деца (15%) от Г1 и само 2 деца (8%) от Г2. С по 3-4 точки са 11 деца (75%) от групата на клуба и 9 деца (36%) от групата в условия на формално образование. Само 4 деца (20%) от Г1

са с по-малко от 4 точки, докато 14 деца (56%) от Г2 показват такива ниски резултати.

Учениците долавят идеята на художествения текст, вниквайки в съдържанието, ориентирайки се в смисъла и значението на изобразените събития. Ниските резултати, отчетени при изпълнение на задача 4, вероятно се дължат на фрагментарността във възприемането на отделните части, неумението да свържат в едно цяло отделните литературни факти и това води до неправилен подбор на съзвучна с текста пословица. Склонността на учениците към механично запомняне, без осъзнаване на смисловите връзки е причина за подбор на позната, а не подходяща поговорка.

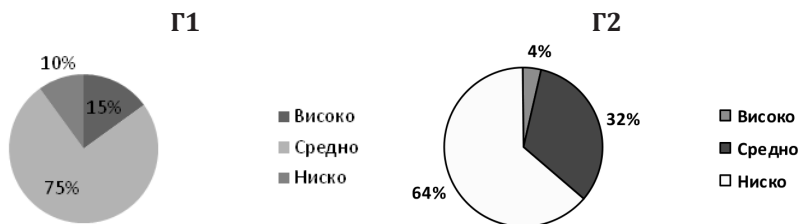
Фиг. 4. Степен на приложимост на усвоените знания.

Д. Степен на използване на логически операции

Чрез задача 5 от тест I (Приложение 5) се изследва умение-то на учениците за разбиране смисъла на пословиците и поговорките при съотнасянето им към даден епизод от литературната творба. Провокира се мисленето им тъй като неподходящи на пръв поглед пословици и поговорки са съзвучни с даден епизод от развитие на действието.

При детайлното разглеждане на точковите резултати се вижда, че 3 деца (15%) от Г1 имат максималния брой точки (7), а само 1 дете (4%) от Г2. С нисък брой точки (под 5) от Г1 имат 2 деца (10%), а от Г2 – 16 деца (64%). Прави впечатление, че по-голям е броят на децата, съотнесли правилно поговорките към съответния епизод, тъй като текстът позволява замяна на

изречения от него със съответните поговорки. Вероятна причина за неправилния подбор на пословиците е непълното осмисляне на отделните епизоди на текста (Приложение 5).

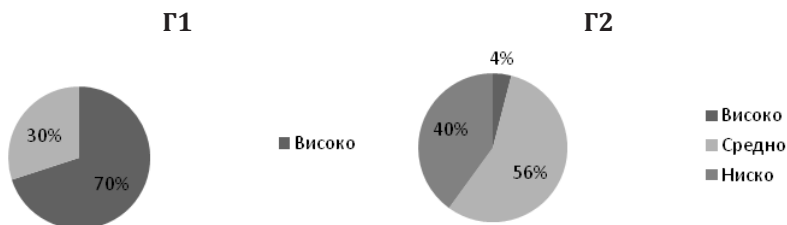

Фиг. 5. Степен на използване на логически операции.

Е. Степен на изразяване на оценъчно отношение чрез посло вици и поговорки.

Степента на задълбоченост на възприемане подтекста на творбата и на образната система се изследва чрез задача 6 от тест I (Приложение 6). На учениците е поставена задача да подберат от предложените им пословици и поговорки, тези, които характеризират отделните герои от литературната творба. Подобна задача изисква умение да се сравняват героите и да се избере най-подходящата за всеки от тях пословица и поговорка. Достатъчно задълбочено осмисляне на художественото произведение и разбиране на вътрешния мир на героя показват 14 деца (70%) от Г1 с максимален брой точки (8), а от Г2 – 1 дете (4%).

Останалите, не отчитайки мотивите, причинните обстоятелства, предизвикали дадена постъпка, оценяват еднакво героите. В Г1 няма ученици, които да не са съумели да подберат нито една подходяща пословица или поговорка към героите на литературната творба. Само 6 ученици (30%) от Г1 имат 6 или 7 точки. В група Г2 такъв резултат са показали 56% (14 деца). Под 5 точки получават 10 деца (40%) от Г2.

Фиг. 6. Степен на изразяване на оценъчно отношение чрез пословици и поговорки.

II. Описание и анализ на резултатите от Тест II

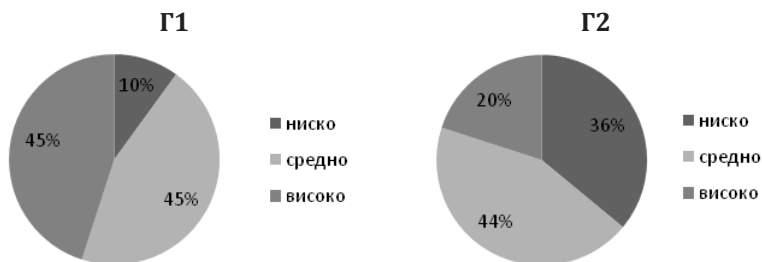
Степен на възприемане, разбиране и осмисляне на съдържанието на гатанките в IV клас (тест II)

Чрез задачите на тест II се цели измерване степента на възприемане, разбиране и осмисляне на съдържанието на гатанките. Тъй като резултатите от множество провеждани в тази насока изследвания доказват, че децата от начална училищна възраст бързо и лесно дават правилен отговор на гатанките, в които са посочени характерни за скрития предмет признаци чрез думи и изрази в прякото им значение или дума от гатанката е римувана с отговора, насочих вниманието си към гатанки, при които е използвана метафора.

А. Степен на практическо осмисляне на метафората в гатанките

Чрез задача 1 от тест II (Приложение 7) се отчита равнището на практическо осмисляне на метафората в гатанките.

Практически осмислят метафората 45% (9 бр.) от учениците на Г1 и 20% (5 бр.) от учениците на Г2. Те относително самостоятелно откриват връзката между реалния предмет и предмета-заместител чрез последователно анализиране. Тези деца проследяват съотношението на признаците между реалния и скрития предмет. Съпоставката им в гатанката става на основата на олицетворение.

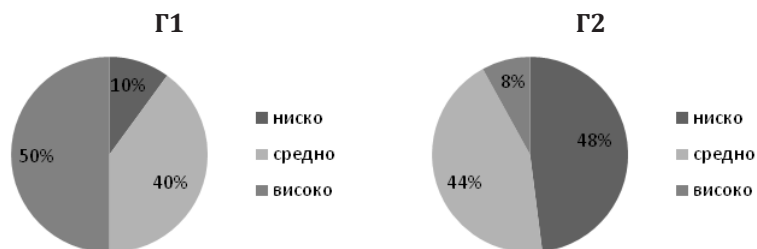
Фиг. 7. Разпределение на учениците според степента на осмисляне на метафората в гатанките.

Най-голяма е групата на учениците, които обосновават отгатката, като се опират на познати житейски аналогии – 45% от Г1 (9 бр.) и 44% от Г2 (11 бр.).

Водеща е познатата аналогия за щъркела като гост от чужбина, чиято служба е да преброява жабите. 10% от учениците от Г1 (2 бр.) и 36% от Г2 (9 бр.) фактически не са се справили със задачата (дават фрагментарни отговори). Те не дават отговор как са отгатнали гатанката.

Б. Степен на творчески прояви на учениците при съчиняване на гатанка по образец

При изпълнение на задача 2 от тест II / прил. 7/ се отчита степента на творчески прояви на учениците при съчиняване на собствена гатанка при използване на образец.

Фиг. 8. Разпределение на учениците според степента на творчески прояви.

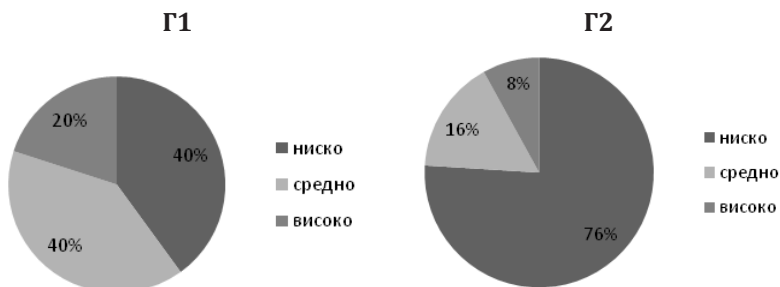
Най-голяма е групата на учениците, които запазват фолклорното описание, допълват го чрез незначителни промени, заменят остарели думи с по-често употребявани синоними. 10 от учениците на Г1 (50%) използват творчески елементи от образците, добавят нови качества на скрития предмет и променят художествената форма на гатанката. Само 2 ученици (8%) от Г2 правят промени във формата и съдържанието на гатанката.

Сравнително висок е процентът на учениците, които възпроизвеждат дословно фолклорния образец – 40% (8 уч.) от Г1 и 44% от Г2 (11 уч.). Някои от тях механично пренасят думи, при което допускат неточности в изказа – 2 ученици от Г1 (10%) и 12 ученици от Г2 (48%).

В. Степен на творческа самостоятелност при съчиняване на гатанки

Равнището на творческа самостоятелност на учениците при съчиняване на гатанки се отчита чрез задача 3 от тест II (Приложение 7). По примера на класиците на българската литература, децата се обръщат най-напред към народното творчество и си избират традиционни герои, които познават. Създават сполучливи гатанки за предмети от тяхното ученическо ежедневие. 40% от учениците (8 уч.) на Г1 и 16% (4 уч.) на Г2 представят скрития предмет чрез описание на външния вид, без да го подменят или назовават условно. Само гатанките на 4 ученици (20%) от Г1 и 2 ученици от Г2 (8%) предмет на изображение са по-рядко срещани предмети и явления, присъства подмяна на скрития предмет чрез сравнение.

При изпълнение на задачата 40% от учениците на Г1 (8 уч.) и 76% от учениците на Г2 (19 уч.) подражават на познатите фолклорни и литературни образци, използват заучени изрази. При опит за самостоятелен подбор на подходящо сравнение или метафора се опират на неточни асоциации и отгатването е затруднено.

Фиг. 9. Разпределение на учениците според степента на творческа самостоятелност

В заключение може да се каже, че началната училищна възраст е твърде важен период както за общото психическо развитие на личността, така и за разгръщане на творческите ѝ заложби като предпоставка за интелектуалното ѝ израстване.

III. Описание и анализ на резултатите от Тест III

1. Степен на възприемане, разбиране и осмисляне на пословици и поговорки в края на IV клас

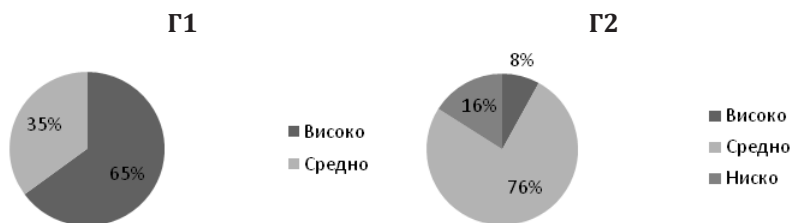
Измерването на степента на знание и умения в групите се провежда по същия начин, както и на първия тест /констатиращ/. Индивидуалните постижения на учениците са отразени в таблици /прил.29 и 31/. Отбелязани са точките, постигнати при изпълнение на всяка задача, общия брой точки на всеки ученик, постигнат при изпълнение на теста.

A. Степен на разбиране на синтактичните особености на пословиците и поговорките

Задача 1 от контролния тест е същата: да разпределят пословиците и поговорките, отчитайки техните жанрови различия. Предложените пословици и поговорки са не толкова често използвани в ежедневните речево-комуникативни ситуации.

Чрез задача 1 от тест III (КТ) (Приложение 8) се изследват уменията на учениците за откриване жанровите отлики на пословици и поговорки. Вярно определят жанра и получават от 8 до 10 точки 13 ученици (65%) от Г1 и 2 ученици (8%) от Г2. В групата на учениците от детския клуб няма по-нисък резултат от 4 точки, докато броят на учениците от Г2 с по-нисък резултат от 4 точки е 4 ученици (16%). Констатирам, че процентната разлика е намаляла. Учениците от IV клас в условията на формално обучение вече имат информация за жанровите особености на пословици и поговорки (Читанка на издателство Просвета, с. 57), което се проявява като фактор за литературното, езиковото и речево развитие на учениците.

Разпознаването на жанровите отлики на пословици и поговорки е предпоставка за по-голяма степен на емоционалност и експресивност на речта и условие за по-висока степен на комуникативност и социалнокултурна компетентност.

Фиг. 10. Степен на разбиране на синтактичните особености на пословиците и поговорките.

Б. Степен на разбиране на съдържателната същност на пословиците и поговорките

Функциите на пословиците и поговорките като фолклорни жанрове, които придават раздвиженост и емоционалност на речта, добре се разбират от учениците при изпълнение на задача 2 от контролния тест (Приложение 9). Децата от Г1 проникват в съдържателната същност на пословиците и поговорките и 100% от изследваните ученици подбират съзвучни с опреде-

лена речева ситуация поговорка и пословица. С максимален брой точки (5) са 20 ученика (100%) от Г2, а 3-5 точки постигат 14 ученици (56%). С резултат от 3 или 4 т. са 11 ученици (44%) от Г2.

По-ниският процент на учениците с максимален брой точки от Г2 се дължи на това, че някои от тях тълкуват буквално значението на поговорките, поради неумение да открият експресивната, изобразителна и изразителна функция на езика на поговорките и конкретност на представите. Докато учениците от детския клуб на интерактивното обучение чрез ситуации възприемат, осмислят и трансферират метафоричното съдържание на поговорките.

И в двете изследвани групи няма ученици, които да показват ограничени възможности при тълкуване съдържанието на поговорките.

Фиг. 11. Степен на разбиране на съдържателната същност на пословиците и поговорките.

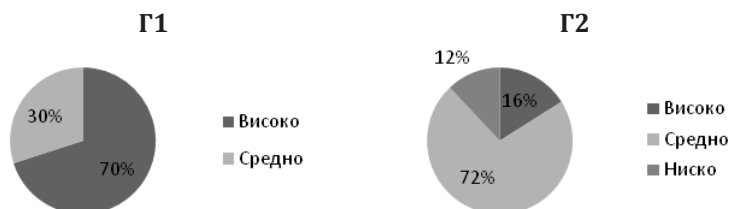
В. Степен на умение за тематичен подбор на пословици и поговорки

Чрез задача 3 от теста (Приложение 10) се установява степента на разбиране смисъла на двата фолклорни жанра и уменията на четвъртокласниците за разпределението им по тематични групи. Задачата е усложнена, като темите не са предварително зададени. Максималният брой точки отново е 9. Всички ученици от групата на детския клуб определят вярно темите. С максимален брой точки са 14 ученици (70%), а останалата

част от групата обхваща ученици, които нямат по-нисък резултат от 6 т.

При четвъртокласниците от Г2 резултатите са: 14 ученици (16%) с максимален брой точки, а 3 ученици (12%) не могат да определят темата.

Обикновено поради силно развитата си механична памет децата запомнят пословицата, но я възприемат изолирано от сюжета. В случая пословиците и поговорките не са свързани с конкретен текст и това затруднява определянето на темата. Забелязва се, че по-голяма трудност изпитват учениците с определянето на темата с неочакваното и изненадата.

Фиг. 12. Степен на умение за тематичен подбор на пословици и поговорки.

Г. Степен на приложимост на усвоените знания

Задачата се използва за изследване на уменията на четвъртокласниците за изразяване идеята на дадена литературна творба с помощта на двата литературни жанра. Задача 4 е усложнена – не са предоставени пословици и поговорки, от които учениците да изберат подходящи. Те трябва да използват пословици и поговорки от вече набавения индивидуален фонд, с които да „илюстрират“ съдържанието на посочения художествен текст (Приложение 11). Учениците, които са написали по две пословици и две поговорки, от група Г1 са 8 деца (40%) и са с максимален брой точки (4). При децата в условия на формално образование Г2 този брой е едва 3 деца (12%). Само 5 деца (25%) от Г1 успяват да изразят идеята на приказката само с 1

пословица или поговорка. А 13 деца (52%) от Г2 получават по 1 точка.

Интерактивните методи, използвани при обучението на учениците в условия на неформално образование водят до по-добро взаимодействие в процеса на педагогическо общуване и са предпоставка за по-високата процентна успеваемост. Отчита се обогатяване на запаса от езикови средства, необходими при изпълнение на определена комуникативна задача (Приложение 11).

Фиг. 13. Степен на приложимост на усвоените знания.

Д. Степен на използване на логически операции

Чрез задача 5 (Приложение 12) от контролния лист се изследва уменията на четвъртокласниците за разбиране смисъла на пословиците и поговорките при съотнасянето им към даден епизод от литературна творба. Задачата е усложнена – учениците сами трябва да обособят епизодите и да определят техния брой и да ги озаглавят с пословици или поговорки. При разглеждане на точковите резултати прави впечатление голямата разлика в процентно отношение между двете групи 1 дете (4%) от Г2, които имат максимален брой точки от 5. Учениците от клуба с такъв резултат са 4 (20%). Осезаема е разликата в броя на децата с 1 или 2 точки. В Г1 те са само 2 деца (10%), а в Г2 те са 14 (56%).

Една от целите на литературното образование е усъвършенстване на уменията на учениците за възприемане и осмис-

ляне на художествен текст и неговата интерпретация чрез различни методически подходи от страна на учителя.

В условията на неформално обучение възможностите за избор пред учителите са по-големи – игрови методи, ролеви игри, самостоятелни творчески задачи, работа в екип и др. А в училище основните средства за обучение са учебникът, учебните тетрадки, дъската в клас, които предполагат използването на други основни методи.

Резултатите показват, че използването на интерактивните методи са предпоставка за по-високата ефективност на обучението.

Фиг. 14. Степен на използване на логически операции.

Е. Степен на изразяване на оценъчно отношение чрез пословици и поговорки

Степента на задълбоченост на възприемане подтекста на творбата се изследва чрез задача 6 от контролния лист (Приложение 13) Задачата е надградена и усложнена в съответствие с нарасналите възможности на учениците. Децата сами трябва да определят героите. Пословиците и поговорките, които трябва да използват не са дадени. Учениците трябва да търсят тематична близост по отношение на образите на героите и да използват подходящи пословици или поговорки.

Задълбочено осмисляне на художественото произведение и определянето на образите на героите показват 16 деца (80%) от групата на детския клуб. Останалите 4 деца (20%) нямат по-нисък резултат от 6 т.

Четвъртокласниците от Г2 показват, че 8 деца (32%) не са осмислили достатъчно задълбочено поведението на героите и имат резултати по-ниски от 2 т, а едва 2 деца (8%) показват висока степен на осмисляне на художествения текст и оценъчно отношение чрез пословици и поговорки.

Условията, при които работят учениците в детския клуб предполагат използване на игрови похвати, които активизират мисленето, въображението, образно-емоционалната памет и речта на децата и повишават нивото на функционално прагматична компетентност, включваща познание за социални контексти.

Фиг. 15. Степен на изразяване на оценъчно отношение чрез пословици и поговорки.

За правилното тълкуване на актуалното значение е необходимо пословицата или поговорката да бъде представена ситуативно.

За да могат учениците да интерпретират адекватно смисъла е необходимо пословицата или поговорката да бъде представена в няколко контекста от една страна, а от друга в съпоставка с друго изречение в същия смисъл: „Ни лук ял, ни лук мирисал“ – прави се на невинен.

Изучавайки пословиците и поговорките е необходимо да се имат предвид трите страни на тяхното значение: буквален прочит, тълкуване на метафоричността и функция в речта (реализираният от тях речеви смисъл). Без осъзнаването на това, учениците не са в състояние да разберат правилно каква е имал предвид говорещият или пишещият.

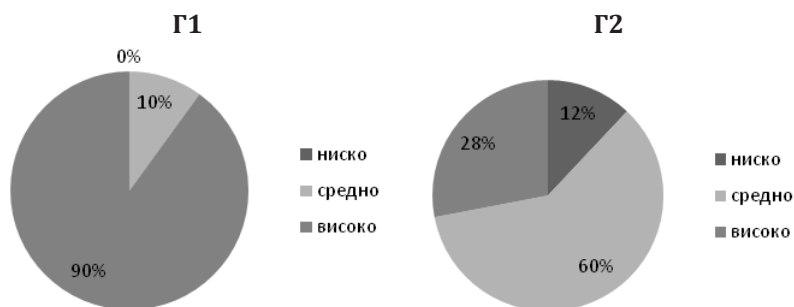
Изучаването на фолклорните паремии, обединени от един концептуален смисъл е по- ефективно, отколкото изучаването им във връзка с една или друга разговорна или граматическа тема.

IV. Описание и анализ на резултатите от тест IV

1. Степен на възприемане, разбиране и осмисляне на съдържанието на гатанките в края на IV клас

A. Степен на практическо осмисляне на метафората в гатанките

Степента на развитие на уменията на учениците за възприемане, разбиране и осмисляне на съдържанието на гатанките се отчита чрез задачите на тест IV (Приложение 14). Практическо осмисляне на метафората в гатанката от задача 1 показват 18 деца (90%) от Г1 и 7 деца (28%) от Г2.

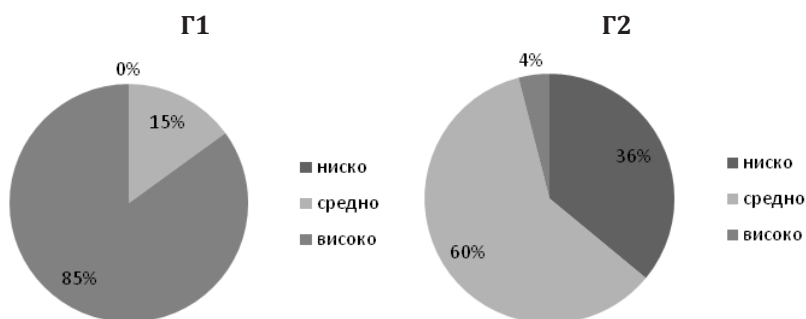
Фиг. 16. Разпределение на учениците според степента на осмисляне на метафората в гатанките

Търсеният предмет е добре познат на децата и независимо от това, че е представен с метафоричен образ, те го отгатват, обосновавайки пълно и точно отговора си. Забелязват аналогичността в действието на предмета, скрит в гатанката. Двама

ученици от Г1 (10%) и 15 ученици от Г2 (60%) дават верен отговор, но аргументите им говорят за налучкване на отговора, без да са възприети правилно метафоричните образи. Други пък възприемат част от назованите признаци на търсения предмет в преносно значение, а друга част в прякото им значение и поради това отговорът е само близо до верния. Само 3 ученици от Г2 (12%) не дават отговор на гатанката.

Б. Степен на творчески прояви на учениците при съчиняване на гатанки по образец

Задача 2 от тест IV (Приложение 14) отчита степента на творчески прояви на учениците при съчиняване на гатанка от тях по даден творчески образец.

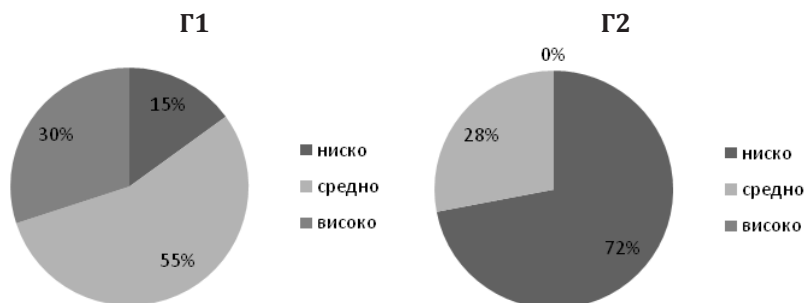
Фиг. 17. Разпределение на учениците според степента на творчески прояви при съчиняване на гатанки

Във фолклорния образец скритият предмет е ножицата – предмет, добре познат на децата, притежаващ ярки признаци по отношение на външността си и функциите си. Седемнадесет ученици от Г1 (85%) и само един ученик от Г2 (4%) предлагат гатанки с обогатени метафорични образи и сполучливо изградена ритмична структура и рима на думите. Трима ученици от Г1 (15%) и 15 ученици от Г2 (60%) запазват фолклорното описание, допълват го с още признаци, характеризиращи предме-

та. Сравнително нисък е броят на учениците, които не успяват да използват фолклорния образец и да създадат своя гатанка – само 9 ученици от Г2 (36%).

В. Степен на творческа самостоятелност при съчиняване на гатанки

Изпълнението на задача 3 от тест IV (Приложение 14) изисква по-голяма самостоятелност на мисленето и наличие на опит в подобни творческа дейност – съчиняване на гатанка за избран от самите деца предмет или явление. В създадените гатанки са скрити предмети от домашния и училищния бит, растения, животни само 6 ученици от Г1 (30%) ги изграждат с помощта на метафора. Преобладаващите метафорични образи са съществителни имена. Творческо постижение бележат гатанките, в които загатнатият предмет се изразява с повече от един метафоричен образ.

Фиг. 18. Степен на творческа самостоятелност на учениците при съчиняване на гатанки

Използвани са различни похвати при изграждането им – парадокс, олицетворение, антитеза. Широко използван е епитетът в съчетание с метафора – 11 деца от Г1 (55%) и 6 деца от Г2 (28%) правят описание, без да назовават предмета, но и без да го заменят с друг. Продуктите на тяхната творческа дейност са своеобразно подражание на позната от по-рано гатанка, но

независимо от това децата се опитват да уподобяват или заменят скрития предмет с друг. Само 3 деца от Г1 (15%) и 18 деца от Г2 (72%) срещат затруднения в търсенето на изразителни средства и похвати и създадения от тях текст на гатанка е неточен и многозначен.

В заключение може да се каже, че резултатите от изпълнението на задачите от тест IV показват повишаване качествена страна на изпълнението им, което не може да не повлияе върху дълбочината на мисленето, върху познавателните процеси по посока на по-голям обем задълбоченост и точност на изказа.

Заклучение

Чрез предложената иновативна педагогическа технология за възприемане и интерпретиране на кратките фолклорни и литературни жанрове в условията на формално и неформално обучение четвъртокласниците имат възможност да формират умение за познаване на националните културни ценности и традиции, за съхраняване и утвърждаване на българската национална идентичност и формиране на толерантност и уважение културната идентичност на всеки свой съученик, съобразно изискванията на закона за предучилищно и училищно образование. Предложените от автора техники съдействат за формиране на мотивация за учене и за духовно-нравственото и интелектуално развитие на всяко дете.

Методическите идеи за изучаване на паремии в четвърти клас от началния етап на основната образователна степен предлагат взаимодействие между традициите в литературното образование и интерактивните методи на обучение в условията на подкрепящата среда на учебния център като неформална образователна институция. Чрез тях четвъртокласниците затвърдяват знанията си за литературните жанрове и трансформирането им, за формиране на умения за оптимално овладяване на езика като средство за общуване, за използване на образователните възможности на пословици и поговорки в процеса на възприемане, разбиране и осмисляне на преносното значение на думите.

В монографията авторът използва методи и техники, които в контекста на родноезиковото образование в началния етап на основната образователна степен, съдействат за овладяване на по-големите възможности на кратките фолклорни и литературни жанрове за развитие на творческите способности, въображението и фантазията на учениците.

Анализът на резултатите от проведения педагогически експеримент показва, че използването на по-голям брой пословици, поговорки и гатанки, както и по-голямото тематично разнообразие спомагат за осъзнаването, че паремииите са като морални закони и са извор на поука и народна мъдрост, както и че метафоричният образ прави изказа по-ярък, убедителен и образен.

В неформалните образователни дейности в учебния център обучението е ориентирано към мислене, самостоятелност, креативност, вземане на решение в практически ситуации, а не към механично запаметяване и възпроизвеждане на пословици и поговорки, което се дължи на условията на позитивната подкрепяща динамична среда на учебния център, които позволяват прилагането на интерактивни методи и техники, при които кратките фолклорни жанрове са не само спомагателен, а основен материал за работа. Тези условия поставят учениците в позиция на активни участници, а не на пасивни получатели на знания. Така те достигат до свои собствени изводи и разбирания на многопластовата същност на кратките фолклорни и литературни жанрове.

Динамичната, подкрепяща и позитивна учебна среда в учебния център предоставя възможност на преподавателите да отделят достатъчно време, за да възприемат, разберат и осмислят четвъртокласниците алгоритъм за достигане до верен отговор на гатанка, докато във формалното обучение учениците се стремят да достигнат до верния отговор чрез налучкване.

Работата с пословици, поговорки и гатанки в извънкласни и извънучебни дейности при усвояване на чужд език, спомага за разкриване на национални и специфични черти в мисленето на всяка нация, нормите на поведение и ритуалите на един народ. В преднамерени педагогически ситуации се усвоява аналога на българската народна мъдрост, използвана в контекст, което спомага формирането на адекватно културно поведение на учениците.

Чрез изучаване на кратките фолклорни и литературни жанрове в условията на извънкласни и извънучебни дейности се съдейства за изграждане на национално самосъзнание, формиране на умение за откриване на характерното за националната идентичност, както и за традиционните за българина празници, обичаи и обреди. Формират се умения за откриване на културната различност и се изграждат отношения на толерантност към различния етнически произход, националност и култура.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Тест I

Задача 1

Разпределете пословиците и поговорките в съответните граfi на таблицата.

1. Два остри камъка брашно не мелят.
2. Стискам палци.
3. Две дини под една мишница не се носят.
4. Сговорна дружина планина повдига.
5. Прави си устата.
6. Не му пее петела.
7. Който пее зло не мисли.
8. Прехапа език.
9. Стои като гръмнат.
10. Утрото е по-мъдро от вечерта.

Пословици	Поговорки
.....	
.....	
.....	

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Тест I

Задача 2

Всяка пословица свържете със съзвучна поговорка, като поставите пред нея същия номер.

Пословици:

- 1 Добрият човек все добрини прави, но никому не се хвали.
- 2 Добро с добро се отплаща.
- 3 Търси на баницата мекото и на работата лекото.
- 4 Каквото му е на устата, таквоз му е на сърцето.
- 5 Като се прекатури колата, пътища много.

Поговорки:

- След дъжд качулка.
- Не си дава зор.
- Благодарен от сърце.
- Душа човек.
- С открито сърце.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Тест I

Задача 3

След като определите темите на пословиците и поговорките, ги впишете в графите на таблицата.

Пословици:

1. Приятел верен, който има, още една глава има.
2. Богат е, който е здрав.
3. Не ти трябва безценен камък, при верен приятел.
4. Здрав човек, гладен не умира.
5. Човешкото око напита няма.
6. И морето да се излее над него, пак няма да му стигне.

Поговорки:

1. Погаждат се като хляб и сол.
2. Пращи от здраве.
3. Гледа да докопа кокала.

.....	
.....	
.....	

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

Тест I

Задача 4

Подчертайте само тези от написаните на листа пословици и поговорки, които са съзвучни със съдържанието на текста „Страшилище за снежните човеци“ от Й. Радичков.

Пословици:

1. Двама се карат, трети печели.
2. Не се хвали, та да те хвалят.
3. Направи добро, че го хвърли в морето.
4. Голям залък лапни, голяма дума не казвай.
5. Уста защо са, ако не ме хвалят.

Поговорки:

1. Приказва големи приказки.
2. Мечешка услуга.
3. Вдига шум около себе си.
4. Шило в торба не седи.
5. Показа си магарията.

Страшилище за снежните човеци (разказ за едно врабче)

Моята скромност не ми позволява твърде много да говоря за себе си, гледам повече другите да похваля, а аз да остана в сянка. Казвам се Джифф, врабчето Джифф.

Зимно време, щом падне снегът и усетя, че ми е студено, ставам свиреп като тигър, истинско страшилище за снежните човеци. Другите врабци се свиват покрай комините, някои дори се напъхват вътре, да се топят на пушека, и излизат оттам

по-черни от коминочистачи, а аз се разхождам свирепо по покрива и само чакам на хоризонта да се появи снежен човек. Щом снежният човек се появи, надавам боен вик и се втурвам стремглаво към него, в открит бой. Снежният човек, добре въоръжен, стои важно и войнствено, но щом ме зърне, го виждам как целият започва да трепери, втриса го и не само сърцето му, ами целият замръзва от ужас. Пък аз само това и чакам – да замръзне от ужас и като захвана: Фрас! – та му отсичам носа. Неговият нос обикновено е от морков, а пък ние, врабчетата, много обичаме морковите през зимата. Мойте приятели се крият по дупките, с едно око гледат страшната сеч, а с другото око жумят от страх. Щом видят, че снежният човек е останал без нос и носът му се търкаля по снега, те надават радостни възгласи и дотичват да се гощават с носа.

И всички ме поздравяват. А аз най-скромно стоя и викам на нашите: „Яжте, момчета! Докато сте с мене, гладни няма да ходите!“

И оглеждам пак дали не се появява някой друг снежен човек.

А пък той вече се появил, въоръжен до зъби, и ме предизвиква. Запретвам юнашки ръкавите си, опъвам своите мускули и се втурвам към него. В следващите няколко мига още един снежен човек стой без нос, а зад гърба си чувам глас: „Браво, драги ми господине! Браво! Браво!“ Няма нужда да се обръщам, защото зная, че това е врабецът, наречен Драги ми господине, който пръв се втурва върху плячката и заради това пръв изрича похвалите си.

Не зная къде летуват снежните човеци, нито веднъж не ми се е случило да срещна снежен човек през лятото.

Всеки случай, те, където и да скитат, където и да се укриват лятно време, аз си зная, че през зимата ще се появят в града и по селата, ще застанат воинствено с войнствените си носове, за да всяват страх. Но мене никак не ме е страх, храбростта ми върви по наследство. Че аз само да тупна с крак и на тия снежни човеци носовете им ще изпадат от страх. Стига само да река да

тупна с крак, ей така, и не само носовете, ами и снежните човечки ще почнат да падат...

Но ето, че котаракът пристига със своята прежда, та да ме хване в нея. Туй, котарациите, са нещо ужасно. Винаги, когато човек застане пред публика да разкаже за бойните си подвизи, все ще се появи и някой котарак, та да отмести подвизите ви. Аз обаче ще литна заедно с подвизите – и без това не сме чак толкова богати на подвизи, та да седнем да ги раздаваме на котарациите!

Йордан Радичков

ПРИЛОЖЕНИЕ 5

Тест I

Задача 5

Свържете със стрелки пословиците и поговорките с подходящия по смисъл епизод от приказката на Ел.Пелин „Богатият мравей“.

	Пословици:
I епизод	1. Който има много иска още повече.
II епизод	2. Каквото си надrobiш, това ще сърбаш
	3. На думи щедър, на щедрост скъперник.
III епизод	4. Който иска всичко, губи всичко.
IV епизод	Поговорки:
	1. Като гръм от ясно небе.
	2. Натри му носа.
	3. Остана с пръст в устата.

Богатият мравей

Мравеят натрупал големи богатства. Спрял се в къщата си, трепери, пази натрупаното, не смее навън да се подаде, да не би някой да му поиска нещо. Добре, ала му дотегнало да живее така самотен, само с богатствата си. И намислил Мравеят да се ожени. Но поискал от тая работа да спечели. Решил да се ожени за Светулката. Защо да живее в тъмнина? Нека има кой да му свети. При това – безплатно да му свети. Заключение Мравеят богатството си дълбоко под земята и отишъл при Светулката. – Светулке хубава – казал той, – много те харесвам, искам да се ожена за тебе!

Светулката се съгласила.

Дошъл денят на сватбата. Мравеят събрал роднините си и отишъл у Светулката.

– Ами къде ви са свирците? – попитала тя, като видяла сватбарите.

– Не може ли без свирци? – казал Мравеят, – тъй ще бъде по-евтино.

– Не, без свирци не може! – отвърнала Светулката.

– Тогава кого да викам? – попитал Мравеят.

– Кого? Не знаеш ли? Най-добрия полски свирец ще викаш – Щуреца. Нима не го познаваш?

Мравеят отишъл при Щуреца.

– Щурче-свирче, ела да ми свириш на сватбата!

– Кой? На тебе ли да свиря, скъпернико! – ядосано викнал свирецът. – Не, никога! Помниш ли ти как ме изпъди миналата зима и не иска да ми дадеш нито едно зърно житце? Тогава аз бях дошъл да ти посвирия, но ти ми каза, че мразиш свирците и певците, и ме прати по дяволите. Сега ти иди по дяволите!...

И Щурецът презрително оставил големия богаташ. Като чула това Светулката, отказала се от Мравея и не искала да се ожени за него.

– Колко ти струва богатството – казала тя, – когато твоята душа от песен не отбира, за хубост не жадува!...

Елин Пелин

ПРИЛОЖЕНИЕ 6

Тест I

Задача 6

Свържете имената на героите от приказката „Чорбаджията и жетварят“ с пословиците и поговорките, които отговарят на поведението им.

Пословици:

- Чорбаджията**
1. Друго има на ума си, а на уста друго носи.
 2. Умният навсякъде си изкарва хляба.
 3. Работата на ум учи.
 4. Хитрата сврака с двата крака.

Поговорки:

- Жетварят**
1. Намери си майстора.
 2. Сече му главата.
 3. Сметката му излезе крива.
 4. Работи като хала.

Чорбаджията и жетварят

По жътва един стар чорбаджия повикал своя съсед – сиромас човек, да му пожъне нивата.

- Докога ще жъна? – попитал сиромасът.
- Докато залезе онова, небесното светило – показал нагоре с пръст чорбаджията.
- Ама какво ще ми платиш?
- Една торбичка брашно ще ти дам, стига да работиш както трябва.

Сиромасът отишъл на чорбаджийската нива и я подхванал от единия край. Запращели ония ми ти ръкойки, почнал да търкаля снопите. Жънал, без да се изправи. Само на пладне посед-

нал за малко под крушата, изял една порязаница хляб и една глава лук и пак грабнал сърпа. До вечерта пожънал половината нива. Когато слънцето залязло, умореният работник се изправил, обърсал горещата пот от челото си и рекъл:

– Стига толкова.

– Как тъй стига – обадил се чорбаджията, който току-що пристигнал да види докъде е стигнал жътварят му, – половина-та нива стои непожъната.

– Но слънцето залезе и почна да притъмнява.

– Слънцето залезе, но я погледни на небето! Там вече е изгряла неговата сестра – месечината. Ще жънеш, додето залезе и тя. Инак няма брашно.

Нямало що. Жътварят пак пречупил кръст и започнал. Цяла нощ се трепал, а чорбаджията легнал под крушата и се наспал хубаво. Додето огрее слънцето на другия ден, работникът пожънал цялата нива.

– Сега ще ти дам брашно – рекъл чорбаджията. – Иди вкъщи да си вземеш торбичката и ела на моята воденица. Там е брашното ми.

Отишъл си сиромашът и подир малко пристигнал на воденицата с един голям чувал.

– Сипвай брашното! – рекъл той.

Чорбаджията облещил очи и се развикал:

– Защо си донесъл този чувал? Какво е туй нещо?

– Туй нещо е по-големият брат на торбичката – отговорил работникът.

– Как тъй може торбичката да има голям брат?

– Щом като слънцето може да има сестра, защо да не може и торбичката да има брат? – хитро казал сиромашът.

Чорбаджията се намерил натясно и насипал брашното в чувала.

Народна приказка

ПРИЛОЖЕНИЕ 7

Тест II

1 задача. Отгатнете:

През ливадите премина
гост, пристигнал от чужбина.
Службата му е такава –
жабите да преброява.

Що е то?

Напиши как се досети за отговора:

- а) тази гатанка съм я чувал и преди и знам отговора;
- б) щъркел, защото не зимува в България, а в чужбина;
- в) щъркел, защото се храни с жаби.

2 задача. Като използвате фолклорната гатанка за иглата („Мъничко, голичко, цял свят облича“), напишете своя гатанка:

„От човека по-високо, а от кокошката по-ниско“

.....
.....

3 задача. Съчинете сами гатанка за явление, предмет или живо същество.

.....
.....
.....

ПРИЛОЖЕНИЕ 8

Тест III

Задача 1

Разпределете пословиците и поговорките в съответните графи на таблицата.

1. Дебела глава.
2. Който много иска, загубва и малкото.
3. Който не пита, той се скита.
4. Не е лъжица за твоята уста.
5. Вятър го вее.
6. От трън та на глог.
7. Гузен негонен бяга.
8. От вълка овчар не става.

Пословици	Поговорки
.....	
.....	
.....	
.....	

ПРИЛОЖЕНИЕ 9

Тест III

Задача 2

Свържете всяка поговорка с изречението, съзвучно с нейното значение.

1. Оставил си ръцете
2. Да ти продума.
3. Работи като хала.
4. Дебела глава.
5. Клати си кратака.

1. Човек, който работи дълго време, бързо и прецизно.
2. Човек, който си е свършил работата, но некачествено.
3. Човек, който не прави нищо.
4. Човек, който си е свършил работата отрично
5. Човек, който не може сам да се справи с работата си, но не иска съвет или помощ.

ПРИЛОЖЕНИЕ 10

Тест III

Задача 3

Определете броя на темите, разделете таблицата на графи и впишете пословиците и поговорките в графите на таблиците.

Поговорки:

1. Настръхна му косата.
2. Като гръм от ясно небе.
3. Чавка му изпила мозъка.
4. Трепери като лист.
5. Има бръмбари в главата.
6. Завариха го по бели гащи.

Пословици:

1. От страх и умният изгубва ума си.
2. Тежко на нозе под глупава глава.
3. За вълка говорим и той в кошарата.

Пословици	Поговорки
.....	
.....	
.....	
.....	

ПРИЛОЖЕНИЕ 11

Тест III

Задача 4

Подчертайте само тези от написаните на листа пословици и поговорки, които са съзвучни със съдържанието на българската народна приказка: „Скъпоценният плод“.

1. Който се учи, той ще сполучи

Най-скъпоценният плод

Един баща имал трима сина. Един ден ги повикал и им казал:

– Ще дам на трима ви по една кесия жълтици. Вървете по света и търсете най-скъпоценния плод. Който от вас ми го донесе, ще му дам половината от богатството си.

Взели тримата синове кесиите и тръгнали на три страни по света да търсят най-скъпия плод.

След три години тримата се върнали при баща си.

– Е – рекъл той, като се обърнал към най-големия си син, – донесе ли ми най-скъпоценния плод?

А той му казал:

– Най-скъпоценният плод, тате, трябва да е този, който е най-сладък. И аз ти купих едно свило грозде. От всичките плодове, които ражда нашата земя, гроздето е най-сладкия плод.

– Хубаво си направил, синко – отговорил бащата, – хубав плод си ми донесъл. Ами ти какъв плод си ми донесъл? – обърнал се той към средния си син.

– Татко, аз мисля, че най-скъпоценният плод е този, който най-рядко се намира. Затова отидох в южните страни и ти купих редките плодове, които не растат у нас. Купих ти кокосови

орехи, портокали, фурми, банани, по малко от всички други редки плодове. Ето ти: избери си, който ти харесва.

– Добре си направил, синко, хубави плодове си ми донесъл. Ще си избира един от тях – казал баща му. После се обърнал към най-малкия си син:

– А ти, синко, какво ми донесе? Защо се връщаш с празни ръце?

– Вярно е, тате, че аз се връщам с празни ръце. Но парите, които ми даде, аз не похарчих за скъпи плодове. Аз постъпих, тате, в едно училище. И там учителите и книгите ме учиха цели три години. Плодовете, които набрах, не се виждат, защото те са в сърцето и ума ми. Мисля, татко, че те са също скъпоценни плодове...

Като чул тези думи, бащата се зарадвал и казал:

– Ти си ми донесъл най-скъпите плодове, синко! Ти заслужаваш наградата. Защото няма по-скъпи плодове от тия, които знанието дава на човека.

ПРИЛОЖЕНИЕ 12

Тест III

Задача 5

Свържете със стрелки пословиците и поговорките с подходящия по смисъл епизод от българската народна приказка „Врабчето и лисицата“:

Пословици:

I	1. Друго има на ума, а на уста друго носи.
II	2. Приятел в нужда се познава.
III	3. Будади дали, хитри яли.

Поговорки:

IV	1. Вади му душата с памук
V	2. Не си дава зор

Хитрата сврака с двата крака
Сваля звезди от небето

Врабчето и лисицата

Някога врабчето и лисицата били големи приятели. Където тръгнела лисицата, и врабчето подире ѝ.

– Врабченце, братче – рекла веднъж лисицата, – хайде да работим заедно.

– Какво ще работим? – попитало врабчето.

– Има какво. Ще посеем жито. Задружно ще си го пожънем и каквото получим, ще си го разделим по братски. Искаш ли?

– Искам, Кумичке.

Посели жито. Пораснало житото, вързало клас, узряло. Дошло време за жътва. Една сутрин врабчето и лисицата отишли да жънат. Но щом напекло слънцето, лисицата, която била много мързелива, почнала да хитрува.

– Врабченце, братче, ти жъни, пък аз ще ида на она хълм да подпирам облака да не падне, защото, падне ли – отиде ни хубавото житце!

– Иди, Кумичке – рекло врабчето и се навело само да жъне.

Лисицата се изкачила на хълма, клекнала да подпира облака, който тъкмо тогава се задавал от планината. А врабчето жънало, жънало, цялата нива пожънало, прибрало снопите, направило харман.

– Ела, Кумичке, да вършеем!

– Ти вършей, врабченце, братче, пък аз ще подпирам и днес облака, защото, нали знаеш, ако падне – отиде ни хубавото житце!

Врабчето приготвило диканята, впрегнало воловете, овършало житото, отвяло го и повикало лисицата.

– Ела, Кумичке, да разделим зърното!

– Ида! – затекла се лисицата.

Грабнала кринчето и почнала:

– На тебе, врабченце, едно кринче зърно, а на мене две кринчета, защото аз върших по-тежка работа: подпирах облака. Врабчето прибрало своето жито, преглътнало и си отишло.

– Защо си нажалено? – попитало го кучето.

Врабчето му разказало как го била излъгала лисицата. Тогава кучето се дигнало ядосано.

– Аз ще я науча! Заведи ме в лисината житница!

Врабчето го завело. Кучето влязло в житницата и се заровило в зърното.

На другия ден лисицата влязла в житницата си и почнала да пълни един чувал да ходи на воденица. Както гребяла, открила едното ухо на кучето, помислила, че е подлога от цървул, и го ухапала. Тогава кучето скокнало, сдавило я и на бърза ръка я удушило.

ПРИЛОЖЕНИЕ 13

Тест III

Задача 6

Свържете имената на героите от българската народна приказка „Неволята“ с пословиците и поговорките, които отговарят на поведението им.

Бащата

1. Неволята ум дава на човека.

2. Бащина поука, синова сполука.

Синовете

3. Дървото се превива, дорде е младо.

4. Вкарва ги в пътя.

5. Имало глава да пати.

6. Малко, ама навреме.

7. Плюя си на ръцете

Неволята учи

Един дървар имал двамина синове. Всеки път, когато отивал в гората, той водел по един от тях за помощник. Веднъж дърварят натъкмил колата и казал на синовете си:

– Хайде, момчета, идете сами в гората за дърва, а пък аз ще остана вкъщи да си отпочина, защото много се обяхтах.

Момчетата се зарадвали, че им се паднал случай да отменят баща си, и подкарали колата. На излизане от къщи по-големият се обърнал назад и попитал баща си:

– Абе тате, ако ни се повреди колата, кой ще ни я поправи?

– Не берете грижа – отвърнал бащата, – ако строшите колата, повикайте неволята, тя ще я поправи.

Отишли момчетата в гората. Разпрегнали, пуснали воловете да пасат и грабнали секирите. Развъртели се. Захванали да секат. На бърза ръка насекли дърва, натоварили и претоварили колата. Впрегнали пак добичетата и потеглили назад.

Не щеш ли, насред пътя, като се спускали по едно нанадолнище, претоварената кола се засилила, блъснала хомота и строшила теглича. Двете момчета прехапали устни: ами сега как ще откарат колата с дървата? Тогава по-големият се досетил за поръчката на баща си и захванал да вика колкото му глас държи:

– Невольо! Невольо! Ела да ни поправиш колата!

Никой не се обадил.

– Невольооо! – екнал още по-силно гласът на малкия. – Ела, че загазихме!

Но гората била глуха и неволята я нямало никаква.

Смрачило се. Птиците се прибрали в гнездата си. На небето се появила бледна месечина.

– Бате – рекъл по-малкият брат, – то се видя, че тая проклета неволя няма да дойде. Кой я знае къде се е запиляла в пущинака – навярно поправя друга кола или пък лежи под някое дърво. Я хайде ние сами да си поправим колата.

– Как? – попитал по-големият. – То не е лесна работа.

– Ще отсечем нов теглич от сухо дряново дърво, ще го издяламе и готово!

Речено-сторено. Разтичали се двете пъргави момчета, намерили сух дрян, отсекли го, издялали го хубаво, направили нов теглич и го сложили на мястото на счупения. Откарали колата у дома си.

Додето разтоваряли дървата, те разказали на баща си какво се е случило.

– Остави се, тате, насред пътя строшихме теглича. Захванахме да викаме неволята. Викахме, викахме, гърлата си продрахме, но тя не се обади, сякаш беше потънала в земята. Тогава се запретнахме сами и си направихме нов теглич, по-як от стария.

Бащата се усмихнал и рекъл:

– Ех, момчета, вие сте търсили неволята из пущинаците, а тя била при вас. Самата неволя ви е помогнала да си поправите колата. Поразмислете малко и ще разберете, че съм прав.

ПРИЛОЖЕНИЕ 14

Тест IV

1. В буйните коси
на пролетния дъжд
седемцветен гребен
грейна изведнъж.
Що е то?

Как се досети за отговора на гатанката?

.....
.....

2. Като използвате фолклорната гатанка за ножицата „Две сестри – карат се, но не се удрят. Който мине помежду им, на парчета го правят“, създайте своя гатанка.
3. Съчинете сами гатанка за явление, предмет или живо същество.

.....
.....
.....

ПРИЛОЖЕНИЕ 15

Вързан в ръцете.
Да ти продума.
Оставил си ръцете.
Клати си краката.
Бързата работа срам за майстора.
Не си дава зор.
Трудолобив като пчела.
Има златни ръце.
Иде му отръки.

ПРИЛОЖЕНИЕ 16

Който не работи, не трябва да яде боб.
Сговорна дружина голяма планина повдига.
Който пее хубаво, зло не мисли.
Черен гарван гарвану око не вади.
Не питай старило, а питай много патило.
От всяко орехово дърво свирка не става.
Роди ме мамо с лош късмет, па ме хвърли на смет.

ПРИЛОЖЕНИЕ 17

Два камъка брашно не мелят.
Ум царува, ум робува, ум пасе.
Сърдитко празна му торбичката.
Кой каквото прави, си го прави.

ПРИЛОЖЕНИЕ 18

Дойде ми до гуша.
Бие барабана.
Лапа мухи.
Видя се в чудо.
Клати си краката.

ПРИЛОЖЕНИЕ 19

З – залък	Голям залък лапни, голяма дума не казвай.
А – агне	И вълкът сит и агнето цяло.
Б – барабан	Бие барабана.
И – инат	Инат къща разтуря.
В – видя	Видя се в чудо.
А – ако	Ако ръка дава, а сърце не дава, нищо не става.
М – мрежа	Оплете се в мрежата.
У – ум	Ум царува, ум робува, ум патки пасе.
Н – нож	Който нож вади, от нож умира.
О – открито	С открито сърце.
Ж – жаба	Видяла жабата, че подковават вола и тя вдигнала крак.

ПРИЛОЖЕНИЕ 20

Хитрата сврака с двата крака.
На лъжата краката са къси.
Лъжа с лъжица не сърба.
Не е лъжица за твоите уста.
Каквото му на сърце, това му на уста.
Сърцето е по-яко от желязо.
Парите са юдино желязо.
Парите здраве не купуват, а здраве вземат.
Без здраве няма живот.
Животът е като луна- ту пълен, ту празен.
Сърдит Петко празна му торбичката.
Не ходи зиме без торбичка, лете без абичка.
Който не работи, не трябва да яде.
Работи като хала.

ПРИЛОЖЕНИЕ 21

Ситуация 1.

Непohватно дете събаря кутията си с моливи на земята и всичките моливи се пръскат с вдигане на голям шум, учителят коментира: „Булка шета, град бие.“

Петима Петко не чакат.
Булка шета, град бие.
Котка по гръб не пада.
Изплю камъчето.
Мълчи като риба.
С твоите камъни по твоята глава.
Ще те гази мечка.
Цъфнал, та вързал.
Сливи ли имаш в устата?
Не ти пее петелът.
Накривила ти се колцата.
Мърмориш като поп в църква.
Точат се като черва.
Откъсна му се от сърцето.

Ситуация 2.

Влиза дете с тъжно лице. След като го поздравява, учителят го пита: „Защо не ти пее петелът тази сутрин?“ Детето поглежда учудено и не разбира. Когато влиза усмихнато и весело дете, учителят казва: „А-а, ето някой, на когото ме пее петелът“.

Така децата правят асоциация на усмихнатото лице с пеещ петел и на тъжното лице с непеещ петел. Опитват се да използват поговорката в аналогични ситуации.

Ситуация 3.

Две деца спорят. Едното дете дори и когато разбира, че не е право, продължава да спори. Учителят коментира: „Котка по гръб не пада“.

ПРИЛОЖЕНИЕ 22

„Умрях от смях.“

Иван: Никой не може да изрече тези думи, ако е умрял. Зна-
чи е жив. Поговорката не е вярна.

„Дето не си постлал, не лягай“.

Мая: Вчера в парка един човек лежеше на тревата без да е
постлал нищо. Попитах го дали е постилал някога тук. Той ме
изглежда учудено и ми отговори: „Не“. Пословицата не е вярна –
можеш да легнеш и там, където не си постлал!

„Видяла жабата, че подковават вола и тя вдигнала крак“.

Неда: Аз не съм виждала жаба с вдигнат крак.

Гергана: Ееее, ми, като не е видяла да подковават вол, как да
вдигне крак?!

Спорът остана неразрешен.

ПРИЛОЖЕНИЕ 23

„Утрото е по-мъдро от вечерта.“

Петьо: Когато ме изпита госпожата по математика и ми
писа тройка реших, че ще скрия от мама и татко. Беше ме страх!
На сутринта си помислих, че те ще разберат и ще стане по-лошо.
Реших да си призная. Според мен пословицата е вярна.

„С един камък къща не става“.

Мария: В парка сме слагали по един камък, когато играем,
но къща не се появява. Пословицата е вярна.

ПРИЛОЖЕНИЕ 24

„Сви се в черупката си.“

Тихомир: Има случаи, в които това е истина – охлювът се свива в черупката си, костенурката се свива в корубата си, а за човека това означава, че се изолира от всичко около себе си – и това също е вярно. Виждал съм деца, които не искат да говорят и да си играят с никого.

„От пиле мляко“

Виктор: Аз съм чел, че...

„Пази го като писано яйце“

Вяра: Като боядисаме с баба яйцата в четвъртък тя ги пази до неделя – не ми разрешава да си играя с тях, защото ще ги счупя.

Богдан: А на мен баба ми казва, че ме пазят като писано яйце – не ми разрешават да тичам, защото ще се изпотя и ще се разболея.

ПРИЛОЖЕНИЕ 25

Правилата на Стокращко:

1. По време на занятие вдигай ръка, когато искаш да кажеш нещо, за да не говорят няколко деца едновременно.
2. Наблюдавай учителя – изпълнявай поставените от него задачи и пази тишина!
3. Не бъди мързелив – прибирай играчките, подреждай работното с място – така всеки се чувства по-добър!
4. Бъди справедлив и толерантен, прави компромиси!
5. Да бъдем приятели и добронамерени помежду си, да се грижим един за друг – ироничните забележки нараняват!
6. Отговаряй учтиво на въпросите и слушай търпеливо това, което друг разказва!
7. Показвай уважение към всеки член на клуба, избягвай критиките, споделяй идеите си!
8. Внимавай да не нараниш някого – само невъзпитаните спорят на висок глас, крещят лоши думи или удрят!
9. Чувствай се сигурен – без обиди, без бой с възглавници!
10. Участвай в смеха и шегите!

ПРИЛОЖЕНИЕ 26

Consonants / съгласни звукове

- Penny wise, **p**ound foolish. / **P**practice makes **p**erfect.
- There is nothing which has been **b**itter **b**efore **b**eing ripe.
- **T**ime and **t**ide wait for no man.
- A **b**ird in **h**and is worth two in the **w**ood. / Every **d**og has his **d**ay.
- **C**are **k**illed the **c**at.
- A **g**ood name is better than a **g**olden **g**irdle.
- **F**air **f**eathers make **f**air **f**owls. / Birds of a **f**eather **f**lock together.
- **E**ven the weariest **r**iver winds somewhere safe to sea.
- **S**om**e**thing is better than **n**othing. / Birds of a **f**eather **f**lock together.
- **L**east **s**aid, **s**oonest mended. / More haste, **l**ess speed.
- A **l**azy youth, a **l**ousy age.
- No sun**sh**ine but hath some **sh**adow. / Better be **s**ure than sorry.
- Labor is often the father of leisure.
- Work has bitter **r**oot but sweet **f**ruit.
- There is no **r**oyal **r**oad to learning.
- It is **h**ard to be **h**igh and **h**umble. / Do on the **h**ills as you would do in the **h**all.
- Everybody has his **m**erits and **f**aults.
- No garden without its weeds.
- Do not count your **ch**ickens before they are **h**atched.
- Every **J**ack has his **J**ill.
- **T**ry before you **t**rust.
- Better be **d**runk than **d**rowned.
- A **m**iss is as good as a **m**ile. / **M**any a little **m**akes a **m**ickle.
- A stitch **i**n time saves **n**ine.

ПРИЛОЖЕНИЕ 27

Look before you leap.

Три пъти мери, един път режи.

As easy as ABC.

Фасулска работа.

Dumb dogs are dangerous.

Тихата вода е най-опасна.

Experience is the mother of wisdom.

Питай патило, а не старило.

Don't beat your head against a stone wall.

Бие си главата в стената.

Love cannot be forced.

Насила хубост не става.

Out of sight, out of mind.

Далеч от очите, далеч от сърцето.

Never put off till tomorrow what you can do today.

Не отлагай днешната работа за утре.

Don't cross the bridge until you come to it.

Не казвай хоп преди да си скочил.

Two heads are better than one.

Две глави мислят по-добре от една.

Paddle your own canoe.

Всяка коза за свой крак.

Haste makes waste.

Бързата работа срам за майстора.

Time waits for no man.

Петима Петко не чакат.

You're never too old to learn.

Човек се учи, докато е жив.

You can't teach an old dog new tricks.

Старо куче нови номера не учи.

Fools will be meddling.

На всяко гърне похлупак.

As busy as bee.

Работлив като пчеличка.

Better one word in time than two afterwards.

Като се обърне колата, пътища много.

ПРИЛОЖЕНИЕ 28

Таблица 1

Тест I – Г1, вход. ниво

<i>Ученици</i>	<i>Задача 1</i>	<i>Задача 2</i>	<i>Задача 3</i>	<i>Задача 4</i>	<i>Задача 5</i>	<i>Задача 6</i>	<i>Общ брой</i>
1	5	4	7	1	5	8	30
2	5	5	7	3	5	8	33
3	5	5	7	3	5	8	33
4	9	5	9	4	6	8	41
5	5	5	8	3	5	7	33
6	4	4	8	1	5	6	28
7	10	5	9	5	7	8	44
8	10	5	9	5	6	8	43
9	5	5	8	3	5	7	33
10	9	5	9	4	6	8	41
11	4	4	7	2	5	6	28
12	9	5	9	4	6	8	41
13	8	5	9	4	5	8	39
14	9	5	9	4	6	8	41
15	10	5	9	5	7	8	44
16	8	5	9	4	5	8	39
17	10	5	9	5	6	8	43
18	4	4	7	2	3	6	26
19	10	5	9	5	7	8	44
20	7	5	8	3	3	6	32
общ бр.	146	96	166	70	108	150	736
макс. бр.	200	100	180	100	140	160	880

ПРИЛОЖЕНИЕ 29

Таблица 2

Тест III – Г1, изход. ниво

<i>Ученици</i>	<i>Задача 1</i>	<i>Задача 2</i>	<i>Задача 3</i>	<i>Задача 4</i>	<i>Задача 5</i>	<i>Задача 6</i>	<i>Общ брой</i>
1	8	5	9	4	5	8	39
2	8	5	9	5	6	6	39
3	5	5	9	3	6	8	36
4	9	5	9	5	7	8	43
5	5	5	9	3	5	7	34
6	4	5	7	4	5	8	33
7	10	5	9	5	6	8	43
8	10	5	8	5	7	8	43
9	5	5	9	1	5	7	32
10	9	5	8	4	5	8	39
11	6	5	9	1	5	8	34
12	9	5	7	4	5	8	38
13	8	5	8	2	5	8	36
14	9	5	9	3	6	8	40
15	10	5	9	5	7	8	44
16	8	5	8	2	5	8	36
17	10	5	9	5	6	6	41
18	6	5	9	2	3	8	33
19	10	5	9	5	7	8	44
20	7	5	9	5	2	8	36
общ бр.	156	100	172	73	108	154	763
макс. бр.	200	100	180	100	140	160	880

ПРИЛОЖЕНИЕ 30

Таблица 3

Тест I – Г2, вход. ниво

<i>Ученици</i>	<i>Задача 1</i>	<i>Задача 2</i>	<i>Задача 3</i>	<i>Задача 4</i>	<i>Задача 5</i>	<i>Задача 6</i>	<i>Общ брой</i>
1	2	3	7	2	1	2	17
2	4	4	7	2	4	4	25
3	7	5	8	3	6	7	36
4	3	4	8	2	4	2	23
5	7	5	9	5	6	7	39
6	2	3	5	2	2	2	16
7	5	5	7	2	3	6	28
8	7	5	8	4	6	7	37
9	9	5	9	5	7	8	43
10	3	3	7	2	2	3	20
11	6	4	6	2	3	6	27
12	5	5	8	2	4	2	26
13	6	5	8	2	3	6	30
14	6	5	7	3	5	6	32
15	5	5	7	2	2	2	23
16	7	4	6	4	5	7	33
17	7	5	8	4	3	7	34
18	6	5	9	2	6	6	34
19	7	5	7	4	5	6	34
20	6	5	9	3	5	6	34
21	7	4	8	4	2	7	32
22	6	5	7	3	3	6	30
23	5	5	3	2	2	5	22
24	5	5	7	2	2	5	26

25	2	3	3	2	2	3	15
общ бр.	135	112	178	70	93	128	716
макс. бр.	250	125	225	125	175	200	1100

ПРИЛОЖЕНИЕ 31

Таблица 4

Тест III – Г2, изход. ниво

Ученици	Задача 1	Задача 2	Задача 3	Задача 4	Задача 5	Задача 6	Общ брой
1	3	3	7	2	3	3	21
2	4	4	7	1	4	4	24
3	6	5	8	3	5	5	32
4	3	4	8	4	5	6	30
5	7	5	9	4	6	7	38
6	2	3	2	2	2	2	13
7	5	3	7	2	3	3	23
8	7	5	8	3	6	4	33
9	9	5	9	5	7	8	43
10	7	5	7	2	2	2	25
11	5	4	8	3	5	7	32
12	7	5	8	3	5	6	34
13	6	5	8	4	5	5	33
14	5	3	7	4	6	5	30
15	7	5	7	2	6	7	34
16	6	5	7	3	2	3	26
17	4	4	8	1	4	4	25
18	9	5	9	5	3	8	39
19	6	5	7	1	3	7	29

20	8	5	9	5	6	6	39
21	5	4	8	1	2	4	24
22	5	5	7	1	4	5	27
23	4	3	2	2	3	3	17
24	5	5	7	2	3	3	25
25	2	3	1	1	2	2	11
общ бр.	137	108	175	66	102	119	707
макс. бр.	250	125	225	125	175	200	1100

ПРИЛОЖЕНИЕ 32

Таблица 5

Тест II – Г1, вход. ниво

Ученици	Задача 1	Задача 2	Задача 3	Общ брой
1	2	2	2	6
2	1	3	2	6
3	2	3	1	6
4	2	2	1	5
5	2	2	2	6
6	2	1	1	4
7	3	3	3	9
8	3	3	3	9
9	3	3	1	7
10	2	2	2	6
11	2	2	1	5
12	3	3	2	8
13	3	3	1	7
14	2	3	1	6
15	3	2	3	8

16	3	2	2	7
17	3	3	2	8
18	1	1	1	3
19	3	3	3	9
20	2	2	2	6
общ бр.	47	48	36	131
макс. бр.	60	60	60	180

Литература

1. Амонашвили, III., Развитие на творческите способности на децата при експерименталното обучение – сп. „Нач. Обр. 1983/12.
2. Амонашвили, III. Играта в учебно-възпитателния процес при малките ученици. М., Педагогика, 1983.
3. Ангелова, Л., Ангелов, Б. Основи на педагогическата компетентност. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2006
4. Арnaudов, М., Вековно наследство, С., 1978 г., т. III.
5. Борисова, Т., Котова, Е., Никова, К., Димитрова, Н. Книга за учителя по български език и литература за IV клас, Булвест 2000
6. Борисова, Т., Котова, Е., Никова, К., Димитрова, Н. Тетрадка по четене за IV клас, Булвест 2000, Български език и литература
7. Борисова, Т., Котова, Е., Никова, К., Димитрова, Н. Помагало по избираема подготовка за IV клас Булвест 2000
8. Борисова, Т., Котова, Е., Никова, К., Димитрова, Н. Тетрадка № 1 по български език за IV клас, Булвест 2000
9. Борисова, Т., Котова, Е., Никова, К., Димитрова, Н. Тетрадка по развитие на речта, Булвест 2000
10. Борисова, Т., Котова, Е., Никова, К., Димитрова, Н. Читанка за IV клас, Булвест 2000
11. Борисова, Т., Котова, Е., Никова, К., Димитрова, Н. Учебно помагало по български език и литература за IV клас, Просвета С.
12. Боянова, Р., Кунчев, Кр., Литературни игри с децата. С., 1988
13. Бояджиева, Ст., Българското народно творчество в обучението по четене I-III кл., С., 1982 г.
14. Василковский, В. А., Психологически проблеми на формиране на творческата активност у студентите, В.Т., 1986.
15. Виготски, А. С., Въображение и творчество на детето, С., 1982 г.
16. Българско народно творчество. В 12 тома. Т. 12, предговор, С., 1963.
17. Вълчев, Р., Отвореното образование, устойчивото развитие и използване на интерактивни методи на обучение, С., 2006.
18. Генов, Кр., „Народните пословици“ в сборник „Българско народно творчество“, С., 1950 г.
19. Георгиев, Л. Творческото мислене на учениците, С., 1966.

20. Георгиева, А. Обучението по извънкласно четене в началните класове. УИ „Св. Климент Охридски“, 2012
21. Григоров, М., Кацаров, К. 5000 български пословици и поговорки.
22. Гюрова, В., Божилова, В., Формиране на умения за учене, УИ „Св. Климент Охридски“.
23. Гюров, Д., Гюрова, В. Говорна флексибилност и образователна стратегия. В.Т., 2002.
24. Ангелов, Б. и др. Проблеми на ранното чуждоезиково обучение. В. Търново: Изд. „Фабер“, 76.
25. Дринова, Р. Социокултурни аспекти на комуникативната компетентност и стратегии за усвояване, сп. Чуждоезиково обучение, 1/1994
26. Дяков, Т. Фолклорният ритъм в поезията за деца след Освобождението. сп. Литературна мисъл, №3, 1990
27. Енгелс, Р. Детето в иносказателния свят на пословиците и поговорките. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2012 г.
28. Енгелс, Р. Разликата между пословиците и поговорките. сп. „Предучилищно възпитание“ 6/ 2004
29., Интерактивни модели за развитие на личностни и социални умения в начална училищна възраст, 2014
30. Здравкова, Ст. Методика на обучението по български език в началното училище, П., 1996.
31. Николаева, С. Неформално образование, философии. Теории. Практики. Експрес, 2008.
32. Иванова, Н., Кратките фолклорни и литературни жанрове в обучението по литература в I – IV кл., С., 1993 г.
33. Иванова, Н. Художественият текст в литературното обучение в началното училище. С., 1995
34. Иванова, Н. Обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен. С., 2014
35. Йорданова, Д., Гаджева, Д. и др. Уроците по български език и литература в I-IV клас. В. Търново, 2013
36. Койнаков, Ив. Пословици и поговорки от литературни източници, В: „Фолклорът и народните традиции в съвременната национална култура“, С., 1976
37. Лъозер, Фр., Как да четем рационално, С., 1973 г.
38. Мандева, М. Днешните ни решения за насърчване на детското четене. сп. Образование, №1, 2016

39. Мандева, М. Четящото дете в променяния се свят-две „аксиоми“ в училищната практика, по които непременно трябва да се дискутира. сп. Образование, №5, 2015
40. Петканова, Д. Пословицата и сентенцията в старобългарската книжнина и фолклор, В: Проблеми на българския фолклор. С., 1972
41. Понамарев, Я. А., Психология творчества и педагогика, М., 1976 г.
42. Родари, Дж., Граматика на фантазията. С., 1981
43. Романска, Цв., Въпроси на българското народно творчество, С., 1976 г.
44. Слепцова, Г., Социокультурный подход в обучении иностранному языку в неязыковом вузе., 2010 <http://bmsi.ru/doc/26e71d1b-8605-43e8-829c-3392086f1264>
45. Стефанова, Н., Ганев, Ст., 1395 английски пословици и поговорки. С., 2002
46. Стойкова, Ст., Характерни особености на българските народни гатанки. С., 1984
47. Стойкова, Ст., Български народни гатанки, С., 1984 г.
48. Танкова, Р., Самуилов В., Читанка за IV клас, Просвета С.
49. Танкова, Р., Книга за учителя по литература за IV клас, Просвета, С.
50. Танкова, Р., Тошева, Т., Ролева, Е., Димитрова, П. Тетрадка към Читанка за IV клас, Просвета, С.
51. Танкова, Р., Стефанова, Л. Тетрадка № 2 по български език и литература. Просвета С.
52. Гюрова, В., Божилова, В., Вълканова, В., Дерменджиева, Г. Интерактивността в учебния процес, С., 2006.
53. Тонов, А., Литературната гатанка в българската поезия за деца. В.Т., 1993
54. Тонов, А., Комуникативната роля на гатанките, сп. Нач. образование, 89/2.
55. Трифонов, Тр., Способности. сп. Нач. Образование, №3, 1986
56. Улиъмз, У., Робърт, Дж., Седем урока за подпомагане на децата да развият своите способности. сп. Педагогика, №7, 1994
57. Шопов, Т. Чуждоезикова методика. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2002
58. Mc Ral, fohu & Pantaleoni Luisa, An interactive approach to literature Oxford University press; 1990 Reading Literature Roger Gower and Margaret Pearson – Longman

59. The Common European Framework in its political and educational context, In: <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.
60. www.navet.government.bg/bg/project_new-opportunities_bg
61. <http://ivanpivanov.awardspace.com>
62. <http://bg.wiktionary.org/wiki>

